DN. IVSTIN.

PP. A.

INSTITV-TIONVM {IVRIS} LIB. QVATVOR.

Compositi per Triboniani V. magnificum & Exquæstore sacri Palatij, & Theophilum & Dorotheum vv. illustres & antecessores.

Cum Privilegio Regis.

LVGDVNI,
Apud Gulielmum Rouillium.
M D. LXXXI.

ANTONIVS CONTIVS LECTORI.

Solent qui hactenus à quingentis annis ius ciuile professi sunt, in allegandis Institutionibus aut citãdis appellare Instituta: insulsè meo quidem iudicio. Atqui, dices, Iustinianus in omnibus Græcis præfationibus, constitutionibus, nouellis, vocat Instituta, sicut & Theophilus postea, & cæteri Græci interpretes. Hoc verum quidem est, sed cum Græcè loquuntur, non Latinè. Nam & idem imperator cum Græcè loquitur, πανδέκτην singulari numero appellat, quas Latinè Pandectas multitudinis numero semper nominat. Itaque cum Græcè dices, Instituta & Pandectam, & primam, secundam, tertiam, quarum Institutionem dices cum Theophilo & Græcis. cum Latinè tibi erit loquendum de iure, Institutiones, Pandectas primum secundum, tertium, quartum Institutionum librum citabis ac nominabis, eodem Iustiniano auctore.

ILLVS

ILLVSTRISS. DN. IO.
MORVILLERIO, CONSISTO-
*riano Regis Francorum adsessori sa-
pientissimo, ac libellorum ma
gistro, Anto. Con-
tius* S. P. D.

INEPTVS fortasse videar, illustrissime domine, si aduersus instantium temporum sectam exiguo huic in Institutiones labori, proxilius prætexam procemium, & quorũdam hominum superflua prolegomena consecter. Atq; vt hoc quàm maxime velim, quid tamen apud te, qui summæ cuidam & quasi architectonicæ prudentiæ præfectus es, dignum tanta sapientia præfari possim? Nudo igitur dedicationis titulo contentus, nullam præfationem addere decreueram, nisi mos (tyrannus, vt quidam ait, maximus) aliquid praeterea verborum extorsisset. Cum autem aliquid quærerem quod esset & professioni meæ aptissi-

mum, & auctoritati tuæ grauissimum, nihil profectò extrinsecus occurrit aut grauius aut dignius, quàm quod sacratissimus Imperator in huius vtilissimi operis posuit exordio : Imperatoriã ma" iestatẽ non solùm armis decoratã esse" oportere, sed etiam legibus esse arma" tam, vt vtrumque tempus & bellorum" & pacis rectè possit gubernari. Nam" cum huius sententiæ optima pars ad te pertinet, qui pacis commoda inter primos tractare soles, tum si quemadmodum à multis legitur, ita ab omnibus qui legunt, eius vis & potestas quanta sit intelligatur, nihil ad iuris & eorum qui eius artem profitentur, commendationem aptius dici aut confingi potest. His etenim duobus & monarchiæ conseruantur, & ciues in publica societate retinentur : si in republica sint & belli artes, & optimæ pacis leges. Horum alterum si desit, illud verissimè dici poterit, breui interituram esse rempublicam. Id verò iuuat ex vniuersi æui recordatione cognoscere. Nam Scythę, Alani, Sarmatæ, & quæ frigidissimas regiones incoluerunt gentes, plenæ quidem animi & bellicæ fortitudinis, sed crassi atq; obtusi ingenij, sæpe alios populos

populos vel repellendo, vel vltro lacessendo vicerunt: sed victoria potitæ. quia nullas ocij & pacis norant artes, victis imperare nescierunt. ita quam diu in armis erant, aliquam habebant rempublicam. (res enim militaris, vt Aristoteli placet, multas bonas artes & virtutes parere cõsueuit) mox verò vt ab armis conquieuerant, omnem simul deponebant reipublicæ speciem: ac velut Nomades, omni ciuitatis vinculo solutæ, ferina quadam libertate & laxitate vagabantur. Sicut enim ferrum quandiu exerceas nitescit, vbi autem condideris, rubigine exeditur, & priorẽ splendorem amittit: sic & illæ gentes ad pacem redactæ, ocio tanquam rubigine torpescebant. Itaque Hunni, Gotthi, Vandali, Visigotthi, & furiosa omnis barbaricorum turba, vrbem quidem Romam diripere ac incendere, prouincias populari, ipsum denique imperium capere potuerunt, sed retinere aut imperio regere per socordiam & stultitiam non potuerunt. Contrà autem quæ Asiam incolebant gentes, maximo quidem ingenio præditæ, & subtilissimarum quarumcunque artium gnaræ, quandiu quidem ab exteris hostibus

non infestabantur, optimis legibus ac institutis rempublicam instituebant: sed roboris expertes, & corpore imbecillæ, simul ac primum in eas impetum tyranni fecere, seruitutis perpetuo iugo sunt alligatæ. At mediæ & illis extremis interiectæ gentes Græcorum ac Romanorum, & post eas Francorum, sicut mediam & temperatam cœli regionem nactæ sunt: & merito illud Virgilianum vsurpare possunt,

Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.
Nec tã auersus equos Tyria Sol iungit ab vrbe:
ita & fortitudine in bello, & legibus atque consilio vsæ in ocio, firmas atque durabiles constituêre respublicas: nec hostium tantùm cepere vrbes, & nationes subegere, sed illas stabili ac iugi imperio retinuere, Lacædemonios excipio, quorum legislatoris vitio respublica tota ad belli tem pus conformata, & ad belli tempus non etiam pacis aptæ leges, Platone & Aristotele indignè ferentibus, non diu stetere. Atque vt de cæteris Græcis ac Romanis taceam, quorum imperium diuina quadam prouidentia seruis euersum est, Barbaræ illæ gentes Gotthorum, Vandalorum, Hunnorum, & præter

ter has etiam Burgundionũ, Lothatingorum, Longobardorum, Northmannorum, Britonum, à Francis regibus & gentibus victæ, & partim expulsæ, partim in monarchiæ formam redactæ, fidelissimis obsequiis eorum imperium hodie obseruant. Nostrorum quippe Regũ non minus in pace æquitas, quàm in bello animi virtus, iusta quadam permutatione subiectis populis grata fuit. Quæ artes duæ & fundare & conseruare respublicas solæ possũt. Quare nunquam satis dignè laudabitur egregia illa imperatoris Theodosij sententia: „ Vt prodest (inquit) gentes Barbaros nostri nominis imperio mancipari, ita nostræ victoriæ videbuntur obedientibus „ fructuosæ, si pacis commoda legum regulis componantur. Nec absimili sententia Martianus imperator vsus est, cum scripsit se id die ac nocte prospicere, vt vniuersi qui sub suo imperio viuunt, & armorum præsidio ab hostili impetu muniantur, ac in pace libero ocio ac securitate potiantur. Eâdem sententia vterque vsus, verbis alter ab altero recessit. Nam Theodosius pacis commoda dixit, Martianus autem quasi verba illa definiens, liberum ocium ac

Nouella de testamentis.

Nouella de indulgen. reliquorum.

ſecuritatem extulit. Sed vt ad Iuſtinianum redeã, quàm ſedulo perfecit opere, quod oratione iactauit? Nam quod ad victorias & triumphos illius attinet, libri ſunt in omnium manibus, Procopij, Agathiæ, Nicephori, Zonaræ, qui res eius bellicas abunde ſuppeditant, & duos eius in bellis fortiſſimos duces commemorant Beliſariũ & Narſetem. Pacis autem tempus, duplici inter cæteras virtute ſumma cum gloria ornauit ac temperauit, magnificentia in templis, palatiis, trophæis, columnis, coloſſis, pontibus, caſtellis, portubus, aquæductibus, balneis, integris etiam vrbibus extruendis: iuſtitia verò atq; æquitate in legibus partim promulgandis, partim componendis. Sed victoriarum atque triumphorum illius memoriam vetuſtas, & deletum poſtea totius Orientis imperium, citò aboleuit. Ædificia verò eius quamlibet ſumptuoſa, vrbes deniq; ab eo ædificatæ, atque adeò ipſa eius altrix Iuſtinianea prima, Bulgaria poſtea dicta (quam ob aſſumptam in ea auræ vitalis dulcedinem, & prætoriana ſede, & patriarchali cathedra honorauerat) funditus euerſæ ſunt. Nam toties in illis regionibus Barbaricus furor

tor, Orientis imperio imminens deferuit, vt nec minima vrbium vestigia supersint, nec nomina aut prouinciæ vel à peritissimis geographis sciri aut indicari possint. At leges eius salutares manent nec minus nostræ monarchiæ prosunt, quàm eius imperio profuerunt. Singulas autem leges ab eo latas commemorare aut commendare, infinitum fuerit, nec certe necessarium: *duæ* tamen sunt in illis ad ius publicum pertinentes omnibus seculis & populis prædicandæ. Vna est qua non modò pro magistratibus adipiscendis pecuniam cuiusque contractus velamento *dari* prohibuit, vt & ante eum Theodosius, sed etiam suffragij aulici nomine pecuniam solui aut promitti seuerissime interdixit, quod & Theodosius & Iulianus Christianæ desertor militiæ permiserant. Meminerat scilicet optimus princeps, illud Verri à Cicerone verissimè obiectum, In nostra (inquit) republica solent ij qui per largitionem magistratum adepti sunt, dare operã, vt illam lacunam rei familiaris expleant. Itaque *idem imperator cum infinita reipublicæ mala ex illa nundinatione tanquam ex Hydra oriri docuisset, in

l. vlt. C. repetundar.

*Codice Iustini. & Theodosiano titu. de suffragio.

hæc verba prorupit: Quis enim (in- "
quit) absque metu periculi non fure- "
tur, quis non securè latrocinetur, con- "
uersis ad magistratum oculis, cum vi- "
derit illum omnia auro habere vena- "
lia, confidens scilicet fore vt nihil tam "
turpe admittat, quod non data pecu- "
nia possit redimere? Hinc cædes, adul- "
teria, latrocinia, raptus virginum, nun- "
dinarum & conuentuum publicorum "
perturbatio, & confusio magistratuum, "
& legum contemptio, dum eas tãquam "
vile aliquod mancipium venales pro- "
scribi quisque existimat. Vsqueadeo nec "
dicendo fari, nec cogitatione complecti "
possumus, quot horrida & atrocia ex "
magistratuum furtis eueniant, in qui- "
bus tamen nullus liberæ increpationi "
restat locus. Hi enim continuò magi- "
stratus emptionem prætexunt. Pauca "
ex multis verba hæc adscripsi, quia mi-
hi videtur ea Iustinianus non humana
voce, sed diuina & prophetica protu-
lisse. Altera autem Iustiniani lex est in
Nouella de mandatis principum, in qua
præter cætera legis capita, & hoc san-
ctissimum caput mandatorum addidit,
Ne capite damnatorum bona fisco vt "
antea vindicentur, sed illorum heredi- "
bus

(in-" ure-" on-" vi-" na-" am" cu-" ul-" n-" n" ," " ," " " ' ' '

,,bus permittantur. Expertus erat ſcilicet, quàm multi ad accuſandum aut deferendum caluminatores prorumperent, non publicæ vindictæ ſtudio, ſed ſola lucri & præmij ſpe. ita quod in legibus ſui Codicis retinuerat, vſu atque experientia edoctus, tanquam paci inimicum, & ſ curitati ciuium pernicioſum abrogauit. Neque verò ignorabat prudentiſſimus Imperator duas illas leges multum pecuniæ ærario ſubducere (nam bona ſemel publicata ſibi in vſus neceſſarios ſeruare, non autem petentibus donare ſolebant Imperatores) ſed maluit paci ac ſecuritati ciuium conſul[illegible], quàm vltra modum rei militari prouidere, cuius neruos eſſe pecuniam non ignorabat. legerat enim apud Ariſtotelem, hoc ſolo Lacædemoniorum olim rempublicam corruiſſe, ꝙ omnes eorum leges ad dominationem bellúmq; tantùm referrentur. Quanquam quod ad priorem illam legem attinet, idem imperator diſertè profitetur, maiorem tunc quæſtum pecuniarium, cum gratis creabuntur magiſtratus, ad fiſcum peruenturum, quia ſcilicet integri & à ſacrilegis magiſtratibus inconcuſſi prouinciales, iuſtis & plenis tributis erogan-

Codice Theodoſiano de petitionibus bonorum ſublatis.

erogandis magis essent suffecturi. Hæc in ipso dedicationis elogio paulo prolixius & præter morem meum sum persecutus, vt ex his mecum agnosceres quàm sapienter hactenus Francorum reges vtrumque & belli & pacis tempus administrauerint, florentissimam armis & legibus rempublicam posteris reliquerint. Tibi verò quæ de pacis legibus à me sunt exposita, non ingrata fore spero, vt qui in omnibus publicis fœderibus percutiendis & interfueris hactenus, & te pacis ac publicæ tranquillitatis studiosissimum semper exhibueris, & conatibus violentis salutaria semper consilia prætuleris. Vt verò hæc tibi dicarem tanquam nomophylaci & pacis antistiti, summi illi dignitatem tituli, & communis in omnes literarum studiosos fauor, satis causæ præbebant: verùm ad illa quoque accessit priuata tua in me beneuolentia, qua me annis superioribus tibi in perpetuum deuinxisti. Vale ex Metropoli Biturigum Kal. April. 1566.

IN

IN NOMINE DN. NOSTRI IESV CHRISTI.

IMPERATOR CÆSAR FLAVIVS

IVSTINIANVS, ALAMANnicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, cupidæ legū iuuentuti. {S.D.}

Inclusa desunt in vet.

Imperatorem decent arma in bello, leges in pace.

MPERATORIAM *maiestatem nō solùm armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatā: vt vtrūq; tempus, bellorum, & pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus non solùm hostilibus prælijs victor existens,* * *sed etiam per legitimos tramites*

* al. existat sed etiam per leg. tra cal. ini. expellat, & fint &c. in qui btsuā manuscri.

mites calumniantium iniquitates expellens fiat tam iuris religiosissimus, quàm victis hostibus triumphator.

Quantum armis præstiterit Iustinianus.

¶ *Quorum vtranque viam cum summis vigiliis, & summa prouidentia annuente deo perfecimus. Et bellicos quidem sudóres nostros Barbaricæ gentes sub iuga nostra deductæ cognoscunt: & tam Africa, quàm aliæ numerosæ prouinciæ post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostróque additæ imperio, protestantur.* [1]

Quantum idem legibus præstiterit.

¶ *Omnes verò populi legibus tam à nobis promulgatis, quàm compositis reguntur. Et cum sacratissimas constitutiones antea confusas in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudētiæ volumina: & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cœlesti fauore iam adimpleuimus.* [2]

Tres viri Tribo. Theop. & Doroth. Iustiniani mandato Institutiones composuerunt, legendas primo studiorum anno.

¶ *Cúmque hoc deo propitio peractum est: Triboniano viro magnifico magistro, & exquæstore sacri palatij nostri, necnon Theophilo & Dorotheo viris illustribus antecessoribus (quorum omnium solertiam, & legum scientiam,* [3]

& circa

& circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter, vt ipsi nostra auctoritate, nostrisq; suasionibus Institutiones componerẽt: vt liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tã aures, quàm animi vestri nihil inutile, nihilq; perperam positũ, sed quod in ipsis rerum obtinet argumẽtis accipiant. *Et* quod priore tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, vt tunc constitutiones imperatorias legerent: hoc vos à primordio ingrediamini, digni tãto honore, tantáque repleti* felicitate, vt & initiũ vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

*reperti. ἢ τὸ σάντης ἀπολαύσαντες εὐτυχίας. Theoph. optimè.

Idem repetit: sed hoc singularitate adiicit, In his libris exponi ius vetus, & nouum Iustinianeum: quod in digestis non ita obseruatum est.

4 ¶ *Igitur post libros quinquaginta Digestorũ seu Pandectarum, in quibus omne ius antiquum collectum est, quos per eundem virum excelsum Tribonianum, necnon cæteros viros illustres & facundissimos confecimus, in hos quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus, vt sint totius legitimæ scientiæ prima elementa: in quibus breuiter expositum est, & quod antea obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum est.*

Hæc clausula confirmat institutiones, & eas habere vim legis iubet.

¶ *Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipuè ex commentariis Caij nostri tam institutionum, quàm rerum quotidianarum, aliisq; multis commentariis compositas, cùm tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodauimus.* 5

¶ *Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite, vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, posse etiã nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis[*] gubernari. Dat.* C P. XI. *Kalend. Decembr. D.* IVSTINIANO PP. A. III. *Cons.* 6

[*] al. credẽdam.

D N.

DN. IVSTINIANI

PERPETVO AVGVSTI INſtitutionum iuris ciuilis compoſitarum per Tribonianum vîrum magnificum & exquæſtore ſacri Palatij, & Theophilum & Dorotheum viros illuſtres & anteceſſores. Libri Quatuor.

DE IVSTITIA ET IVRE.

TITVLVS I.

Iuſtitiæ & iuriſprudentiæ deſcriptio.

1 *IVſtitia, eſt conſtans & perpetua voluntas ius ſuum cuique tribuendi.*

Sumptum ex.l. 10. ff. eod.

2 ¶ *Iuris prudentia, eſt diuinarum atq; humanarum rerum notitia, iuſti atque iniuſti ſcientia.*

3 ¶ *His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere iura populi Romani: ita videntur poſſe tradi cōmodiſsimè, ſi primò leui ac ſimplici via, pòſt deinde diligentiſsima atq; exactiſsima interpretatione ſingula tradātur. alioqui ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi multitudine ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum*

magno labore sæpe etiam cum diffidentia (quæ plerunq; iuuenes auertit) serius ad id perducemus: ad quod leuiore via ductus, sine magno labore, & sine vlla diffidentia maturius perduci potuisset.

Re 1 ad iu- sprudentiam, eiúsq; præcepta.

¶ *Iuris præcepta sunt hæc: honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.* ¶ *Huius studij duæ sunt positiones, publicum, & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum vtilitatem.* ¶ *Dicendum est igitur de iure priuato, quod est tripertitè collectum. est enim ex naturalibus præceptis, aut gentiũ, aut ciuilibus.* 4 5 6

Sic manuscrip.

DE IVRE NATVRALI, GENTIVM, ET CIVILI.

TITVL. II.

Definitio iuris naturalis, & exempla tria.

IVs naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud nõ humani generis proprium est, sed omnium animaliũ, [quæ in cælo] quæ in terra, quæ in mari nascuntur. hinc descendit maris atq; fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. videmus etenim cætera quoq; animalia istius iuris peritia censeri.

Ex. l. 1. ff. de iust. & iur.

Definitio Iuris gentium. κα]ὰ διαφορὰν.

¶ *Ius autem ciuile [vel gentium ita diuiditur] omnes*

Aliàs le-

,, *omnes populi qui legibus & moribus reguntur*
,, *partim suo proprio, partim communi omniũ ho*
,, *minum iure vtuntur. Nam quod quisque popu*
,, *lus ipse sibi ius constituit, id ipsius propriũ ciui*
,, *tatis est: vocaturq; ius ciuile, quasi ius propriũ*
,, *ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio inter*
,, *omnes homines constituit: id apud omnes popu*
,, *los peræquè custoditur, vocaturq; ius gentium,*
2 *quasi quo iure omnes gentes vtantur.* ¶ *Et po-*
pulus itaq; Roma. partim suo proprio, partim
cõmuni omnium hominũ iure vtitur. Quæ sin-
gula qualia sint, suis locis proponemus. Sed ius
quidẽ ciuile ex vnaquaque ciuitate appella-
tur, veluti Atheniensiũ. nam si quis velit Solo
nis vel Draconis leges appellare ius ciuile A-
theniensiũ: nõ errauerit, sic enim & ius quo Ro
manus populus vtitur, ius ciuile Romanorũ ap
pellamus: vel ius Quiritum, quo Quirites vtun
tur. Romani enim, Quirites à Quirino appellã
tur. Sed quotiens non addimus nomẽ cuius sit
ciuitatis, nostrũ ius significamus: sicuti cũ poetã
dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud
Græcos egregius [a] *Homerus, apud nos Virgili*[us].

Vnũ est apud omnes ius gentium, cuius exempla.

3 ¶ *Ius autẽ gentium omni humano generi com-*
,, *mune est. Nam vsu exigẽte, & humanis neces-*
,, *sitatibus, gentes humanæ iura quædam sibi cõ-*
,, *stituerunt. Bella etenim orta sunt & captiuita*
,, *tes sequutæ, & seruitutes, quæ sunt naturali iu-*

gebatur pro inclusis, à iure gẽtium distinguitur.

[a] vt ait Cicero in Topicis.

ri cõtrariæ. Iure enim naturali omnes homines "
ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gen"
tium omnes penè contractus introducti sunt, vt "
emptio & venditio, locatio & conductio, socie"
tas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles. "
Subdiuisio iuris ciuilis in duas species, & pri-
mæ speciei definitio *κατὰ διαίρεσιν*.

¶ *Constat autem ius nostrũ quo vtimur, aut* 4
scripto, aut sine scripto. vt apud Græcos τῶν νόμων "
οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptũ autem "
ius est lex, plebiscitum, senatusconsultũ, princi-"
pum placita, magistratuum edicta, responsa pru-"
dentium ¶. *Lex est, quod populus Romanus se* 5
natorio magistratu interrogante (veluti consu
le) constituebat. ¶ *Plebiscitũ est, quod plebs ple* 6
beio magistratu interrogãte (veluti Tribuno)
constituebat. Plebs autem à populo eo differt,
quo species à genere. nam appellatione populi,
vniuersi ciues significantur, connumeratis etiã
patriciis & senatoribus. Plebis autẽ appellatio "
ne sine patriciis & senatoribus cæteri ciues si "
gnificãtur. Sed & plebiscita lege Hortẽsia lata "
non minus valere, quàm leges cœperũt. ¶ *Sena* 7
tusconsultum est, quod senatus iubet atq; consti
tuit. Nam cùm auctus esset populus Romanus
in eum modum, vt difficile esset in vnum eum
conuocari legis sanciendæ causa: æquum visum
est, senatum vice populi consuli.
Quarta species iuris ciuilis, principum placita:
& eorum quædam personalia, quædam generalia.

¶ *Sed*

8 ¶ *Sed & quod principi placuit, legis habet vigorē. quum lege Regia: quæ de eius imperio lata est, populus ei & in eum omne imperiū suum & potestatem cōcedat. Quodcunq; igitur Imperator per epistolam constituit, vel cognoscēs decreuit, vel edicto præcepit, legem esse constat. Hæ sunt, quæ constitutiones appellātur. Planè ex his quædā sunt personales, quæ nec ad exemplum trahūtur, quoniā non hoc princeps vult. nam quod alicui ob meritū indulsit, vel si quā pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit: personā non transgreditur. Aliæ autem, quum generales sint, omnes proculdubio tenēt.*

*contulerit.

Quinta species; Prætorum edicta, quod & ius honorarium & prætorium dicitur, ædilitiū nãque edictū ē, pars iuris prætorij.

9 ¶ *Prætorum quoque edicta non modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium solemus appellare, quòd qui honores gerunt, id est magistratus, auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant & Aediles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum iuris honorarij portio est.*

Sexta species, Responsa prudentum, id est, iurisconsultorum.

10 ¶ *Responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum quibus permissum erat iura condere. nam antiquitus constitutum erat vt essent qui iura publicè interpretarentur, quibus*

à Cæsare ius respondendi datum est, qui iurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, vt iudici recedere à responsis eorum non liceret, vt est constitutum.

Altera pars bipartitæ diuisionis iuris ciuilis, Ius ciuile non scriptum mos, consuetudo.

¶ *Ex non scripto ius venit, quod vsus comprobauit. nam diuturni mores consensu vtentium comprobati, legem imitantur. Et non ineleganter in duas species ius ciuile distributum videtur. nam origo eius, ab institutis duarum ciuitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea quæ pro legibus obseruarēt, memoriæ mādarent: Athenienses verò ea quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.* 11

Differentia inter ius gentium & ciuile.

¶ *Sed naturalia quidē iura, quæ apud omnes gentes peræquè seruantur: diuina quadam prouidentia constituta, semper firma atque immutabilia permanēt. ea verò quæ ipsa sibi quæque ciuitas constituit, sæpe mutari solent vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.* 12

Secunda iuris diuisio.

¶ *Omne autē ius quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de personis videamus. nā parū est ius nosse, si personæ quarum causa constitutum est, ignorantur.* 13

DE

DE IVRE PERSONARVM.

TITVLVS III.

Prima personarum diuisio: exinde libertatis & seruituris finitio.

SVmma itaque diuisio de iure personarum hæc est: quòd omnes homines aut liberi sunt, aut serui. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet nisi si quid vi aut iure prohibetur. Seruitus autem est constitutio iuris gentiũ qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur.

l. 3. de sta. ho. l. 4. lib.

Serui à seruando: mancipia, quasi manu capta.

1 ¶ *Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare nec occidere solent. qui etiam mancipia dicti sunt, eò quòd ab hostibus manu capiuntur.*

Ibi. & l. pupillus. §. seruorũ. de verbo. sign.

Seruorum quidam naturaliter serui, quidam iure gentium, quidam verò iure ciuili.

2 ¶ *Serui autem aut nascũtur, aut fiunt. nascuntur ex ancillis nostris. fiunt, aut iure gentium, id est ex captiuitate: aut iure ciuili, cum liber homo maior viginti annis ad precium participandum sese venundari passus est.* ¶ *In seruorũ conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ, aut enim sunt ingenui, aut libertini.*

DE INGENVIS. TIT. IIII.

Hic titulus est definitio Ingenui. Ingenuus est, ex ea natus, quæ libera fuit tempore conceptionis, aut partus, aut intermedio.

l. 5. ibi de sta. hom.

INgenuus est is, qui statim vt natus est liber est, siue ex duobus ingenuis matrimonio edit⁹ est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre verò seruo ingenuus nihilominus: nascitur quẽadmodũ qui ex matre libera & incerto patre natus est, quoniã vulgo cõceptus est. Sufficit autẽ liberã fuisse matrẽ eo tẽpore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et è cõtrario si libera cõceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit, eũ qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in vẽtre est. Ex his illud quæsitũ est si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta pepererit: liberum an seruum pariat? Et Martianus ꝓbat liberũ nasci. sufficit enim ei, qui in vtero est, liberã matrẽ vel medio tẽpore habuisse, vt liber nascatur. quod & verum est.

Non omnis qui in seruitute est, seruus est: nec omnis manumissus libertinus.

¶ *Cum autẽ ingenuus aliquis natus sit, nõ offcit ei in seruitute fuisse, & postea manumissum esse. sæpissimè enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.*

DE

DE LIBERTINIS.

TIT. V.

Libertini qui dicantur: quid manumissio, & quo iure introducta.

„ Libertini sunt, qui ex iusta seruitute „ manumissi sunt. manumissio autem „ est [de manu missio, id est] datio „ libertatis. nam quandiu aliquis in „ seruitute est, manui & potestati suppositus est: „ manumissus, liberatur potestate. Quæ res à iure „ gentiũ originẽ sumpsit: vtpote cũ iure naturali „ omnes liberi nascerẽtur, nec esset nota manu- „ missio, cũ seruitus esset incognita. Sed postquã „ iure gentiũ seruitus inuasit, sequutũ est benefi- „ cium manumissionis: & cùm vno communi no- „ mine omnes homines appellarentur, iure gentiũ „ tria hominum genera esse cœperunt, liberi, & „ his contrarium serui: & tertium genus liberti- „ ni, qui desierant esse serui.

l. 6. de sta. hom. l. 4 de iu. stit. & iu.

* Inclusa ad posuimus ex Pand. Flo.

Variæ species manumissionum.

¶ Multis autem modis manumissio procedit. aut enim ex sacris cõstitutionibus in sacrosanctis ecclesiis, aut vindicta manumittuntur, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut aliam quamlibet vltimam voluntatẽ. Sed & aliis multis modis libertas seruo cõpetere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt.

Manumissio, cùm voluntariæ sit iurisdictionis, vbique & quocunque tempore fieri potest.

autem.

¶ *Serui [verò] à dominis semper manumitti solent: adeò vt vel in transitu manumittãtur, veluti cùm prætor, aut præses, aut proconsul in balneum vel in theatrum eant.* 2

Libertinorum multiplici statu explo ſo, vnica omnium hodie est conditio: quandoquidem omnes ciues Romani efficiuntur.

¶ *Libertinorũ autem status tripertitus antea fuerat. nam qui manumittebãtur: modò maiorem & iustam libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: modò minorẽ, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebãt: modò inferiorẽ, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititij. Sed dedititiorũ quidẽ pessima cõditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideóq; nostra pietas omnia augere, & in meliorẽ statum reducere desiderãs, duabus cõstitutionibus hoc emẽdauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna atque simplex libertas competebat: id est, eadem, quam habebat manumissor: nisi quòd scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidẽ per constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore, antiqui iuris altercationes placauimus,* 3

Latinos

Latinos autē Iunianos, & omnē quæ circa eos fuerat obseruantiā, alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionē correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumißi, nec domini manumissoris, nec in manumißionis modo discrimine habito (sicut iam antea obseruabatur) ciuitate Rom. decorauimus, multis modis additis, per quos poßit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstare.

QVI ET EX QVIBVS CAVSIS MANVMITTERE NON POSSVNT. TITVLVS VI.

In fraudem creditorum neminem manumitti posse, nisi suum testamento seruum heredem necessarium

Non tamē cuicunq; volenti manumittere licet. nam is qui in fraudē creditorū manumittit, nihil agit: quia lex Aelia Sentia impedit libertatē. ¶ Licet tamē domino, qui soluēdo nō est, in testamento seruū suum cū libertate heredē instituere, vt liber fiat herésq; ei solus & necessari⁹: si modo ei nemo alius ex eo testamēto heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres ei non extiterit. Idq; eadē lege Aelia Sentia prouisum est,

est, & rectè. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes homines, quibus alius heres extiturus non esset, vel seruum suum necessarium heredem habeant, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias serui nomine vendant, ne iniuria defunctus adficiatur.

Concesso aliquo, etiam id concessum videri, sine quo illud consistere non posset.

l. quidam. C. de necess. ser.

¶ *Idémque iuris est, & si sine libertate seruus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solùm in domino, qui soluendo non est, sed generaliter constituit, noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: cum non est verisimile, eum quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, seruum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore.* 2

In creditorum fraudem manumissio facta quando videtur.

l. In fraudem. ff. qui & à qui.

¶ *In fraudem autem creditorũ manumittere videtur, qui vel iam eo tempore quo manumittit soluendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est soluendo esse. Præualuisse tamẽ videtur (nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatẽ, quamuis bona eius creditorib⁹ nõ sufficiãt. sæpe enim de facultatibus suis amplius, quàm in his est, sperãt homines. Itaq; tũc intelligimus impediri* 3

libert

,, *libertatẽ,cùm vtroq; modo fraudantur credito*
,, *res,id est,& cõsilio manumittẽtis & ipsa re,eo*
,, *quòd eius bona nõ sunt suffectura creditoribus.*

Aliud caput legis Æl æ, Minor xx. annis nisi causa probata ne manumittito. quæ sint causæ.Secundus casus quo non licet manumittere.

4 ¶ *Eadem lege Aelia Sentia domino minori xx.annis non aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta apud consiliũ iusta causa ma*
,, *numissionis adꝓbata,fuerint manumissi. Iustæ*
,, *autẽ manumissionis causæ hæ sunt:veluti si quis*
,, *patrẽ aut matrẽ,filiũ filiámve,aut fratres soro*
,, *résve naturales,aut pædagogũ,aut nutricẽ,aut*
,, *educatorẽ aut alumnũ alumnámve, aut colle-*
,, *ctaneũ manumittat:aut seruũ, procuratoris ha*
,, *bẽdi gratia:aut ancillã matrimonij causa:dum*
,, *tamen intra sex mẽses in vxorem ducatur, nisi*
,, *iusta causa impediat:& seruus,qui manumit-*
,, *titur ꝓcuratoris habẽdi gratia,nõ minor x.&*
,, *vij.annis manumittatur. Semel autẽ causa ad*
,, *probata,siue vera sit,siue falsa,nõ retractetur.*

l. si minor cũ tribus lll. seq. ff. de manumis. vind.

l. 1. C. de vind. li.

Mediam viam eligendam.

5 ¶ *Cùm ergo certus modus manumittẽdi minoribus xx. an.dominis per lẽgẽ Aeliã Sentiam cõstitutus esset:eueniebat, vt qui xiiij.ann. expleuerat,licet testamẽtũ facere,& in eo sibi heredẽ instituere,legatáq; relinquere posset:tamẽ si adhuc minor esset xx. ann. libertatem seruo dare non posset. Quod nõ erat ferendũ, si is cui*

totam

totorum suorũ bonorum in testamẽto dispositio data erat, vni seruo dare libertatẽ nõ permittebatur. quare nos similiter ei, quẽadmodũ alias res ita de seruis suis in vltima voluntate disponere, quẽadmodũ voluerit, permittimus, vt & libertatẽ eis posit præstare. Sed quum libertas inæstimabilis res est, & propter hoc ante xx. ætatis annũ antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos mediã quodãmodo viam eligentes, nõ aliter minori viginti ann. libertatem in testamento dare seruo suo concedimus nisi decimmumseptimum annũ impleuerit & decimumoctauum attigerit. Quum enim antiquitas huiusmodi ætati & pro aliis postulare concesserit: cur non etiã sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis posint peruenire?*

* In Græca constitutione de iure patronat. vt Græci. interpretes not. in li. βασιλικῶν 45.

DE LEGE FVFFIA CANINIA TOLLENDA.

TIT. VII.

Lege Fuffia Caninia certus modus constitutus erat in seruis testamẽto manumittẽdis: quã quasi libertates impedientẽ, et quodã modo inuidã, tollendã esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.

DE HIS QVI SVI, VEL ALIENI IVRIS SVNT.

TIT. VIII.

De secunda personarum diuisione.

,, Sequitur de iure personarum alia* diuisio. Nam quęda personę sui iuris sunt, quęda alieno iuri subiectę. ,, Rursus earũ, quę alieno iuri subiectę sunt: alię sunt in potestate parentũ, alię in ,, potestate dominorum. Videamus itaque de his ,, quę alieno iuri subiectę sunt. nam si cognouerimus, quę istę personę sunt: simul intelligemus ,, quę sui iuris sunt: ac prius inspiciamus de his ,, quę in potestate dominorum sunt.

*διατάξ. Theoph.

l. 1 ff. eod.

De potestate dominorum: & quàm paulatim moderata esse cœperit.

1 ¶ In potestate itaque dominorum sunt serui, ,, quę quidem potestas, iuris gentium est: nam ,, apud omnes perequè gentes animaduertere ,, possumus, dominis in seruos vitę necisque potestatem fuisse, & quodcunque per seruũ adquiritur, id domino adquiri. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine causa legibus cognita, in seruos suos supra modũ sęuire. Nam ex constitutione diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quàm si alienũ seruum

uum occiderit. Sed & maior asperitas domino- " rum, eiusdem principis constitutione coercetur. " nam Antoninus consultus à quibusdam præ- " sidibus prouinciarũ de his seruis, qui ad ædem " sacram, vel ad statuam principum cõfugiunt: " præcepit, vt si intolerabilis videatur sæuitia do " minorum, cogantur seruos suos bonis conditio- " nibus vendere, vt precium dominis daretur, & " rectè. expedit enim reipublicæ, ne sua re quis " malè vtatur. Cuius rescripti ad Aelium Mar " tianum emissi verba sunt hæc: DOMINO- " RVM *quidem potestatẽ in seruos suos illiba- " tam esse oportet, nec cuiquam hominũ ius suum " detrahi. sed dominorũ interest, ne auxiliũ con- " tra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem in- " iuriam denegetur iis, qui iustè deprecantur. " Ideóq; cognosce de querelis eorum qui ex* * *fa- " milia Iulij Sabini ad statuam cõfugerunt. & " si vel durius habitos, quàm æquum est, vel infa " mi iniuria adfectos esse cognoueris: venire iube, " ita vt in potestatem domini non reuertantur. " Quòd si meæ constitutioni fraudem fecerit, " sciat me hoc admissum seuerius exequuturũ. "*

* l. grege seruorum. l. familiæ ff. de ver. sign.

DE PATRIA POTESTATE.

TIT. IX.

Primus modus quo patria potestas in- troducitur. Procreatio ex iustis nuptiis.

In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus. Nuptiæ autem, siue matrimoniũ, est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem continens.

Patria potestas iure Romano institu-ta fuit: solisque Romanis propria.

1 ¶ *Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum. nulli enim alij sunt homines, qui talẽ in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.*

Filij ex legitimis nuptiis progeniti, omnésque per filiorum stipitem descendentes, in patria sunt potestate: ex filia verò nati, nequaquam.

2 ¶ ***Qui igitur ex te & vxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & vxore eius nascitur, id est nepos tuus & neptis, æquè in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.***

DE NVPTIIS.[a]

TIT. X.

[a] l ex facto 17. §. 3. ff. ad Trebel.

Quia per natiuitatem ex iustis nuptiis oritur patria potestas, ideo tractat de nuptiis, quas soli ciues puberes cum ciuibus puberibus contrahunt, cum distinctione inter patresfamilias & filiosfamilias.

IVSTAS *autem nuptias inter se ciues Romani contrahunt, qui secundum præcepta legũ coëunt, masculi quidẽ puberes, fœminæ autem viripotentes, siue patresfamiliarũ sint, siue filijfamiliarũ: dum tamen si filiifamilias, & consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. nam hoc fieri debere, & ciuilis & naturalis ratio suadet: intantum, vt iussus parentis præcedere debeat. Vnde quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorem ducere posit. cúmq; super filio variabatur, nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoq; furiosi posse & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum.*

Ascendentes cum descendentibus naturalibus, vel adoptiuis nuptias celebrare nequeunt: idémque iuris est, & si emancipatione soluta sit adoptio.

¶ *Ergo non omnes nobis vxores ducere licet. 1 nam à quarundam nuptiis abstinendũ est. inter eas enim personas, quæ parẽtũ liberorúmve locũ inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrẽ & filiam, vel auum & neptem, vel matrẽ & filium, vel auiã & nepotem, & vsq; in infinitũ. Et si tales personæ inter se coierint: nefarias atque incestas nuptias cõtraxisse dicuntur. Et hæc adeò vera sunt, vt*

quamuis

quamuis per adoptionem parẽtum liberorúm-ve loco sibi esse cœperint, non poßint inter se matrimonio iungi: intantũ, vt etiam dissoluta adoptione, idem iuris maneat. Itaq; eã quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœperit, non poteris vxorẽ ducere, quãuis eã emancipaueris.

Nunc de prohibitis nuptiis inter cognatos ex transuerso gradu.

2 ❡ *Inter eas quoq; personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iungũtur, est quædã similis obseruatio, sed nõ tãta. Sanè enim inter fratrem sororémq; nuptiæ prohibitæ sunt, siue ab eodẽ patre eadémq; matre nati fuerint, siue ex altero eorũ. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quandiu quidẽ constat adoptio, inè inter te & eã nuptiæ cõsistere nõ possunt. ìm verò per emancipationẽ adoptio sit dissota, poteris eã vxorẽ ducere. Sed & si tu emãatus fueris: nihil est impedimẽto nuptiis. Et o cõstat, si quis generũ adoptare ve it: debere antea filiam suã emancipare: & si quis veurũ adoptare, debere eũ antea filiũ suum ncipare. ❡ Fratris verò vel sororis filiam, rem ducere nõ licet: sed nec neptem fratris ororis quis ducere potest, quamuis quarto s sint. cuius enim filiã vxorẽ ducere nõ lieq; eius neptẽ permittitur. Eius verò muquã pater tuus adoptauit, filiã nõ videris liri vxorem ducere: quia neque naturali,*

l. per adoptionem. ff. eo. titu.

neque ciuili iure tibi coniungitur.

* Iure tamen pontificio, cui potius adhærendum eſt, duorum fratrum filij legitimo coniugio copulari non poſſunt.

¶ *Duorum autem fratrũ vel ſororũ liberi, vel fratris & ſororis, cõiungi poſſunt. Itẽ amitam, licet adoptiuam, ducere vxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi vxorem ducere.* 4

DE ADFINITATE.

¶ *Adfinitatis quoq; veneratione, à quarundã nuptiis abſtinere neceſſe eſt: vt ecce priuignam aut nurũ vxorem ducere nõ licet: quia vtraque filiæ loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus aut priuigna tua. nã ſi adhuc nurus tua eſt, id eſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia ratione vxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc priuigna tua eſt, id eſt, ſi mater eius tibi nupta eſt, ideo eam vxorem ducere nõ poteris, quia duas vxores eodẽ tempore habere non licet. Socrũ quoq; & nouercã prohibitum eſt vxorem ducere: quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta demũ adfinitate procedit. alioquin ſi adhuc nouerca eſt, id eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, cõmuni iure impeditur tibi nubere, quia eadẽ duobus nupta eſſe nõ poteſt.* 5

Item

Itẽ si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediũtur tibi nuptiæ, quia duas vxores habere nõ potes. Mariti tamen filius ex alia vxore, & vxeris filia ex alio marito, vel contrà, matrimoniũ rectè contrahunt: licet habeant fratrem sororémve ex matrimonio postea contracto natos.

De quasi adfinitate, quam vulgus Canonistarum publicam honestatem vocat, haud scio quàm aptè.

6 ¶ *Si vxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit: hæc non est quidem priuigna tua: sed Iulianus ab huiusmodi nuptiis abstineri debere ait. nam cõstat nec sponsam filij nurum esse, nec patris sponsam nouercã esse: rectius tamẽ & iure facturos eos, qui ab huiusmodi nuptiis abstinuerint. Illud certũ est, seruiles quoq; cognationes impedimento nuptiis esse: si fortè pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint. Sunt & aliæ personæ quæ propter diuersas rationes nuptias cõtrahere probibentur, quas in libris Digestorũ, seu Pandectarum, ex vetere iure collectarũ, enumerari permisimus.*

7 ¶ *Si aduersus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimoniũ, nec dos intelligitur. Itaq; qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris nõ sunt: sed tales sunt quantũ ad patriã potestatẽ pertinet, quales sunt ij, quos mater vulgò concepit: nam nec*

bi patrem habere intelliguntur, cùm etiam incertus sit: vnde solent filij spurij appellari, vel à græca voce, quasi σποράδην concepti, vel quasi sine patre filij. Sequitur ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

Alter modus quo patria poteſtas introducitur, legitimatio. Duo modi γνησιώσεως siue legitimationis, qui iisdē penè verbis iterum recitabuntur infra lib.3. titu.j. Adde duos alios modos ex Nouel. 89. & 117.

¶ *Aliquando autem euenit, vt liberi qui statim vt nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris: qualis est is, qui dū naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subiicitur. necnon is, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.* 8

DE ADOPTIONIBVS.

TIT. XI.

Tertius modus quo patria poteſtas introducitur. Adoptio duplex.

Non

NON *solùm autem naturales liberi, secundum ea quæ diximus, in potestate nostra sunt: verumetiã ij quos*
1 *adoptamus.* ¶ *Adoptio autẽ duo-*
» *bus* [a] *modis fit, aut principali rescripto, aut im-* [a] l.1.ff.eo.
» *perio magistratus. Imperatoris auctoritate ad-*
» *optare quis potest eos eásve, qui quæve sui iu-*
» *ris sunt. quæ species adoptionis dicitur adroga*
» *tio. Imperio magistratus adoptamus eos eásve,*
» *qui quæve in potestate parentũ sunt: siue pri-*
» *mum gradum liberorum obtineant, qualis est*
» *filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, ne-*
» *ptis, pronepos, proneptis.*

Hodie filiusfamilias extraneo in adoptionem datus, eius potestatem minimè subit, quamuis illi intestato succedat vt suus: datus verò cuiuis ascendentium, eius potestati subiicitur.

2 ¶ *Sed hodie ex nostra constitutione, cum fi-* C.eo.
» *liusfamilias à patre naturali extraneæ perso-*
» *næ in adoptionem datur: iura patris naturalis*
» *minimè dissoluuntur, nec quicquã ad patrem*
» *adoptiuum transit: nec in potestate eius est, licet*
» *ab intestato iura successionis ei à nobis tributa*
» *sint. Si verò pater naturalis non extraneo, sed*
» *auo filij sui materno, vel si ipse pater naturalis*
» *fuerit emancipatus, etiã auo paterno, vel pro-*
» *auo simili modo paterno vel materno filiũ suũ*
» *dederit in adoptionẽ: in hoc casu, quia concur-*
» *runt in vnã personã & naturalia, & adoptio-*

nis iura: manet stabile ius patris adoptiui, & " naturali vinculo copulatum, & legitimo ad " optionis modo cōstrictum: vt & in familia, & " in potestate huiusmodi patris adoptiui sit. "

Impuberis adrogatio, causa cognita, celebratur: cauétque adrogator se bona adrogati (si intra pubertatem obierit) illis restituturum, ad quos peruentura erant adoptione non facta.

3 *Cùm autem impubes per principale rescriptum adrogatur, causa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, expediátq; pupillo. Et cum quibusdā conditionibus adrogatio fit, id est, vt caueat adrogator personæ publicæ, [a] si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi essent.*

[a] l. tabulario. sic omnes manuscrip.

Adrogatus non nisi causa cognita emancipatur: cui propria bona restitui debent, iubetúrque adrogator quartam bonorum suorū illi relinquere, quę dicitur quarta D. P ij.

4 *Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exheredauerit, vel viuus sine iusta causa emancipauerit: iubetur quartam partem ei bonorum suorū relinquere, videlicet præter bona quæ ad patrē adoptiuum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisiuit.*

Quod

Quod natura fieri non potest, nec adoptione poterit, quæ est naturæ imitatrix.

5 *¶ Minorem natu, maiorẽ non posse adoptare placet. adoptio enim naturã imitatur: & pro monstro est, vt maior sit filius, quàm pater. Debet itaq; is qui sibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena pubertate, id est,* 6 *decem & octo annis præcedere. ¶ Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quãuis filium quis non habeat. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quàm nepotem in locum filij.*

l.15.eo. l. adoptio. eo.l. adrogatio. eo. l.37.eo.

Adoptans aliquem in nepotem quasi ex filio (quem in potestate habet) natum, filij consensum habere debet: diuersum erit, si auus nepotem ex filio in adoptionem dare velit.

7 *¶ Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio, quem habet iam adoptatũ: vel quasi ex illo quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius cõsentire debet, ne ei inuito suus heres adnascatur. sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire.*

Comparatio filiorum adoptiuorum cum naturalibus legitimis.

8 *¶ In plurimis autẽ causis adsimilatur is qui adoptatus vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est: & ideo si quis per imperatorem, vel apud pratorẽ, vel præsidem pro-*

uinciæ non extraneum adoptauerit, poteſt eundem in adoptionem alij dare. Sed & illud " L.2.ſ. il-lud.ff.eo.
vtriuſque adoptionis commune eſt, quòd & ij "
qui generare non poſſunt (quales ſunt ſpado- "
nes) adoptare poſſunt: [caſtrati autem non "
poſſunt.] "

Fœminas filios in poteſtate non habere: quo fit, vt iuribus poteſtatis patriæ minime fruantur.

¶ *Fœminæ quoque adoptare non poſſunt: 9 quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.*

Differentia inter arrogationem & adoptionem.

Ibidem. ¶ *Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ* 10
per ſacrum oraculum fit, quòd is, qui liberos in "
poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non "
ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubijcitur, ſed "
etiam liberi eius in eiuſdẽ fiunt poteſtate tan- "
quam nepotes. ſic etenim diuus Auguſtus non "
antè Tiberium adoptauit, quàm is Germani- "
cum adoptaſſet: vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

Seruus à domino adoptatus, vel apud acta filius nominatus, libertatem nanciſcitur.

¶ *Apud Catonẽ bene ſcriptũ refert antiqui-* 11
tas, ſeruos, ſi à domino adoptati ſint, ex hoc ipſo
poſſe liberari. Vnde & nos eruditi, in noſtra "
conſtitutione etiam eũ ſeruum, quem dominus "

actis

» *actis interuenientibus filium suum nominaue-*
» *rat, liberum esse constituimus: licet hoc ad ius*
» *filij accipiendum non sufficiat ei.*

QVIBVS MODIS IVS POTESTATIS SOLVITVR.

TIT. XII.

Mortuo patre, mox sui iuris filius efficitur: mortuo verò auo, ita demum nepos sui iuris euadit, si non superfit ei pater, in cuius recidat potestatem.

V IDEAMVS *nunc, quibus modis ij qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quidem [quemadmodum liberentur serui à potestate dominorum] ex iis intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuimus.* ¶ *Hi verò qui in potestate parentis sunt, mortuo eo sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit. nam mortuo patre, sanè omnimodo filij filiæve sui iuris efficiuntur. Mortuo verò auo, non omnimodo nepotes neptésque sui iuris fiunt: sed ita, si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente auo pater eorum viuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitū aui in potestate patris sui fiunt. Si verò is, quo tēpore auus moritur, aut iam mortuus est, aut per emancipationem exiit de potestate patris: tunc ij qui*

Mors.

patiatur patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filiũ relaxare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

Captiuitate patris aut filij pendet, magis quàm intereat, ius patriæ potestatis, propter postliminij ius: retro enim fingitur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus regressus est: vnde dictum postliminium.

6 ¶ *Si ab hostibus captus fuerit parens, quãuis seruus hostiũ fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminij: quia hi qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura recipiunt. idcirco reuersus parens etiã liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit: exinde, ex quo captus est pater, filius* * *sui iuris fuisse videtur. Ipse quoq; filius, nepósve, si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus propter ius postliminij ius quoq; potestatis parẽtis in suspenso esse. Dictũ est autem postliminium à limine, & post. Vnde eum, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nã limina sicut in domo finem quendam faciunt: sic & imperij finem esse limen veteres voluerunt. Hinc & limes dictus est, quasi finis quidã & terminus. ab eo postliminium dictũ est, quia* [*ad idẽ limẽ reuertebatur,*

Captiuitas.

* per fictionem legis Corneliæ.

[nihil de captiuis.

tur, quod amiserat]. *Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur.*

Emãcipatio apud quemuis magistratũ (etiam citra antiquam solennitatem) facta, patriæ potestatis vincula soluit: verùm pater ex emancipati bonis sibi iure debitam portionem consequitur: illiúsque, si impubes sit, legitimam tutelam.

Emancipatio.

¶ *Præterea emancipatione quoq; desinunt liberi in potestate parentum esse. sed emancipatio antea quidẽ vel per antiquam legis obseruationẽ procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumißiones celebrabatur, vel ex imperiali rescripto. Nostra autem prouidẽtia etiam hoc in melius per constitutionẽ reformauit: vt fictione pristina explosa, recta via ad competentes iudices vel magistratus, parẽtes intrent: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in bonis huiusmodi filij, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve à parente manumissus, vel manumissa fuerit: eadẽ iura præstantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri: ipse parens ex manumißione tutelã eius nanciscitur. Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in potestate habebit:*" *filium quidem*

l. liberũ. de ado.

"habet.

»de potestate dimittere, nepotẽ verò vel neptem »retinere. & è conuerso filium quidẽ in potesta »te retinere, nepotẽ verò vel neptẽ manumitte»re, vel omnes sui iuris efficere. Eadẽ & de pro»nepote, & pronepte dicta esse intelligantur.

Adoptatus ab ascendente (si præsens adoptioni non contradicat) à patris naturalis soluitur potestate: & in adoptantis potestatem transit.

Adoptio.

l. pe. & vl. ca. de adoptio.

8 ❧ *Sed & si pater filium, quẽ in potestate habet, auo vel proauo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit, id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifestauerit, præsente eo, qui adoptatur, & non contradicente, necnon eo præsente, qui adoptat: soluitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus.*

Conceptus prius quàm pater emanciparetur, aut cuipiam ascendẽtium in adoptionem daretur, in auita remanet potestate: non ita si postea conceptus sit.

9 ❧ *Illud autem scire oportet, quòd si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilo minus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationẽ vel adoptionem conceptus fuerit:*

rit:patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subiicitur. Et quidem neq; naturales liberi, neque adoptiui vllo penè modo possunt cogere parentes de potestate sua eos dimittere.

DE TVTELIS.

TIT. XIII.

TRANSFEAMVS *nunc ad aliam diuisionem personarum. Nam ex his personis quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro iure tenentur. Videamus igitur de his quæ in tutela vel in curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro iure tenentur. Ac prius dispiciamus de his quæ in tutela sunt.* ¶ *Est autē tutela (vt Seruius definiuit) vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum qui propter ætatem se defendere nequit, iure ciuili data ac permissa.* [1] ¶ *Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatē habent, ex qua re ipsi nomen acceperūt. Itaq; appellātur tutores, quasi tuitores atq; defensores: sicut æditui dicūtur, qui ædes tuētur.* [2]

Conceſſum eſt patri, impuberibus filiis, quos in poteſtate habet, teſtamento tutorem dare: item nepotibus: modò eo mortuo non ſint in eorum patris recaſuri poteſtatem.

¶ *Permissum est itaq; parētibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamēto tutores* [3]

tores dare. Et hoc in filios filiásque omnimodo procedit. nepotibus verò neptibúsque ita demũ parentes possunt testamẽto tutores dare, si post mortem eorum in potestatẽ patris sui nõ sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tẽpore in potestate tua sit: nepotes ex eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamuis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

Postumo suo testamento tutor dari potest.

4 ¶ *Cùm autẽ in compluribus aliis causis postumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit non minus postumis, quàm iam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, vt si viuis parentibus nascerentur, sui, & in potestate eorum fierent.*

Emancipato, inutiliter testamento datus tutor, etiam sine inquisitione à iudice confirmandus est.

5 ¶ *Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamẽto: confirmandus est ex sentẽtia præsidis omnimodo, id est, sine inquisitione.*

QVI TESTAMENTO TVTORES DARI POSSVNT.

TIT. XIIII.

Filiusfamilias etiam tutor testamento rectè datur. Item proprius seruus cum libertate: quinetiam si non facta libertatis mentione, tutor datus sit, tacitè libertas data videtur: ni errore quasi liber datus sit.

l. filiusfamilias ff. de his qui sunt sui vel alien. iur.

DARI autē tutor potest testamento non solùm paterfamilias, sed etiam filiusfamilias. Sed & seruus proprius testamento cum libertate rectè tutor dari potest. ¶ *Sed sciēdum* 1 *est, eum & sine libertate tutorem datum, tacitè libertatē directam accepisse videri, & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorē, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicēdum est.* ¶ *Seruus autem alienus purè inutiliter testamento* 2 *datur tutor: sed ita,* CVM LIBER ERIT, *vtiliter datur. Proprius autem seruus inutiliter eo modo tutor datur.* ¶ *Furiosus, vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus,* 3 *tunc tutor erit, cùm compos mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus. Ad certū tempus, seu ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante heredis institutionē posse dari tutorem, non dubitatur.* ¶ *Certæ autem rei vel* 4 *causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ vel rei datur.*

Interpretatur illam dandi tutoris formulam, Titius filiis vel filiabus meis tutor esto.

l. 5. & 7. ff. eodem.

¶ *Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit:* 5 *etiam postumæ* [*vel* *postumo*] *dedisse videtur:* » *quia filij vel filiæ appellatione & postumus &* » *postuma continentur. Quòd si nepotes sint, an* » *appellatione filiorū & ipsis tutores dati sint? Dicendū est, vt & ipsis quoq; dati videantur: si mo*

*Hoc addit Iustinianus, cū desit in Pand. l. 6. ff. eodem.

si modò liberos dixerit. Cæterùm si filios: non continebũtur. aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Planè si postumis dederit: tam filij postumi, quàm cæteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA AGNATORVM TVTELA.

TIT. XV.

Cessante testamentaria tutela, locus est legitimæ: quæ quidem ad proximos defertur agnatos, non etiam ad cognatos.

QVIBVS *autem testamento tutor datus non est: his ex lege duodecim tabularũ agnati sunt tutores, qui* 1 *vocantur legitimi.* ¶ *Sunt autem ›› adgnati, cognati per virilis sexus** *cognationem ›› coniuncti, quasi à patre cognati: veluti frater ›› eodem patre natus, fratris filius nepósve ex eo: ›› item patruus, & patrui filius nepósve ex eo.* 2 ¶ *At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur, adgnati nõ sunt: sed aliàs na›› turali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non ›› est tibi agnatus, sed cognatus: & inuicem scili›› cet tu illi eodem iure coniungeris: quia qui na›› scuntur, patris, nõ matris familiam sequuntur.*

* al. per virilis sexus personas cognatione cõiuncti, in quibusdã manuscript. rectius.

Quantum ad tutelam pertinet, is intestatus decessisse videtur, qui etiam cùm testatus sit, tutorem testamento non dedit, aut datio effectum sortita non fuit.

3 ¶ *Quòd autẽ lex ab intestato vocat ad tute-*

lam agnatos:non hanc habet significationem,si »
omnino nõ fecerit testamentum is, qui poterat* »
tutores dare:sed si quantum ad tutelam perti- »
net,intestatus decesserit.quod tunc quoque ac- »
cidere intelligitur, cùm is, qui datus est tutor, »
*viuo testatore decesserit.**

*al. omnimodo, in plerisque.

*Perperã hîc quędã alia verba subdũtur.

Agnationis ius,cùm ciuile sit vinculum, capitis deminutione tollitur:cognationis verò,non ita.

¶ *Sed agnationis quidem ius omnibus modis* 4 *capitis deminutione plerumque perimitur.nam adgnatio iuris nomen est: cognationis verò ius non omnibus modis commutatur : quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia verò non vtique.*

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

TIT. XVI.

l.1.de cap. minut.

EST *autẽ capitis deminutio,prio-* »
ris status mutatio : eáque tribus »
modis accidit.Nam aut maxima »
est capitis deminutio, aut minor »
(quã quidam mediam vocant) »
aut minima. ¶ *Maxima capitis deminutio est,* 1 *cum aliquis simul & ciuitatem & libertatem amittit.quod accidit in his,qui serui pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ : vel libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis : vel his, qui se ad precium participandum venundari*

passi

2 *passi sunt.* ¶ *Minor, siue media capitis deminutio est, cùm ciuitas quidẽ amittitur, libertas verò retinetur. quod accidit ei, cui aqua et igni interdictum fuerit: vel ei, qui in insulam depor-*
3 *tatus est.* ¶ *Minima capitis deminutio est, cum ciuitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur, quod accidit in his, qui cùm sui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri subiecti esse, vel contrà. si filiusfamilias à patre emancipa-*
4 *tus fuerit, est capite deminutus.* ¶ *Seruus autem manumissus, capite non minuitur: quia*
5 *nullum caput habuit.* ¶ *Quibus autem dignitas magis, quàm status permutatur: capite non minuuntur: & ideo à senatu motos capite non minui constat.*

Cognationis ciuiles effectus, non minima, sed media aut maxima capitis deminutione tolluntur.

6 ¶ *Quod autem dictum est, manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat. manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio interueniat: ius quoque cognationis perit, vtputa seruitute alicuius cognati: & ne quidẽ si manumissus fuerit, recipit cognationẽ. Sed & si in insulã quis deportatus sit, cognatio*
7 *soluitur.* ¶ *Quum autem ad adgnatos tutela ,, pertineat: nõ simul ad omnes pertinet, sed ad eos ,, tantùm, qui proximiores gradu sunt: vel si plu-*

l. si plures. de legit. tut.

res eiusdẽ gradus sunt, ad omnes pertinet. ve "
luti si plures fratres sunt, qui vnum gradum "
obtinent, pariter ad tutelam vocantur. "

DE LEGITIMA PATRONORVM TVTELA.
TIT. XVII.

Patroni ad libertorum tutelam ex sententia legis duodecim tabularum vocantur: cùm ipsi intestatis libertis succedant: vnde par est vt is onus tutelæ subeat, ad quem hereditatis emolumentum pertinet.

EX eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberósque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quòd hereditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberósve eorum pertinere: crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cùm & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eosdem & tutores esse iusserit: quia plerumque vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque, quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, quum alius sit tutor.

DE

DE LEGITIMA PARENTVM TVTELA. TIT. XVIII.

» EXemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. nã si quis filium, aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit: legitimus eorum tutor erit.

l. 3. §. vlt. de legit. tut.

DE FIDVCIARIA TVTELA. TIT. XIX.

Pater xxv. superans annum, filij sui ab alio emancipati, post aui mortem fiduciarius est tutor: item frater, emancipati fratris: filius verò mortui patroni, legitimus tutor erit liberti impuberis.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si parẽs filium, vel filiã, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nãciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi eius virilis sexus existant: fiduciarij tutores filiorum suorum vel fratris, vel sororis & cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non

l. quo defuncto. de legit. tut.

esset à viuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideóque nec in tutelam. Libertus autem si seruus mansisset, vtique eodem iure apud liberos domini post mortem eius futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis. quod nostra cōstitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit.

L. vlt. C. de legit. tut.

DE ATTILIANO TVTORE, ET EO QVI EX LEge Iulia & Titia dabatur.

TIT. XX.

Cessante testamentaria & legitima tutela, locus est datiuæ, id est, à iudice dandæ.

SI cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur in vrbe quidem à prætore vrbano, & maiore parte tribunorum plebis tutor ex lege Attilia: in prouinciis vero à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia.

Alius casus quo locus est huic tutori Attiliano, &c.

l. si quis. de testa. tut.

¶ *Sed & si in testamento tutor sub conditione*

" tione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu
" conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus
2 tutor dari poterat. ¶ Item si purè datus fue-
" rat: quamdiu ex testamento nemo heres existe-
" bat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus
" erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extite-
" rat, aut dies venerat, aut heres extiterat.

3 ¶ Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat. nam reuersus recipiebat tutelam iu-
4 re postliminij. ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis desierũt dari, postea quàm primò consules pupillis vtriusque sexus tutores ex[a] inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda rem saluam pupillis fore: neque de compellẽdis tutoribus ad tutelæ administrationem, quidquã cauebatur.

[a] sic in omnibus manuscr. quos inspexi.

5 ¶ Sed hoc iure vtimur, vt Romæ quidem præfectus vrbi, vel prætor secundum suam iurisdictionem: in prouinciis autem præsides ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus iussu præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

Iure nouo, si pupilli facultates aureis quingentis non fuerint ampliores, à quocunque iudice vnà cũ ciuitatis episcopo tutor datur, cautione ab eodem præstita, rem pupil-

li ſaluam fore: cuius cautionis periculum ad recipientem ſpectat.

[a] non extat. videtur ea græcè deſiderari in l. vlt. C. qui dare tut. &c.

¶ Nos autem per conſtitutionem [a] noſtram huiuſmodi difficultates hominum reſecantes: nec expectata iuſsione præſidum, diſpoſuimus, ſi facultates pupilli vel adulti vſque ad quingentos ſolidos valeant: defenſores ciuitatum vnà cum eiuſdem ciuitatis religioſiſsimo antiſtite, vel alias publicas perſonas, id eſt, magiſtratus, vel iuridicum Alexandrinæ ciuitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela ſecundum eiuſdem cōſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. Impuberes autem in tutela eſſe, naturali iure conueniens eſt: vt is qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur. Quum ergo pupillorum pupillarúmque tutores negotia gerant: poſt pubertatem tutelæ iudicio rationem reddunt. 6

DE AVCTORITATE TVTORVM. TIT. XXI.

Pupillus etiam ſine tutoris auctoritate conditionem ſuam meliorem facere poteſt: deteriorem non poteſt: quo fit, vt in contractibus vltro citróque obligatoriis contrahentem ſibi obliget, ipſe autem illi non obligetur.

AVctoritas autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria. vt ec-

ce si quid dari sibi stipulentur: non est necessaria tutoris auctoritas. quod si aliis promittant pupilli: necessaria est tutoris auctoritas. Nanq; placuit meliorem quidem cõditionem licere eis facere, etiã sine tutoris auctoritate: deteriorem verò non aliter, quàm cum tutoris auctoritate.

1 ¶ *Vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis: si tutoris auctoritas non interueniat: ipsi quidem qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur.*

EXCEPTIO.

2 ¶ *Neque tamen hereditatem adire, neque „ bonorum possessionem petere, neque hereditatem „ ex fideicommisso suscipere aliter possunt, „ nisi tutoris auctoritate (quamuis illis lucrosa „ sit) ne vllum* damnum habeant.* — l. 9. eo. tit. — vet. & nullum.

3 ¶ *Tutor autem statim in ipso negotio præsens „ debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existi„ mauerit. post tempus verò, vel per epistolam „ interposita auctoritas, nihil agit.*

Nemo in rem suam auctor fieri potest.

4 ¶ *Si inter tutorem pupillúmque iudicium* agendum sit: quia ipse tutor in rem suam auctor esse non potest, non pretorius tutor (vt olim) cõstituitur, sed curator in locum eius datur: quo curatore interueniente, iudicium peragitur, & eo peracto curator esse desinit.* — *al. iudicio.

Quib

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

TIT. XXII.

Exploſo impudico antiquorum iudicio, tutela maſculi anno 14. expleto finitur, fœminæ verò 12.

PVpilli pupillæq́; , cùm puberes eſſe cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolùm ex annis, ſed etiam ex habitu[a] *corporis in maſculis æſtimari volebāt.*[b] *Noſtra autem maieſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporū bene putauit, quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt, id eſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiā in maſculos extendere. Et ideo noſtra ſancta conſtitutione*[c] *promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimumquartum annum completum illico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normā in fœminis benè poſitam, in ſuo ordine relinquētes, vt poſt duodecim annos completos viripotentes eſſe credantur.*

[a] al. habitudine.
[b] al. ſolebant.
[c] l. vlt. C. quando tut. aut curat. eſſe deſi.

1 ❡ *Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel deportati: item ſi in ſeruitutem pupillus redigatur, vel ſi ab hoſtibus captus fuerit.* 2 ❡ *Sed & ſi vſque ad certam conditionem datus ſit tutor teſtamento: æquè euenit, vt deſinat eſſe tutor exiſtēte cōditione.* 3 ❡ *Simili mo*

li modo finitur tutela morte vel pupillorum,
4 *vel tutorum.* ¶ *Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel ciuitas amittitur, omnis tutela perit.*

Huius dicti ea est ratio, quòd capitis minima deminutione tollitur adgnatio.

5 ¶ *Minima autē capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionē dederit, legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima*
6 *sit, omnes tutelas tollit.* ¶ *Præterea qui ad certū tempus testamēto dantur tutores, finito eo de-*
7 *ponunt tutelam.* ¶ *Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id quòd suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea quæ inferius proponemus.*

DE CVRATORIBVS.

TIT. XXIII.

MAsculi quidem puberes, & fœminæ viripotentes, vsque ad vicesimumquintū annū completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri
1 *non poßint.* ¶ *Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris, vel præsidis.*
¶ *Item*

¶ Item inuiti adolescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem. curator enim & ad certam causam dari potest. 2

¶ Furiosi quoque & prodigi, [a] licet maiores viginti quinque annis sint: tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi vel pratores, et in prouinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare. 3 *¶ Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, quia rebus suis superesse non possunt, curatores dandi sunt.* 4

[a] hos Caius lib. 1. Inst. vocat euersores.

¶ Interdum autem & pupilli curatores accipiũt, vtputa si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem, tutor dari nõ potest. 5 *¶ Item si testamento datus tutor, vel à pratore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adiungi.* 6 *¶ Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.* 7

Quando nec curator nec tutor, sed actor duntaxat detur.

¶ Quòd si tutor aduersa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel absit, vel infans sit, quem velit actorem, [b] periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet. 8

[b] procuratorem tamen dare non potest. l. neque. C. de procuratoribus.

De

DE SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRAtorum.

TIT. XXIIII.

Soli testamentarij tutores, & ex inquisitione dati, immunes sunt à satisdando: cæteri verò rem pupilli saluam fore satisdare coguntur.

NE tamen pupillorum pupillarúmve, & eorum qui quæue in curatione sunt, negotia à curatoribus tutoribusve consumantur, vel deminuantur: curet prætor, vt & tutores, & curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento dati satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore adprobata est. item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt.

Quæ sit satisdationis prærogatiua.

1 ¶ *Sed si ex testamēto vel inquisitione duo pluré sve dati fuerint: potest vnus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis & contutori suo vel cōcuratori præferri, vt solus administret: vel vt cōtutor aut concurator satis offerens præponatur ei, vt & ipse solus administret. Itaque per se nō potest petere satis à contutore suo vel concuratore: sed offerre*

offerre debet, vt electionem det cõcuratori vel contutori suo, vtrum velit satis accipere, an satis dare. Quòd si nemo eorũ satis offerat: si quidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quòd si nõ fuerit adscriptum: quem maior pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent: prætõr partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat.

Subsidiaria actione tenetur magistratus, qui aut nullam, aut minus idoneam satisdationem recepit: quæ actio etiam in heredes magistratus extenditur.

¶ Sciẽdum autem est, nõ solùm tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterísque personis ex administratione teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis præsidium possit adferre. 2 *¶ Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curauerunt, aut non idoneè passi sunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentium responsis, quàm ex constitutionibus imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.* 3

Captis pignoribus coguntur tutores & curatores satisdare. Item magistratus qui satisd

tisdationem recipiunt, non etiam qui tutores dant, subsidiaria actione tenentur.

4 ¶ *Quibus constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant tutores & curatores, pi-*
5 *gnoribus captis coërceantur.* ¶ *Neq; autē præfectus vrbi, neq; prætor, neq; præses prouinciæ neq; quisquam alius, cui tutores dandi ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.*

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVratorum.

TIT. XXV.

EXCVSANTVR *autem tutores & curatores variis ex causis: plerunque tamen propter liberos, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis quinque: à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit publicum munus esse. Sed adoptiui liberi non prosunt: in adoptionem au-*
1 *tem dati, naturali patri prosunt.* ¶ *Item nepotes ex filio, prosunt vt in locum patris sui succedant: ex filia, non prosunt.*

2 ¶ *Filij autem superstites tantùm ad tutelæ*

vel curæ muneris excusationẽ prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si in bello amissi sunt: quæsitum est, an prosint? Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur. hi enim, qui pro Republica ceciderunt, in perpetuũ per gloriam viuere intelliguntur. ¶ *Item diuus Marcus in Semestribus** *rescripsit, eum qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quandiu administrat, excusari posse.* 3

* constitutionibus, sub. Theoph.

Reipub. causa absens, excusatur: susceptam autem, quandiu abest intermittit: regressus verò, intermissæ onus statim recipit.

¶ *Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores dati, deinde reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt: & interea curator loco eorum datur: qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nã nec anni habent vacationem, vt Papinianus libro quinto responsorum scripsit. nam hoc spaciũ habent ad nouas tutelas vocati.* 4

¶ *Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, vt diuus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt. Item propter litem quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi fortè de omnibus bonis, vel hereditate controuersia sit.* 5

Tria

Tria tutelæ non adfectatæ onera separatorum patrimoniorum, quandiu administrantur, immunitatem tribuunt.

6 *¶ Item tria onera tutelæ nō adfectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quādiu administrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.*

Paupertas, infirmitas, & literarum imperitia simplicitati annexa, vacationem à munere tutelæ tribuunt.

7 *¶ Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tā diui fratres, quàm per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri iniuncto* 8 *possit docere. ¶ Item propter aduersam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis* 9 *interesse potest, excusatio locum habet. ¶ Similiter eos qui literas nesciunt, esse excusandos, diuus Pius rescripsit: quamuis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.*

A capitali inimico tutor testamento datus, excusatur: videtur enim datus, vt debitis implicetur, & negotiis inuoluatur.

10 *¶ Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos* 11 *patri pupillorum promiserunt. ¶ Non esse au-*

tem admittendam excuſationem eius, qui hoc ſolo vtitur, quòd ignotus patri pupillorum ſit, diui fratres reſcripſerunt.

12 ¶ *Inimicitiæ quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit: ſi capitales fuerũt, nec reconciliatio interuenit: à tutela vel cura ſolent excuſare. Item is qui ſtatus controuerſiam à pupillorum patre paſſus eſt, excuſatur à tutela.*

13 ¶ *Item maior ſeptuaginta annis à tutela & cura ſe poteſt excuſare. minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excuſabantur: noſtra autem conſtitutione prohibentur ad tutelam vel curam adſpirare: adeò, vt nec excuſatione opus ſit. Qua conſtitutione cauetur* [a], *vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum erat inciuile, eos qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ſub aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam ſubire. Idem & in milite obſeruandum eſt, vt nec volens ad tale onus admittatur.*

[a] l. vlti. C. de legit. tute.

14 ¶ *Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria ſua id exercent, & intra numerum ſunt: à tutela & cura habent vacationem.*

15 ¶ *Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probauerit: aliis vti intra tempora conſtituta non prohibetur.*

Intra quod tempus proponenda ſit excuſatio.

Qui

16 ¶ *Qui autem excuſare ſe volunt, non appellant: ſed intra quinquaginta dies continuos ex quo cognouerint ſe eſſe datos, ſe excuſare debent, cuiuſcunque generis ſint, id eſt, qualitercunq; dati fuerint tutores: ſi intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco vbi tutores dati ſunt. Si verò vltra centeſimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti milium diurno-» rum, & amplius triginta dierum. qui tamen » (vt Scæuola dicebat) ſic debent computari, ne » minus ſint, quàm quinquaginta dies.* L.21.eod.

17 ¶ *Datus autem tutor, ad vniuerſum patrimonium datus eſſe creditur.*

Cuius pupilli quis tutelam geſſit, eius curam ſubire non cogitur.

18 ¶ *Qui tutelam alicuius geſſit, inuitus curator » eiuſdem fieri non compellitur: intantum, vt li-» cet paterfamilias, qui teſtamento tutorem de-» dit, adiecerit ſe eundem curatorem dare: tamen » inuitum eum curam ſuſcipere non cogendum diui Seuerus & Antoninus reſcripſerint.* l.curator. ff.eod. l.Caius. eod.

19 ¶ *Iidem reſcripſerunt, maritum vxori ſuæ curatorem datum, excuſare ſe poſſe, licet ſe immiſceat. Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruerit: non eſt liberatus onere tutelæ.*

DE SVSPECTIS TVTORIBVS, VEL CVRATORIBVS.
TIT. XXVI.

Tutores suspecti à tutela remouendi sunt: cuius rei cognitio magistratibus hic scriptis data est.

l. 1. ff. eod. titu.

SCIENDVM *est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descedere. Datum est autem ius remouendi tutores suspectos Romæ prætori, & in prouinciis præsidibus earum, & legato proconsulis.* " " " " " " "

Suspecti crimen aduersus cuiuscunque generis tutores intenditur: patronus tamen tutor quasi suspectus remotus, infamiam non incurrit.

¶ *Ostendimus, qui poßint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri poßint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti: siue sint testamentarij, siue non sint, sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum esse, licet vt suspectus remotus fuerit.* 1

Suspecti accusatio quasi publica est: id est, cuilibet de populo competens: vsque adeò, vt

etiam

etiam mulieribus (modò pietate, aut propenso amore pupilli moueantur) accusare concedatur.

2 ¶ *Consequens est, vt videamus qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc actionē, hoc est, omnibus patêre. Quinimo & mulieres admittuntur ex rescripto diuorum Seueri & Antonini: sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt: vtputa mater, nutrix quoque & auia possunt. potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productā, non sustinere iniuriā pupillorum, admittet eam ad accusationem.*

3 ¶ *Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare. puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.* l.7. eo.

Qui mala fide in tutela versatur (tametsi diues sit) suspectus est. Et qui tutor designatus est, nec adhuc administrationem attigit, quasi suspectus remoueri potest.

4 ¶ *Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, vt Iulianus quoque scripsit. Sed & antè quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri idem Iulianus scripsit, & secundum eum constitutum est.*

Tutor ob dolum remotus, infamiam incurrit: ob culpam verò, integra fama à tutela abit.

¶ Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum: famosus est. si ob culpam: non æquè. 5

i. nō adeò. Paro. ego malo, non æque, i. nullo modo: vt respondeat Græcæ locutioni, ὁ πάν.

Accusato de suspecto, lite pendente interdicta est administratio: & suspecti accusatio morte expirat.

¶ Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, vt Papiniano visum est. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaquam tutor vel curator decesserit, extinguitur suspecti cognitio. 6

l.3. ff. eod. l. eū qué. C. eod.

Latitante tutore ne pupillo alimenta decernantur, pupillus in possessionem bonorum illius mittitur: & quæ seruando seruari non possunt, dato curatore venduntur: ac tum vt suspectus remouetur.

l.7. §. 1. eo.

¶ Si quis tutor copiam sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur: cauetur epistola diuorum Seueri & Antonini, vt in possessionem bonorum eius pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubētur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta. 7

l.3. §. tutor. eod.

Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat, remittendum eum esse ad præfectum vrbi puniendum placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ redemerit.

Liber

» *Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filio-*
» *rum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad*
» *præfectum vrbi remittitur puniendus.*

Oblatio satisdationis de indemnitate facta à suspecto tutore, nil ei prodest quin à tutela remoueatur: vanum etenim est, se fragilitati cautionis committere.

8 ¶ *Nouissimè autem sciendum est: eos, qui frau-* l. 5. eo.
» *dulenter tutelam vel curã administrant, etiam*
» *si satis offerant, remouendos esse à tutela: quia* l. 42. eo.
» *satisdatio tutoris propositum maleuolum non*
» *mutat, sed diutius grassandi in re familiari fa-*
» *cultatem præstat. Suspectum enim eum pu-* l. 8. eo.
» *tamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit.*
» *Enimuero tutor vel curator quamuis*
» *pauper est, fidelis tamen & dili-*
» *gens, remouendus non est*
» *quasi suspectus.*

***

EXPLICITVS EST LIB. I.

E s

DN. N. IVSTINIANI PP. A. INSTITVTIONVM iuris compoſitarum per Tribonianum v. magnif. magiſtrum & exquæſtore ſacri palatij, & Theophilum & Dorotheum v.v. M M. illuſtres & anteceſſores, Lib. II.

DE RERVM DIVISIONE.

TITVLVS I.

Alteram ſecundæ & tripartitæ iuris diuiſionis partem, quæ eſt de rebus, pertractandam ſumit Imperator.

SVPERIORE *libro de iure perſonarum expoſuimus: modò videamus de rebus, quæ in noſtro patrimonio, vel extra patrimonium noſtrum habentur.*

¶ Quædam enim naturali iure cõmunia ſunt omnium, quædam publica, quædam vniuerſitatis, quædam nullius, pleraq; ſingulorum, quæ ex variis cauſis cuique adquiruntur, ſicut ex ſubiectis apparebit.

Quæ

Quæ communia sint omnium,& quæ publica, exemplis ostendit.

2 ¶ *Et quidem naturali iure communia sunt*
„ *omnium hæc:aër,aqua profluens, & mare, &*
„ *per hoc littora maris.Nemo igitur ad littus ma*
„ *ris accedere prohibetur,dum tamen à villis,&*
„ *monumentis, & ædificiis abstineat : quia non*
3 *sunt iuris gentium, sicut est mare.* ¶ *Flumina*
„ *autem omnia,& portus, publica sunt:ideóque*
„ *ius piscandi omnibus commune est in portu,*
„ *fluminibúsque.Est autem littus maris, quate-*
„ *nus hybernus fluctus maximus excurrit.Ripa-*
„ *rum quoque vsus publicus est iure gentium,si-*
„ *cut ipsius fluminis.Itaque naues ad eas adpel-*
„ *lere,funes arboribus ibi natis religare,onus ali*
„ *quod in his reponere,cuilibet liberum est , sicut*
„ *per ipsum flumen nauigare:sed proprietas ea-*
„ *rum,illorum est , quorum prædiis hærent.qua*
„ *de causa arbores quoque in eisdē natæ,eorun-*
„ *dem sunt.Littorum quoque vsus publicus est,*
„ *& iuris gentium, sicut & ipsius maris, & ob*
„ *id cuilibet liberũest casam ibi ponere,in quam*
„ *se recipiat:sicut retia siccare , & ex mari de-*
„ *ducere.Proprietas autem eorum potest intelli-*
„ *gi nullius esse : sed eiusdem iuris esse,cuius &*
„ *mare, & quæ subiacet mari , id est terra vel*
4 *arena.* ¶ *Vniuersitatis sunt,non singulorum,* l.6.eo.tit.
„ *veluti quæ in ciuitatibus sunt theatra,& sta-*
„ *dia,& si qua alia sunt communia ciuitatum.*

¶ *Null*

¶ Nullius autem sunt res sacræ & religiosæ, & sanctæ. quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est. ¶ Sacræ res sunt, quæ ritè per pontifices deo consecratæ [a] sunt: veluti ædes sacræ, & donaria quæ ritè ad ministerium dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram constitutionem [b] alienari & obligari prohibuimus: excepta causa redemptionis captiuorũ. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ: etiam diruto ædificio sacer adhuc manet, vt & Papinianus scripsit. [c]

5 6

[a] sic in omnib. manuscrip. quidã rectius putant legi potuisse, dedicatæ.
[b] l. sancimus. C. de sacrosan. epis.
[c] l. æde. de contrah. empt. l. 6. eod.

¶ Religiosum locum vnusquisque sua voluntate facit, dum mortuũ infert in locũ suum. In communem autem locũ purum inuito socio inferre non licet: in commune verò sepulchrum etiam inuitis cæteris licet inferre. Item si alienus vsusfructus est: proprietarium placet, nisi consentiente vsufructuario, locũ religiosum non facere. In alienum locũ consentiente domino licet inferre: & licèt postea ratũ habuerit, quàm illatus est mortuus sine voluntate eius, tamen locus religiosus fit.

7

l. 9. 18. ¶ Sanctæ quoque res, veluti muri & portæ ciuitatis, quodammodo diuini iuris sunt, & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis cõstituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo

8

&

„ *& legum eas partes, quibus pœnas constitui-*
„ *mus aduersus eos qui cōtra leges fecerint, san-*
„ *ctiones vocamus.*

De quinto membro & vltimo diuisionis quintuplicis.

9 ¶ *Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. quarundam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus) appellatur ius gentium: quarundam ve-*
„ *rò iure ciuili. Commodius est itaque à vetustio-*
„ *re iure incipere. Palàm est autem vetustius*
„ *esse ius naturale, quod cum ipso genere hu-*
„ *mano rerum natura prodidit. ciuilia enim iura*
„ *tunc esse cœperunt, cùm & ciuitates condi, &*
„ *magistratus creari, & leges scribi cœperunt.*

l. 1. de acq. rer. domi.

Primus adquirédi modus, occupatio: sub quo generali modo continentur venatio, piscatio, aucupium, præda belli, inuentio lapillorum, inuentio thesauri, occupatio missiliū, rerum derelictarum, fructuum, nouæ speciei, insulæ in mari natæ.

10 ¶ *Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, id*
„ *est omnia animalia, quæ mari, cœlo, & terra*
„ *nascuntur: simul atque ab aliquo capta fue-*
„ *rint, iure gentium statim illius esse incipiunt.*
„ *quod enim antè nullius est, id naturali ratione*
„ *occupanti conceditur. nec interest quo ad feras*
„ *bestias & volucres, vtrum in suo fundo quis*
„ *capiat, an in alieno. Planè qui alienū fundum*
„ *ingreditur venandi aut aucupandi gratia: po-*
test

Sumpta ad verbū ex l. 1. §. vl. de acq. rer. domi.

test à domino, si is præuiderit, prohiberi ne ingrediatur. Quicquid autẽ eorum ceperis: eousq; tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Cùm verò euaserit custodiam tuam, & in libertatem naturalẽ se receperit: tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalẽ autem libertatem[a] *recipere intelligitur, cùm vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis sit eius persequutio. Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit, statim tua esse intelligatur? Quibusdam*[b] *placuit, statim tuã esse: & eousq; tuam videri, donec eam persequaris, quòd si desieris eam persequi: desinere esse tuã, & rursus fieri occupantis. Alij*[c] *verò non aliter putauerunt tuam esse, quàm si ceperis. Sed posteriorem sentẽtiam nos confirmamus, quia multa accidere solent, vt eam non capias.*

[a] al. laxitatem.

l. s. de adq. rer. domi.

[b] vt Trebatio.

[c] Plerique

In hunc §. vide declamationem Quintiliani de apibus pauperis.

Ibidem.

¶ *Apium quoque natura fera est. Itaq; apes, quæ in arbore tua consederint, antequam à te, alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideóque si alius eas incluserit: ipse, earum dominus erit. Fauos quoque, si quos hæ, fecerint, eximere quilibet potest. Planè integra, re, si præuideris ingredientem fundum tuum, potes eum iure prohibere ne ingrediatur. Exa-*

men

» men quod ex alueo tuo euolauerit:eousque in-
» telligitur esse tuum,donec in conspectu tuo est,
» nec difficilis persequutio eius est:alioquin occu-
12 pantis fit. ¶ Pauonũ quoque & columbarum
» fera natura est,nec ad rem pertinet, quòd ex
» consuetudine auolare & reuolare solent.nam
» & apes idem faciunt, quarum constat feram
13 esse naturam. ¶ Ceruos quoque quidã ita man
» suetos habent,vt in syluas ire,& redire soleãt:
» quorum & ipsorum feram esse naturam nemo
14 negat. ¶ In iis autem animalibus,quæ ex con-
» suetudine ire & redire solent,talis regula com
» probata est, vt eousque tua esse intelligantur,
» donec animum reuertendi habeant.nam si re-
» uertendi animum habere desierint: etiam tua
» esse desinunt,& fiunt occupantium.Reuerten-
» di autem animum videntur desinere habere,
» cùm reuertendi consuetudinem deseruerint.

Etiam in re modica,& exigui pre-
cij furtum fieri.

15 ¶ Gallinarum autem & anserum non est fera
» natura.ídque ex eo possumus intelligere,quòd
» aliæ sunt gallinæ,quas feras vocamus:item alij
» sunt anseres,quos feros appellamus. Ideóque si
» anseres tui,aut gallinæ tuæ, aliquo modo tur-
» bati turbatæve euolauerint; licèt conspectum
» tuum effugerint, quocunque tamen loco sint,
» tui tuæve esse intelliguntur:& qui lucrãdi a-
» nimo ea animalia detinet,furtum committere
intell-

l. 5. §. vlt. ibidem de adq. rer. dom. l. 3. de rer. diui.

intelligitur. ¶ *Item ea quæ ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt: adeò quidem, vt liberi homines in seruitutẽ nostram deducantur: qui tamen si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt.* 16 ¶ *Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniuntur, iure naturali statim inuentoris fiunt.* 17

Alter modus adquirendi dominij, per accessionem, id est fœturam animalium.

l. 6. de ac. rer. do. & l. 2.

¶ *Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodẽ iure tibi adquirũtur.* 18

Alluuio.

l. 7. §. 1. ibidem.

¶ *Præterea quod per alluuionẽ agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi adquiritur. Est autem alluuio incrementum latens.* 19 » *Per alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi non possit: quãtum quoquo temporis momento adiiciatur. Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquã detraxerit, & vicini prædio attulerit: palàm est eam tuam permanere. Planè si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboréſque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tẽpore videntur vicini fundo adquisitæ esse.* »

Hic tractatus de insula fluuiatili pertinet etiã ad alluuionem, cum per colluuionem vel circunluuionem oriatur insula.

¶ *Insula, quæ in mari nata est (quod raro accidit)* 20

» cidit) occupantis fit. nullius enim esse creditur.
» At insula in flumine nata (quod frequenter
» accidit) si quidem mediam partem fluminis
» tenet: communis est eorum qui ab vtraq; parte
» fluminis prope ripam prædia poßident: pro mo-
» do scilicet latitudinis cuiusque fundi, quæ pro-
» pe ripam sit Quòd si alteri parti proximior sit:
» eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam
» prædia poßident. Quòd si aliquà parte diui-
» sum sit flumen, deinde infrà vnitum, agrū ali-
» cuius informam insulæ redegerit: eiusdem per-
» manet is ager, cuius & fuerat. Quòd si natu-
» rali alueo in vniuersum derelicto, ad aliam
» partem fluere cœperit: prior quidem alueus eo-
» rum est, qui prope ripam eius prædia poßi-
» dent: pro modo scilicet latitudinis cuiusque a-
» gri, quæ prope ripam sit. nouus autem alueus
» eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen
» est, id est, publicus. Quòd si post aliquod tem-
» pus ad priorem alueum reuersum fuerit flu-
» men: rursus nouus alueus eorum esse incipit,
» qui prope ripam eius prædia poßident.

Tribus modis insula fit. &c. vide, L. ergo. §. tribus mod. de ad. rer. domin.

Separat alluuionem ab inundatione.

21 ¶ Alia sanè causa est, si cuius totus ager
» inundatus fuerit: neque enim inundatio fun-
» di speciem immutat: & ob id, si recesserit
» aqua, palàm est eum fundum eius manere, cu-
» ius & fuit.

Alius ocupationis modus specificatio. nam & hoc casu fit quis dominus, idcirco quòd nouam speciem nondum à quoquam occupatam primus occupat, & dominio suo asserit.

Ex.l. 7. §. cum quis de adquir.rer.domi.

22 ¶ *Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo: quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: vtrum is qui fecerit, an potius ille qui materiæ dominus fuerit: vt ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum aut oleum aut frumētum fecerit: aut ex alieno auro, vel argēto, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulsum miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrū, aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel subsellia fabricauerit. Et post multā Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit: eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit. si non possit reduci: eum potius intelligi dominū, qui fecerit: vt ecce, vas conflatum potest ad rudem massam æris, vel argēti vel auri reduci; vinum autem, aut oleum, aut frumentum, ad vuas vel oliuas vel spicas reuerti non potest. at ne mulsum quidem ad vinum & mel resolui potest. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis, veluti ex* »

suo

» *suo vino & alieno melle mulsum, aut ex suis*
» *& alienis medicamẽtis emplastrũ aut collyriũ,*
» *aut ex sua lana & aliena vestimentũ fecerit:*
» *dubitandũ non est, hoc casu eũ esse dominum,*
» *qui fecerit: cùm non solum operam suam dede-*
» *rit, sed & partem eiusdẽ materiæ præstiterit.*

Quod cuiusque rei ornandæ causa adhibetur, vt accessio principali cedit: etiam si preciosius sit, quàm ipsa res cui accedit.

23 ¶ *Si tamen alienã purpuram vestimento suo*
» *quis intexuerit: licet preciosior sit purpura, ta-*
» *men accessionis vice cedit vestimẽto: & qui do*
» *minus fuit purpuræ, aduersus eum, qui subri-*
» *puit, habet furti actionem, & condictionem:*
» *siue ipse fur est, qui vestimentum fecit, siue a-*
» *lius. nam extinctæ res, licet vindicari non pos-*
» *sint, condici tamen furibus, & quibusque aliis*
» *possessoribus possunt.*

l. 16 § proculus. ibidem.

Confusio materiarum siue similariũ siue dissimilarium, siue sponte siue forte facta, inducit communionem corporis ex communione conflati.

24 ¶ *Si duorũ materiæ ex voluntate dominorum*
» *confusæ sint: totum id corpus, quod ex confu-*
» *sione fit, vtriusque commune est: veluti si qui*
» *vina sua confuderint, aut massas argenti vel*
» *auri conflauerint. Sed & si diuersæ materiæ*
» *sint, & ob id propria species facta sit, fortè ex*
» *vino & melle mulsum, aut ex auro & argẽto*

l. 7. § volūtas de adqui. re. do.

electrum:idem iuris est.nam & hoc casu com- „ munem esse speciem non dubitatur. Quòd si „ fortuitu,& non voluntate dominorum confu- „ sæ fuerint vel eiusdem generis materiæ,vel di- „ uersæ:idem iuris esse placuit. Quòd si frumen- „ tum Titij frumento tuo mistum fuerit:si qui- „ dem ex voluntate vestra, commune est: quia „ singula corpora,id est,singula grana, quæ cu- „ iusque propria fuerunt,ex consensu vestro com „ municata sunt.Quòd si casu id mistum fuerit, „ vel Titius id miscuerit sine tua voluntate,non „ videtur commune esse:quia singula corpora in „ sua substantia durant.Sed nec magis istis ca- „ sibus commune fit frumentum,quàm grex in- „ telligitur esse communis,si pecora Titij tuis pe- „ coribus mista fuerint. Sed si ab alterutro ve- „ strum totum id frumentum retineatur:in rem „ quidem actio pro modo frumenti cuiusque com „ petit.arbitrio autem iudicis continetur,vt ipse „ æstimet,quale cuiusque frumentum fuerit. „

Accessione acquiritur dominium ædificij domino soli.

d.l. 7.§. cũ in suo. ¶ *Cùm in suo solo aliquis aliena materia do- 25 mum ædificauerit,ipse intelligitur dominus æ- „ dificij:quia omne quod inædificatur,solo cedit. „ Nec tamen ideo is qui materiæ dominus fue- „ rat,desinit dominus eius esse:sed tantisper ne- „ que vindicare eam potest, neque ad exhiben- „ dum de ea re agere,propter legẽ duodecim ta- „*

bul

,, *bularum, quæ cauetur ne quis tignū alienum*
,, *ædibus suis iunctum, eximere cogatur, sed du-*
,, *plum pro eo præstet per actionem quæ vocatur*
,, *de tigno iuncto. Adpellatione autē tigni om-*
,, *nis materia significatur, ex qua ædificia fiunt.*
,, *Quod ideo prouisum est, ne ædificia rescin-*
,, *di necesse sit. Quòd si aliqua ex causa dirutū*
,, *sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non*
,, *fuerit duplum iam consequutus, tunc eam vin-*
26 *dicare, & ad exhibēdum de ea re agere.* ¶ *Ex*
,, *diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia*
,, *domum ædificauerit, illius fit domus, cuius &*
,, *solum est. Sed hoc casu materiæ dominus pro-*
,, *prietatem eius amittit; quia voluntate eius in-*
,, *telligitur esse alienata, vtique si non ignorabat*
,, *se in alieno solo ædificare. & ideo licet diruta*
,, *sit domus, materiam tamen vindicare non po-*
,, *test. Certè illud constat, si in possessione consti-*
,, *tuto ædificatore, soli dominus petat domum*
,, *suam esse, nec soluat precium materiæ, & mer*
,, *cedes fabrorum: posse eum per exceptionem do-*
,, *li mali repelli: vtique si bonæ fidei possessor*
,, *fuerit, qui ædificauit. Nā scienti alienū solum*
,, *esse, potest obiici culpa, quòd ædificauerit te-*
,, *mere in eo solo, quod intelligebat alienū esse.*

l. tigni. de verb. sign.

l. Senatus. de cōtrahēd. emp.

d. l. 7. §. certè.

Plantata & sata eius fiunt in cuius solo serun tur, aut plantantur: modò radices immiserint: bona fide tamen alienum inserens fundum, doli mali exceptione opposita sumptus si quos fecerit, consequetur.

d.l.7.§.si alienam.

¶ Si Titius alienam plãtam in solo suo posue- 27
rit, ipsius erit. Ex diuerso si Titius suam plan- »
tam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit: »
si modò vtroque casu radices egerit. antè enim, »
quàm radices egerit, eius permanet, cuius fue- »
rat. Adeo autẽ ex eo tempore, quo radices ege-
rit plãta, proprietas eius commutatur: vt si vi-
cini [arbor *ita terram Titij presserit] vt in eius
fundum radices egerit, Titij effici arborem di-
camus. ratio enim nõ permittit, vt alterius ar-
bor esse intelligatur, quàm cuius in fundum
radices egerit. Et ideo prope confinium arbor
posita, si etiam in vicini fundum radices egerit,
communis fit. Qua ratione autem plantæ, quæ
terra concrescunt, solo cedunt, eadem ratione
frumenta quoque quæ sata sunt, solo cedere in-
telliguntur. Cæterùm sicut is, qui in alieno solo »
ædificauit: si ab eo dominus petat ædificium, de- »
fendi potest per exceptionem doli mali secun- »
dum ea quæ diximus: ita eiusdem exceptionis »
auxilio tutus esse potest is, qui alienum fun- »
dum sua impensa [bona fide] conseuit. »

*in Pan. Fl. eft. arborẽ ita terra Tit. pres.

l.9. de acquir. re. do.

Scriptura quantumuis preciosa, cedit sup-
positæ chartæ: tabula tamen, pi-
ctura superimposi-
tæ cedit.

d.l.9.§.li-teræ.ibi.

¶ Literæ quoq; licet aureæ sint: perinde char- 28
tis membranisve cedunt, ac solo cedere solent
ea quæ inædificantur, aut inserũtur. ideóq; si in
chartis

chartis membranísve tuis carmẽ, vel historiam vel orationem Titius scripserit: huius corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuásve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarúmve

23 *possessionem bona fide nactus est.* ¶ *Si quis in aliena tabula pinxerit, quidã putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur me-*
,, *lius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum*
,, *est enim, picturam Apellis vel Parrhasij in*
,, *accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à*
,, *domino tabulæ, imaginem possidẽte, is qui pin-*
,, *xit, eam petat, nec soluat precium tabulæ, pote-*
,, *rit per exceptionem doli mali submoueri. At*
,, *si is qui pinxit, eam possideat: consequens est, vt*
,, *vtilis actio domino tabulæ aduersus eum de-*
,, *tur. quo casu si non soluat impensam picturæ,*
,, *poterit per exceptionem doli mali repelli, vtiq;*
,, *si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam*
,, *imposuit. Illud enim palam est, quòd siue is qui*
,, *pinxit, subripuit tabulas, siue alius: competit*
,, *domino tabularum furti actio.*

Titulo & bona fide alienum fundum possidẽs, perceptos fructus suos facit: malæ fidei verò possessor etiam consumptos restituit.

30 ¶ *Si quis à non domino, quem dominum esse*

crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliáve qualibet iusta causa æquè bona fide acceperit: naturali ratione placuit, fructus, quos percepit, eius esse pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus superuenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere nō potest. Ei verò, qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

Fructus à solo separati, fructuarij fiunt, non etiam pendentes: ideo nondum perceptos ad heredes non transfert.

¶ *Is verò ad quem vsusfructus fundi pertinet,* 31 *non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: ad heredes eius non pertinent, sed domino proprietatis adquirūtur. Eadē ferè & de colono dicūtur.*

l. in pecudum. de vsuris.

In pecudum fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus, & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & ,, *equuli, & suculi statim naturali iure dominij* ,, *fructuarij sunt. partus verò ancillæ in fructu* ,, *non est. itaque ad dominum proprietatis perti-* ,, *net. absurdum enim videbatur, hominem in* ,, *fructu esse: quum omnes fructus rerum natura* ,, *gratia hominis cōparauerit. Sed si gregis vsum-* ,, *fructum quis habeat, in locum demortuorum* ,, *capitum ex fœtu fructuarius submittere debet* ,,

l. vetus. de vsufr.

(vt

„ *(vt & Iuliano visum est) & in vinearum de-*
„ *mortuarum vel arborum locum, alias debet*
„ *substituere. rectè enim colere, & quasi bonus*
32 *paterfamilias vti debet.* ¶ *Thesauros quos quis in loco suo inuenerit, diuus Hadrianus naturalẽ æquitatẽ secutus, ei cõcessit, qui eos inuenerit. Idémq; statuit, si quis in sacro aut religioso loco fortuito casu inuenerit. At si quis in alieno loco, nõ data ad hoc opera, sed fortuitu inuenerit: dimidiũ domino soli concessit, & dimidium inuentori. Et cõuenienter, si quis in Cæsaris loco inuenerit, dimidium inuẽtoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conueniẽs est, vt si quis in fiscali loco, vel publico, inuenerit, dimidium ipsius esse debeat, et dimidiũ fisci, vel ciuitatis.*

Alter modus quo dominia per possessionis adeptionem acquirimus. Traditio.

33 ¶ *Per traditionem quoque iure naturali res nobilis adquiruntur. nihil enim tam conueniẽs est naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem suam in aliũ transferre, ratam haberi. & ideo, cuiuscũque generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in prouinciis sunt, inter quæ, necnon & Italica prædia, ex nostra constitutione nulla est differentia: sed si quidẽ ex causa donationis, aut do-*

d.l.9.§. hæ quoq; res. de adq. re. dom.

l.1. C. de vsucap. trãsform.

tis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferũtur. Venditæ vero res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quàm si is venditori precium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore aut pignore dato. quòd quanquam cauetur ex lege duodecim tabularum, tamen rectè dicitur & iure gentium, id est, iure naturali id effici. Sed si is qui vẽdidit, fidem emptoris sequutus fuerit: dicendum est, statim rem emptoris fieri. Nihil autem interest, vtrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate eius alius [cui eius rei possessio permissa sit.] Qua ratione, si cui libera vniuersorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, ísque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit: faciet eam accipiẽtis.

l. quod vendidi. de cõtrahend. em.

d. l. 9. §. nihil. de adq. re. do.

34

Quasi traditionis varij modi.

¶ *Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem quam tibi aliquis cõmodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit: postea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quamuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quòd patitur tuã esse, statim tibi adquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque claues horrei tradiderit emptori, trãsfert proprietatem mercium ad emptorem.*

d. l. 9. §. in terdum.

35

Species

Species generalis occupationis, missilium exceptio, & rerum pro derelicto habitarum.

36 ¶ *Hoc amplius, interdum & in incertam per-*
„ *sonam collata voluntas domini transfert rei*
„ *proprietatem: vt ecce, prætores & consules cùm*
„ *missilia iactant in vulgus, ignorant quid eorũ*
„ *quisque sit excepturus: & tamen quia volunt*
„ *quod quisque acceperit, eius esse: statim eum*
„ *dominum efficiunt. Qua ratione verius esse vi-*
„ *detur, si rem pro derelicto à domino habitam*
„ *occupauerit quis, statim eum dominum effici.*
„ *Pro derelicto autem habetur, quòd dominus ea*
„ *mẽte abiecerit, vt id in numero rerum suarum*
„ *esse nolit: ideóque statim dominus eius esse de-*
„ *sinit. Alia sanè causa est earum rerum, quæ in*
„ *tempestate leuandæ nauis causa eiiciuntur. hæ*
„ *enim dominorum permanẽt: quia palàm est eas*
„ *non eo animo eiici, quòd quis eas habere nolit,*
„ *sed quò magis cum ipsa naui maris periculum*
„ *effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus ex-*
„ *pulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi*
„ *animo abstulerit, furtum committit. Nec lon-*
„ *gè videtur discedere ab his, quæ de rheda cur-*
„ *rente non intelligentibus dominis cadunt.*

DE REBVS CORPORALIBVS, ET INCORPORALIBUS.

TIT. II.

Secunda

Secunda rerum diuisio à substantia earum.

l.j.§. vlti. de re.di.

Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autē sunt, quæ tāgi nō possunt: qualia sunt ea quæ in iure consistunt, sicut hereditas, vsusfructus, vsus, & obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quòd in hereditate res corporales continentur. nam & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum ius hereditatis, & ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis, incorporale est. Eodem numero sunt iura prædiorum vrbanorum & rusticorum, quæ etiam seruitutes vocantur.

DE SERVITVTIBVS PRÆDIORVM RVSTICORVM & vrbanorum.

TIT. III.

Abruptè resumit tractanda iura prædiorum rusticorum & vrbanorum, de quibus extremo titulo superiore admonuerat.

Rust

„ *Rvsticorũ prædiorum iura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter, est ius eundi ambulandi hominis, non etiam iumẽtum agendi, vel vehiculum. Actus, est ius agendi vel iumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, eóque vti potest etiam sine iumento. Via, est ius eundi & agẽdi & ambulandi. nam & iter & actum via in se continet. Aquæductus, est ius aquæ ducendæ per* 1 *fundum alienum.* ❡ *Prædiorum vrbanorum seruitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent. ideo vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, vrbana[prædia]appellamus, & si in villa ædificata sint. Item vrbanorũ prædiorum seruitutes sunt, vt vicinus onera vicini sustineat: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt stillicidium vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat: ne altius quis tollat ædes suas,* 2 *ne luminibus vicini officiat.* ❡ *Inter rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari rectè putant aquæ haustum, pecoris ad aquam adpulsum, ius pascendi, calcis coquẽdæ, arenæ fodiendæ. Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellãtur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. nemo enim potest seruitutem adquirere vrbani vel rustici prædij, nisi qui habet* 3 *prædium.* ❡ *Si quis velit vicino aliquod ius*

L.1. de seruit. præd. rustic.

l. vrbana. de verb. sig.

d. l. 1. de seruit. rustic. l. 1. ff. commu. rustic.

const

constituere: pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis heredem suum damnare ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiúmve aduersus eum habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquámve ex eo ducere.

DE VSVFRVCTV.

TIT. IIII.

Vsusfructus definitur hic à Iusti. constituitúrque tam inter viuos, quàm in vltima voluntate. Item vsusfructus à proprietate separatus est.

l. j. c. tit. l. 2. cod. tit.

VSusfructus, est ius alienis rebus vtendi fruendi salua rerũ substantia. Est enim ius in corpore: quo sublato, & ipsum tolli necesse est. ¶ *Vsusfructus à 1 proprietate separationem recipit, ídque pluribus modis accidit. vt ecce, si quis vsumfructum alicui legauerit: nam heres nudam habet proprietatem, legatarius verò vsumfructum. Et contrà, si fundum legauerit, deducto vsufructu: legatarius nudam habet proprietatem: heres vsumfructum. Item alij vsumfructum, alij deducto eo fundum legare potest. Sine testamento verò si quis velit vsumfructum alij constituere: pactionibus & stipulationibus id efficere debet.*

L. j. ff. e. ti.

2 debet. ¶ Ne tamẽ in vniuersum inutiles essent
„ proprietates, semper abscedente vsufructu: pla-
„ cuit certis modis extingui vsumfructum, & ad
„ proprietatem reuerti.

Vsumfructum in quibusuis rebus constitui posse, his solis exceptis, quæ vsu pereunt: quasi tamen vsumfructum in eis constitui: quo casu vsufructuarius cautionem domino præstat.

3 ¶ Constituitur autem vsusfructus non tãtùm
„ in fundo & ædibus, verumetiam in seruis, &
„ iumentis, & cæteris rebus: exceptis iis, quæ ipso
„ vsu consumũtur. Nam hæ res neque naturali
„ ratione, neque ciuili recipiũt vsumfructum. quo
„ numero sunt vinum, oleum, frumentum, vesti-
„ menta: quibus proxima est pecunia numerata.
„ Nanque ipso vsu aßidua permutatione quo-
„ dammodo extinguitur. Sed vtilitatis causa se-
„ natus censuit, posse etiam earum rerum vsum-
„ fructum constitui: vt tamen eo nomine heredi
„ vtiliter caueatur. Itaq; si pecuniæ vsusfructus
legatus sit: ita datur legatario, vt eius fiat: &
legatarius satisdet heredi de tanta pecunia re-
„ stituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cæ-
„ teræ quoque res ita tradũtur legatario, vt eius
„ fiant: sed æstimatis his, satisdatur: vt si mo-
„ riatur, aut capite minuatur, tanta pecunia
„ restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ.
„ Ergo senatus non fecit quidem earum rerum
„ vsumfructum, (nec enim poterat) sed per
cautionem

d.l. eo.tit. l.j. de vsufr. earum rerũ quæ vsu cõsu.

l. 2. ibi.

l. 7. ibi.

d.l. 2. ibi.

cautionem quasi vsumfructum constituit.

Sex modi finiendi vsusfruc. 1. modus, mors, 2. deminutio capitis. 3. non vsus. 4. cessio 5. consolidatio. 6. rei interitus.

¶ *Finitur autē vsusfructus morte vsufructuarij, & duabus capitis deminutionibus maxima & media, & non vtendo per modum & tempus: quæ omnia nostra statuit constitutio. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo, nihil agitur) vel ex contrario, si vsufructuarius proprietatem rei adquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incēdio consumptæ fuerint, vel etiam terræmotu, vel vitio suo corruerint: extingui vsumfructum, & ne areæ quidē vsumfructū deberi.* ¶ *Cùm autem finitus fuerit totus vsusfructus: reuertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.*

4

5

DE VSV ET HABITATIONE.

TIT. V.

Hæc quoque seruitus vsus, personalis est, id est, à re personæ debita: itidem dicito in habitationis seruitute.

Iisdem

» I S D E M *illis modis, quibus vsusfructus constituitur,* » *etiam nudus vsus cõstitui solet:* » *iisdémq; illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit.* l. 1. eod.

1 ¶ *Minus autẽ iuris est in vsu, quàm in vsu-* » *fructu. nam is, qui fundi nudum habet vsum,* » *nihil vlterius habere intelligitur, quàm vt ole-* » *ribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis* » *ad vsum cotidianum vtatur: in eóq; fundo ha-* » *ctenus ei morari licet, vt neque domino fundi* » *molestus sit, neque iis per quos opera rustica* » *fiunt, impedimento. nec vlli alij ius, quod habet,* » *aut locare, aut vendere, aut gratis cõcedere po-* » *test, quum is, qui vsumfructũ habet, poßit hæc* 2 *omnia facere.* ¶ *Item is qui ædium vsum ha-* » *bet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipse tan* » *tùm inhabitet: nec hoc ius ad alium transferre* » *potest. & vix receptum esse videtur, vt hospi-* » *tem ei recipere liceat: & cum vxore, liberísque* » *suis, item libertis, necnon personis aliis liberis,* » *quibus non minus, quàm seruis vtitur, habi-* » *tandi ius habeat. Et conuenienter, si ad mulie-* » *rem vsus ædium pertineat, cum marito ei ha-* » *bitare liceat. Item is, ad quem serui vsus perti-* » *net, ipse tantùm opera atq; ministerio eius vti* » *potest: ad aliũ verò nullo modo ius suũ trans-* » *ferre ei concessum est. Idẽ scilicet iuris est & in* » *iumento. Sed & si pecorũ, vel ouium vsus le-*

l. 10. eo. l. 12. eo. l. 11. eo. l. 4. §. 1. eod. l. 12. eo. ibi. §. sed si pecorib.

gatus sit:neq; lacte,neque agnis,neq; lana vtetur vsuarius:quia ea in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrũ suum pecoribus vti potest.

Angustior est seruitus vsus,quàm habitationis:nam cui habitatio data est,non tantùm inhabitandi ius habet, sed etiam alteri locandi, & accommodandi: cuí verò vsus concessus fuit,vt ipse solus vtatur oportet.

l.si habitatio.eo. titu.

¶ *Sed si cui habitatio legata,siue aliquo modo constituta sit, neque vsus videtur, neq; vsusfructus, sed quasi proprium aliquod ius:quanquam habitationem habentibus,propter rerum vtilitatem,secundum Marcelli sententiam nostra decisione promulgata permisimus non solùm in ea degere,sed etiam aliis locare. Hæc de seruitutibus, & vsufructu,& vsu,& habitatione dixisse sufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus,suis locis proponemus.* 3

l.cum antiquitas. C.de vsufruct.

¶ *Exposuimus summatim quibus modis iure gentium res adquiruntur: modò videamus, quibus modis legitimo & ciuili iure adquiruntur.* 4

DE VSVCAPIONIBVS, ET LONGI TEMPORIS POSSESSIONIBUS.

TIT. VI.

Primus modus ciuilis adquisitionis vsucapio, & longi temporis possessio.

Iure

IVRE ciuili cōstitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cùm crediderit eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliáve quauis iusta causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno vbiq; vno: si immobilis, biennio tantùm in Italico solo vsucaperet,* ne rerum dominia in incerto essent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas, præfata tēpora: nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neq; certo loco beneficium hoc concludatur. & ideo constitutionem super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidē mobiles per triennium: immobiles verò per longi temporis possessionem (id est, inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur. & his modis non solùm in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum iusta causa possessionis præcedente adquirantur. ¶ Sed aliquando etiam si maximè quis bona fide rem possederit: non tamen illi vsucapio vllo tēpore procedit; veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel seruum fugitiuum possideat.

*al. vsucapiebat.

Furti & violentiæ expulsiuæ vitium vsque adeo rei infigitur, vt furtiua res & vi possessa nec longi temporis curriculo, à quan-

tumuis bonæ fidei possessore vsucapi possint: tantum abest vt ab ipso fure aut violento occupatore vsucapiantur.

¶ Furtiuæ quoq; res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt. nam furtiuarum rerum, lex duodecim tabularum, & lex Atinia, inhibent vsucapionem: vi possessarum, lex Iulia & Plautia. 2 *¶ Quod autem dictum est, furtiuarum & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse: non eò pertinet, vt ne ipse fur, quíve per vim poßidet, vsucapere poßit (nam his alia ratione vsucapio nō competit, quia scilicet mala fide poßident) sed ne vllus alius, quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiēdi ius habeat. Vnde in rebus mobilibus non facilè procedit, vt bonæ fidei possessoribus vsucapio competat. Nam qui sciens alienam rem vēdiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum eius committit.* 3

Rem alienam bona fide possessam, vitióque reali carentem, si quis bona fide accipienti, ex causa ad dominiū idonea tradiderit, tūc vsucapio procedit: licet in facto vel in iure tradens errauerit.

L. potest pluribus. ff. eod.

¶ Sed tamen id aliquando aliter se habet. nam si heres rem defuncto commodatā, aut locatam, " vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut " don 4

„ *donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is,*
„ *qui acceperit, vsucapere posit, dubium non est:*
„ *quippe cùm ea res in furti vitium non ceciderit: quum vtique heres, qui bona fide tanquam*
„ *suam alienauerit, furtum non committat.*

5 ¶ *Item si is, ad quem ancillæ vsufructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut*
„ *donauerit, furtum non committit. furtum enim*
6 *sine affectu furandi non committitur.* ¶ *Aliis*
„ *quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio*
„ *furti, rem alienam ad aliquem transferat, &*
„ *efficiat, vt à possessore vsucapiatur.*

Vacuæ possessionis occupator si cuipiam bona fide accipienti, ex iusta causa eam tradiderit, vsucapiendi conditionem transfert.

7 ¶ *Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expeditius ita procedit, vt si quis loci vacantis possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: qui quamuis ipse*
„ *mala fide possideat (quia intelligit se alienum*
„ *fundum occupasse) tamen si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei [longa possessione*
„ *res adquiri] quia neque furtiuum, neq; vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundam*
„ *veterum sententia, existimantium etiam fundi*
„ *locive furtum fieri. Et eorũ vtilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio*

debeat auferri. ¶ *Aliquando etiam furtiua,* 8 *vel vi possessa res vsucapi potest: veluti si in do-* " *mini potestatem reuersa fuerit. tunc enim vitio* " *rei purgato, procedit eius vsucapio.* ¶ *Res fisci* 9 *nostri vsucapi non potest. Sed Papinianus scri-* " *psit, bonis vacantibus fisco nondum nunciatis,* " *bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his* " *bonis vsucapere posse: & ita diuus Pius, & di-* " *ui Seuerus & Antoninus rescripserunt.* "

¶ *Nouissimè sciendum est, rem talem esse de-* 10 *bere, vt in se non habeat vitium, vt à bonæ fi-dei emptore vsucapi posit, vel qui ex alia iu-sta causa possidet.*

Plus est in veritate, quàm opinione aut errore.

¶ *Error autem falsæ causæ vsucapionem non* 11 *parit: veluti si quis cùm non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cùm ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.*

Alius locus de accessionibus possessionum.

¶ *Diutina possessio, quæ prodesse cœperat de-* 12 *functo: & heredi, & bonorum possessori conti-nuatur, licet ipse sciat prædium alienum esse. Quòd si ille initium iustum non habuit: heredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter & in vsucapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur. Inter venditorem quo-que & emptorem coniungi tempora, diui Se-*

Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Alienam rem à fisco quouis titulo idoneo habens, mox tutus est, dominúsque fit: iis autem in re vel ad rem sese habuisse confidentes, intra quadriennium aduersus fiscum experiri debent.

13 ¶ *Edicto diui Marci cauetur, eum qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem diuæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationẽ, vel alium titulum accipiunt aliquid: vt ipsi quidem securi statim fiant, & victores existant, siue experiãtur, siue conueniãtur. Aduersus autem sacratissimum ærarium vsq; ad quadrienniũ liceat iis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem diuina constitutio, quam nuper promulgauimus, etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.*

l. 2. C. de quadriẽ. præscr.

l. vlt. C. de quadriẽ. præscrip.

DE DONATIONIBVS.

TIT. VII.

Secundum genus acquisitionis ciuilis per donationum varias species.

EST etiam aliud genus adquisitionis *, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & nō mortis causa. Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionē: cùm quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset, haberet is qui accepit. sin autem superuixisset: qui donauit reciperet, vel si eum donationis pœnituisset: aut prior decesserit is cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. nam cum prudentibus ambiguū fuerat, vtrum donationis, an legati instar eam obtinere oporteret, & vtriusque causæ quædam habebat insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebāt: à nobis constitutum est, vt per omnia ferè legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum eam nostra constitutio formauit. Et in summa, mortis causa donatio est, cùm magis se quis velit habere, quàm eum cui donat: magísque eum cui donat, quàm heredem suum. sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

* scilicet ciuilis.

l.j. D. de mortis causa donation.

Secundum genus donationis quæ inter viuos & simplex donatío dicitur.

¶ Aliæ autem donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas & inter viuos appellamus, quæ omnino non comparantur legatis: quæ si fuerint perfectæ, temerè reuocari non possunt. Perficiuntur autem, cùm donator

suam

suam voluntatem scriptis,aut sine scriptis,manifestauerit.Et ad exemplum venditionis, nostra constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: vt etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectũ robur, & traditionis necessitas incumbat donatori.Et cùm retro principum dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducentorum solidorum: cõstitutio nostra eam quantitatem vsque ad quingentos solidos ampliauit, quam stare etiã sine insinuatione statuit. Sed & quasdam donationes inuenit quæ insinuationem fieri minimè desiderant,sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex nostris constitutionibus,quas super his exposuimus,colligẽda sunt.Sciendum est tamen, quòd & si plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati existant homines,in quos beneficiũ collatum est: donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstauimus certis ex causis eas reuocare:ne illi,qui suas res in alios cõtulerint, ab his quandã patiãtur iniuriã vel iacturã.secũdũ enumeratos in cõstitutione nostra modos.

Tertium genus donationis,donatio propter nuptias,quæ olim dicebatur ante nuptias.

3 ¶ *Est & aliud genus inter viuos donationis*

quod veteribus quidẽ prudentibus penitus erat incognitũ, postea autem à iunioribus diuis principibus introductũ est, quod ante nuptias vocabatur: & tacitã in se conditionẽ habebat, vt tunc ratum esset, cum matrimoniũ fuerit insequutũ. Ideóq; ante nuptias appellabatur, quòd ante matrimoniũ efficiebatur, & nunquã post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidẽ diuus Iustinus pater noster, cùm augeri dotes & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationẽ constãte matrimonio sua cõstitutione permisit: sed tamen nomen inconueniẽs remanebat, cùm ante nuptias quidẽ vocabatur, post nuptias autẽ tale accipiebat incremẽtum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & cõsequentia nomina rebus esse studentes: constituimus[a] vt tales donationes nõ augeantur tantùm, sed etiã constãte matrimonio initium accipiãt: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquetur, vt quemadmodũ dotes constãte matrimonio nõ solùm augentur, sed etiã fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solùm antecedãt matrimoniũ, sed eo etiã contracto augeantur, & constituantur.

l. si constante. C. de donatio. ante nup.

[a] l. cum multæ. C. de donatio. ante nupt.

Tertium adquisitionis ciuilis genus per ius adcrescendi.

¶ *Erat olim & alius modus ciuilis adquisitionis*

nis

nis per ius adcreſcēdi,quod eſt tale. Si communem ſeruum habens aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei impoſuerit vel vindicta, vel teſtamento:eo caſu pars eius amittebatur, & ſocio adcreſcebat. Sed cùm peſſimum fuerat exemplo,& libertate ſeruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſæuioribus autem dominis lucrum accedere[a]*:hoc quaſi inuidia plenum, pro remedio per noſtram conſtitutionem*[b] *mederi, neceſſarium duximus.*

[a] accreſcere.

[b] l.j. C. de com.ſer. manuſ.

Caſus in quo contra iuris regulas quis rem ſuam vendere cogitur.

¶ *Et inuenimus viam, per quam & manumiſſor,& ſocius eius, & qui libertatem accepit,noſtro beneficio fruantur,libertate cum effectu procedente (cuius fauore antiquos legum latores multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt) & eo,qui eam libertatem impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſeruato, preciúmque ſerui ſecundum partem dominij quod nos definiuimus,*[a] *accipiente.*

[a] l.vlti. C. de condi. inſertis.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

TIT. VIII.

Duo paradoxa hîc proponuntur: vt non dominus alienet. & dominus non alienet. Theoph.

Accidit

ACCIDIT *aliquando, vt qui dominus sit, alienare non poßit: & contrà, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nã dotale prædiũ maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, obligare verò ne illa quidem volente: quamuis ipsius sit dotis causa ei datum: quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cùm enim lex in soli tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: vtrique remedium imposuimus, vt etiam in eas res quæ in prouinciali solo positæ* sunt, interdicta sit alienatio vel obligatio: vt neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur.*

*totũ hoc de inæstimatis rebus intellige: vt notaui ad l. vlti. D. de pact. dot.

Pignus non solùm ex debitoris pactione à creditore distrahi potest, quamuis dominus non sit, sed etiam si nulla pactio de vendendo pignore interuenerit: modò iuris præscripta forma seruetur.

¶ *Contrà autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res nõ sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur. Sed*

ne creditores ius ſuum perſequi impedirentur, neque debitores temerè ſuarum rerum dominium amittere viderentur: noſtra conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poßit procedere: cuius tenore vtrique parti creditorum & debitorum ſatis abundéque prouiſum eſt.

Pupillo rerum ſuarum ſine tutoris auctoritate interdicta eſt alienatio: ideo mutuo datas pecunias, accipientis non facit, ſed aut extantes vendicat, aut bona fide conſumptas cōdicit: aut ſi mala fide abſumptæ ſint, de his exhibendis agit.

2 ¶ *Nunc admonendi ſumus, neq; pupillum, neque pupillam vllam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe. Ideóq; ſi mutuam pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis, ideóque vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant. Sed ſi nummi quos mutuò minor dederit, ab eo qui accepit, bona fide cōſumpti ſunt: condici poſſunt. ſi mala fide, ad exhibendum de his agi poteſt.* 3 ¶ *At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ ſine tutoris auctoritate rectè dari poſſunt. Ideóque ſi debitor pupillo ſoluat: neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentißima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione quam ad Cæſarienſes aduocatos ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentißimi, quæ-*

ſto

storis sacri palatij nostri, promulgauimus: qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem soluere, vt prius iudicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat. quo subsequuto, si & iudex pronunciauerit, & debitor soluerit: sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter quàm disposuimus, solutio facta fuerit: pecuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat: per exceptionem doli mali poterit submoueri. Quòd si male consumpserit, aut furto amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilo minus condemnabitur: quia temerè sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem soluerit. Sed ex diuerso, pupilli vel pupillæ soluere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id quod soluunt, non fit accipientis, quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

°Idem de debitore adolescétis vel furiosi intellige.

PER QVAS PERSONAS CVIQVE ADQVIRITVR.

TIT. IX.

Sumptus ad verbũ hic titulus ex l. 20. ff. de adq. re domin.

ADQVIRITVR *vobis non solum* „ *per vosmetipsos, sed etiam per eos,* „ *quos in potestate habetis: item per* „ *seruos, in quibus vsumfructum ha-* „ *betis:*

,, *betis: item per homines liberos, & per seruos a-*
,, *lienos quos bona fide poßidetis, de quibus sin-*
,, *gulis diligentius dispiciamus.*

Explosо veteri effectu patriæ potestatis, hodie bonorum aduentitiorum filij solus vsusfructus patri adquiritur: profectitiorum verò etiam proprietas quæritur.

1 ¶ *Igitur liberi vestri vtriusque sexus, quos in potestate habetis, olim* [a] *quidem quicquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet* [b] *castrensibus peculiis) hoc parentibus suis adquirebant sine vlla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, vt etiam esset eis licentia, quod per vnum vel vnam eorum adquisitũ esset, alij filio vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo adplicare. Quod nobis inhumanũ visum est: & generali constitutione* [c] *emissa, & liberis pepercimus, & patribus honorem debitum reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est, vt si quid ex re patris ei obueniat, hoc secundũ antiquam obseruationem totum parenti adquiratur. Quæ enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti: quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias adquisiuit, huius vsumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat?*

[a] i. ante Cõstantinũ.
[b] excepta & dote aduẽtitia: vt rectè ait gloss. in l. 2. D. solu. matrimo.
[c] l. cũ oportet. C. de bo. quæ li.

Pater

Pater filium emancipans, dimidiam vsusfructus aduenientium filio, remunerationis causa consequitur: quæ loco trientis dominij (quem olim habebat) successit.

¶ *Hoc quoque à nobis dispositum est & in ea specie, vbi parens emancipando [liberos suos] ex rebus, quæ adquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiā ex anterioribus cōstitutionibus* * *habebat, quasi pro precio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarū ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret. Ideóque statuimus* * *vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filiū remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus.* 2

* Constātini. l. 1. & 2. C. de bonis mater.

* d. l. cum oportet.

Redit ad verba Caij l. 10. de adqui. re. do.

¶ *Item vobis adquiritur, quod serui vestri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur, siue ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & inuitis obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si heres institutus sit, non aliàs nisi vestro iussu hereditatē adire potest. Et si vobis iubentibus adierit: vobis hereditas adquiritur, perinde ac* 3

si vos

si vos ipsi heredes instituti essetis. Et couenienter scilicet vobis legatum per eos adquiritur.

4 ¶ *Non solùm autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis adquiritur, sed etiã possessio. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Vnde etiam per eorum vsucapionem, vel longi temporis possessionem vobis adquiritur.*

Alienus seruus cuius vsumfructum habemus: item is quem bon. fide possidemus, siue liber sit, siue seruus, si quid ex re nostra vel suis operibus nanciscatur, nobis adquiritur: quod verò extra has causas assequitur, vero domino aut ipsi libero homini quæritur.

5 ¶ *De iis autem seruis, in quibus tantummo-* d.l. 10. §. de his.
,, *do vsumfructum habetis, ita placuit: vt quic-*
,, *quid ex re vestra, vel ex operis* [a] *suis adquirãt,* [a] al. operibus.
,, *id vobis adiiciatur. quod verò extra eas causas*
,, *consequuti sunt: id ad dominum proprietatis*
,, *pertineat. Itaque si is seruus heres institutus*
,, *sit, legatúmve quid ei, aut donatum fuerit: non*
,, *vsufructuario, sed domino proprietatis adquiri*
6 *tur.* ¶ *Idẽ placet & de eo, qui à vobis bona fi-*
,, *de possidetur: siue is liber sit, siue alienus ser-*
,, *uus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem*
7 *placet & de bonæ fidei possessore.* ¶ *Itaq; quod*
,, *extra istas duas causas adquiritur: id vel ad*
,, *ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominũ, si ser-*
,, *uus est. Sed bonæ fidei possessor cùm vsuceperit*

seruū(quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eū sibi adquirere potest. ¶ *Fructuarius verò vsucapere non potest: primùm, quia non possidet*[a], *sed habet ius vtendi fruēdi: deinde quia scit seruum alienū esse.* ¶ *Non solùm autē proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis seruit, vobis adquiritur: sed etiam possessio. Loquimur*[b] *autem in vtriusq; persona secundum distinctionem*[c] *quam proximè exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.* ,, 8 9

[a] animo domini, inquit Theoph.

[b] l. possessio quoq; de adquir. poss.

[c] al. definitionem.

Per extraneam prorsus personam (excepto procuratore, per quē possessio, dominium, & vsucapiendi conditio nobis quæritur) nil nobis adquiri potest.

Arg. à cōtrario.

¶ *Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neq; vestro iuri subiectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos seruos, in quibus neque vsumfructum habetis, neq; possessionem iustā: nulla ex causa vobis adquiri posse. Et hoc est quod dicitur*[d], *per extraneam personam nil adquiri posse: excepto eo, quòd per liberam personā (veluti per procuratorē) placet non solùm sciētibus, sed & ignorātibus vobis adquiri possessionē, secundum diui Seueri constitutionem*[e]: *& per hanc possessionē etiam dominiū, si dominus fuerit, qui tradidit: vel vsucapionem, aut longi tēporis præscriptionem, si* 10

[d] l. 1 C per quas pers. l. 1. C. de acq poss.

[e] d. l. 1. C. de adqui. pos. nō autē d. l. 1. C. per quas perso. vt falso putat Ferretus.

11 *dominus non sit.* ¶ *Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodũ singulæ res vobis adquirantur. nam legatorum ius, quo & ipso singulæ res vobis adquiruntur: item fideicommissorum, vbi singulæ res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaq; nunc, quibus modis per vniuersitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo heredes facti sitis, siue cuius bonorum possessionem petieritis, vel si quem adrogaueritis, vel si cuius bona libertatum conseruandarũ causa vobis addicta fuerint: eius res omnes ad vos trãseunt. Ac prius de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est. Nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, vt de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obueniunt. qua in re necessarium est, initiũ de ordinandis testamentis exponere.*

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TIT. X.

Testamentũ (vt Vlp lib. xxviij. digestorum ti. eod. l. j plenis verbis definit) est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri voluit.

1 TESTAMENTUM *ex eo appellatur, quòd testatio* * *mentis sit.* ¶ *Sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur: sciendum est, olim*

*al. contestatio.

quidem duo genera testamentorũ in vsu fuisse, quorum altero in pace & ocio vtebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cũ in prælium exituri essent, quod procinctũ dicebatur.*

* vocatis

¶ Accessit deinde tertium genus testamẽtorum, quod dicebatur per æs & libram: scilicet quod per mancipationem, id est imaginariam quandam venditionẽ agebatur, quinq; testibus, & libripende, ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidẽ priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. quod verò per æs & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim & hoc in vsu esse desiit. Sed prædicta quidem nomina testamentorũ ad ius ciuile referebantur: postea verò ex edicto prætoris forma alia faciẽdorum testamentorum introducta est. Iure enim honorario nulla mancipatio desiderabatur: sed septẽ testium signa sufficiebant, cùm iure ciuili signa testium non essent necessaria. 2

Testamenti in scriptis solennitas, partim iure ciuili, partim sacris constitutionibus, & prætorio iure nititur, conficitur autem tale testamentum, testibus septé vno contextu actui adhibitis, & facto testamento subscribentibus, ac demum illud suis sigillis munientibus.

¶ Sed cùm paulatim tam ex vsu hominum, quàm ex constitutionum emendationibus cœpit 3

pit in vnam cõsonantiam ius ciuile & pratorium iungi:constitutum est", *vt vno eodémque tempore(quod ius ciuile quodammodo exigebat)septem testibus adhibitis,& subscriptione testium(quod ex constitutionibus inuentũ est, & ex edicto pratoris) signacula testamentis imponerentur : ita vt hoc ius tripertitum esse videatur,& testes quidem & eorum prasentia vno contextu testamenti celebrãdi gratia, à iure ciuili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium, ex sacrarũ constitutionum obseruatione adhibeantur:signacula autem,& testium numerus , ex edicto pratoris.*

"l.hac cõsultissima. C.de test,

4 ¶ *Sed his omnibus à nostra cõstitutione* " *propter testamentorum synceritatẽ,vt nulla fraus adhibeatur,hoc additum est,vt per manus testatoris vel testiũ,nomen heredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant.Possunt autem omnes testes & vno anulo signare testamentum. quid enim si septem anuli vna sculptura fuerint,secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque anulo licet signare testamentum.*

"l.iubemus. C. e.

Qui ex testamento capere potest,is testamentarius testis esse potest : sed personæ hîc enumeratæ quamuis testamenti factionem habeãt,testamẽto testes adhiberi nequeũt.

5 ¶ *Testes autẽ adhiberi possunt ĳ, cum quibus testamenti factio est. Sed neq; mulier,neq; im-*

pubes, neque seruus, neque furiosus, neque mutus, neq; surdus, neq; is cui bonis interdictum est, neque ij quos leges iubent improbos intestabilésque esse, possunt in numerum testium adhiberi. ¶ *Sed cùm aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur[a], postea autem seruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catoni, quàm postea diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate testamento, vt sic habeatur, atque si vt oportet, factum esset: cùm eo tempore quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit: neque quisquam esset, qui status ei quaestionem moueret.* 6

[a] l. j. C. eo.

¶ *Pater[b], necnon is qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, vtique[c] testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.* 7

[b] l. pater. de testib.
[c] l. vtriq;. vet.

Testamentarij testes esse nequeunt, qui in testatoris est potestate, qui testatorem in potestate habet, heres scriptus, & qui in sacris eius sunt, quíve eum habet in potestate, & fratres sub eisdem cum eo patriis nexibus existentes.

¶ *In[d] testibus autem non debet esse, qui in potestate testatoris est.* 8 ¶ *Si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem faciat[e] testamentum: nec pater eius rectè adhibetur testis, nec* 9

[d] l 20. e. tl.
[e] iure communi scilicet. nam militari iure non potest.

is,

„ *is, qui in potestate eiusdem patris est. reproba-*
„ *tum est enim in ea re domesticum testimoniū.*

10 ¶ *Sed neque heres scriptus, neque is qui in potestate eius est, neque pater eius qui eum habet in potestate, neque fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & heredem agi. Licet autem totum ius tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos, qui per potestatem ei cōiuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellebant, heredi autem, & iis, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamētis præstare: licet ij, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, merito nec heredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neque aliis personis, quæ ei (vt dictū est) coniunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare. ideóq; nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.*

Cui legatum aut particulare fideicommissum relictum testamento fuit (cum ad eum non pertineat hereditatis damnum, nec emolumentum) testis in eo testamento esse potest.

¶ Legatariis autem & fideicommissariis, quia non iuris successores sunt, & aliis personis iis coniunctis, testimonium non denegamus: immo in quadam nostra cōstitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus. Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, membranísve, vel in alia materia fiat. 11

¶ Sed & vnum [a] *testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundum obtinentem tamē obseruationem omnibus factis. quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis nauigaturus & secū ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem* [b] *velit, vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent.* 12

[a] Vnū.c.

[b] In Pandectis est testationem.

Hactenus de variis generibus scriptorum testamentorum, nunc de nuncupatiuo testamento.

¶ Sed hæc quidē de testamētis, quæ scriptis conficiūtur. si quis autem sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentum: septem testibus adhibitis, & sua volūtate coram eis nūcupata sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili, firmúmque constitutum. 13

DE MILITARI TESTAMENTO.

TIT. XI.

Suprà

SVprà dicta diligens obseruatio in ordinandis testamentis, militibus propter nimiã imperitiam eorum, constitutionibus principalibus remissa est. Nam quamuis ij neque legitimũ numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorũ solennitatem obseruauerint: rectè nihilo minus testantur, videlicet cùm in expeditionibus occupati sunt: quod meritò nostra cõstitutio [*] *introduxit. Quoquo enim modo volũtas eius suprema inueniatur, siue scriptura siue sine scriptura valet testamentum ex voluntate eius.*

[*] l. pe. C. e. tit.

Miles etiam filiusfam. tamdiu iure militari testandi habet priuilegium, quamdiu in expeditione est: qui si extra castra degat, communi omnium iure testari debet.

1 ¶ *Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel suis ædibus degunt, minimè ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur. sed testari quidem, etsi filijfamiliarum sint, propter militiam conceduntur, iure tamen communi: eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proximè exposuimus.*

Milites quamuis à testandi solennibus immunes sint, eorum tamen supremum iudicium coram testibus saltem duobus, iisque rogatis, manifestari debet: quo probari postea possit illorum voluntas.

*al. Statilio, D. Marci proauo materno. Capitol. in Marco.

¶ *Planè de testamentis militum diuus Traianus Catilio* *Seuero ita rescripsit. Id priuilegiū, quod militantibus datū est, vt quoquo modo facta ab his testamenta, rata sint: sic intelligi debet, vt vtique prius constare debeat, testamētum factum esse: quod & sine scriptura, & à non militātibus quoq; fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, vt declararet, quē vellet sibi heredē esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, et voluntas eius rata habenda est. Cæterùm si (vt plerumq; sermonibus fieri solet) dixit alicui,* EGO TE HEREDEM FACIO, *aut,* BONA MEA TIBI RELINQVO: *non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec vllorum magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti: alioqui non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona cui visū sit: & per hoc vera iudicia subuerterētur.* 2

l.4.eo.

¶ *Quinimo & mutus & surdus miles testamētum facere potest.* 3 ¶ *Sed hactenus hoc illis à principalibus constitutionibus cōceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionē verò veterani, vel extra castra alij si faciāt adhuc militantes testamentum: communi* 4

omnium

omnium ciuiũ Romanorum iure id facere de- l. 21. eo.
„ *bent. Et quod in castris fecerint testamentum,*
„ *non communi iure, sed quomodo voluerint: post* l. 38. eo.
„ *missionem intra annum tantùm valebit. Quid*
„ *ergo si intra annum quis decesserit, conditio*
„ *autem heredi adscripta post annum extiterit?*
„ *an quasi militis testamentum valeat? Et pla-*
5 *cet valere quasi militis.* ¶ *Sed & si quis* l. Tribu-
„ *ante militiam non iure fecit testamentum, &* nus. §. 1.
„ *miles factus, & in expeditione degens resigna-* ff. eo.
„ *uit illud, & quædam adiecit, siue detraxit, vel*
„ *aliàs manifesta est militis voluntas hoc valere*
„ *volentis: dicendum est valere hoc testamentum,*
„ *quasi ex noua militis voluntate. Denique &* l. miles fi-
„ *si in adrogationẽ datus fuerit miles, vel filius-* lius fa. eo.
„ *familias emancipatus est, testamentum eius* & l. seq.
„ *quasi ex noua militis voluntate valet, nec vi-*
„ *detur capitis deminutione irritum fieri.*

Qui de quasi castrensibus testantur, iure communi testari debent.

6 ¶ *Sciendum tamen est, quòd cum ad exemplũ castrensis peculij, tam anteriores leges, quàm principales constitutiones quibusdam quasi castrensia dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra id constitutio latius extendens, permiserit omnibus in huiusmodi peculiis testari quidem, sed iure communi. Cuius cõstitutionis tenore perspecto: licẽtia est, nihil eorũ, quæ ad præfatũ ius pertinẽt, ignorare.*

QVIBVS NON EST PERMISSVM FACERE testamentum.

TIT. XII.

Castrensia aut quasi, mortuo patre non communicanda fratribus.

L. qui in potestate. ff. de testam.

Non tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ij qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent: adeò quidem, vt quamuis parentes eis permiserint, nihilo magis iure testari poßint: exceptis iis, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt: quibus de eo, quod in castris adquisierũt, permissum est ex cõstitutionibus principum testamentum facere. Quod quidem ius ab initio tantùm militantibus datum est, tam ex auctoritate diui Augusti, quàm Neruæ, necnon optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione diui Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum: pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt. si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus: ad parentes eorum iure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neq; ipsum*

*hoc cognomen habuit auctore Senatu.

patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed scilicet propriũ eius esse, id quod in castris adquisierit: quãquam iure ciuili, omnium qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac seruorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus & præcipue nostris propter diuersas causas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense peculiũ vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit.

Ab initio nullum, tractu temporis non conualescere: & versa vice, ré legitime factam, etiamsi ad eum casum veniat, à quo initium sumere non potuit, nequaquam irritari.

1 ¶ *Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium est. Item furiosi: quia mente carent. nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit: & decesserit.* 2 ¶ *Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est: iure testati esse videntur, certè eo quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamenta rectè facta, neque vllum aliud negotium rectè gestum, postea furor interueniens*

niens perimit. ¶ *Item prodigus cui bonorum* 3 *suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quàm interdictio bonorum ei fiat, ratum est.* ¶ *Item surdus & mutus non semper testa-* 4 *mētum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tardè audit. nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. sæpe autem etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra constitutio* [a] *etiam his subuenit, vt certis casibus & modis secundum normam eius possint testari, aliáque facere, quæ eis permissa sunt.* ¶ *Sed si quis post te-* 5 *stamentum factum, aduersa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit: ratum nihilo minus manet eius testamentum.* ¶ *Cæcus autem non potest facere testa-* 6 *mentum, nisi per obseruationem, quam lex* [b] *diui Iustini patris mei introduxit.*

[a] l. discretis. C. qui testa. fa. poss.

[b] l. hac cōsultissima. C. qui testa. fac. pos.

Iure postliminij qui ab hostibus rediit, retro fingitur semper in ciuitate fuisse: lege verò Cornelia qui apud hostes vita functus est, fingitur hora captiuitatis præambula (& sic in libertate) decessisse.

¶ *Eius qui apud hostes est, testamētū, quod ibi* 7 *fecit, nō valet, quāuis redierit. sed quod, dū in ciuitate fuerat, fecit, siue redierit, valet iure postliminij: siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia.*

De

DE EXHEREDATIONE LIBERORVM.

TIT. XIII.

Quisquis filium habens in potestate, ritè testari vult, operæ precium est, vt eum aut instituat, aut nominatim exheredem faciat.

NOn tamen vt omnino [a] *valeat testamentum, sufficit hæc obseruatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, vt eum heredem instituat,* [b] *vel exheredem nominatim faciat. alioqui si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeò quidem, vt & si viuo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamẽto existere possit: quia scilicet ab initio non* 1 *constiterit testamentum.* ¶ *Sed non ita de filiabus, & aliis per virilem sexum descendentibus liberis vtr usque sexus antiquitati fuerat obseruatum: sed si non fuerant scripti heredes scriptæ.e, vel exheredati exheredatave: testamentum quidem non infirmabatur: ius autem adcrescendi eis ad certam portionem præstabatur. sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere.* 2 ¶ *Nominatim autem quis exheredari videtur,*

[a] al. omni modo.

[b] quãuis ex minima parte.

sius

siue ita exheredetur, TITIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO. *siue ita*; FILIVS MEVS EXHERES ESTO, *non adiecto proprio nomine scilicet, si alius filius non exstet.*

Postumi præteritione non protinus ab initio infirmatur testamentum, sed ita demum cum natus fuerit postumus: quo non nascente firmum manet testatoris iudicium.

3 ¶ *Postumi quoque liberi, vel heredes instituì debent, vel exheredari. Et in eo par omnium conditio est, quòd & in filio postumo, & in quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini, præterito postumo valet quidem testamentum, sed postea adgnatione postumi siue postumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideóque si mulier, ex qua postumus aut postuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ,* [*] *vel nominatim, vel inter cæteros exheredari solebant, dum tamen si inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderētur præteritæ esse per obliuionem.*

[*] al. postumæ, quod Cuiacius probat.

4 ¶ *Masculos verò postumos, id est filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exheredari, nisi nominatim exheredarentur: hoc scilicet modo,* QVICVNQVE MIHI FILIVS GENITVS FVERIT, EXHERES ESTO.

¶ *Post*

5 ¶ *Postumorum autem loco sunt & hi, qui in*
» *sui heredis locum succedendo, quasi adgnascen-*
» *do fiunt parentibus sui heredes. vt ecce, si quis*
» *filium, & ex eo nepotem, neptémve in potestate*
» *habeat: quia filius gradu præcedit, is solus iura*
» *sui heredis habet, quamuis nepos quoq; & ne-*
» *ptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius*
» *eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratio-*
» *ne exeat de potestate eius: incipit nepos ne-*
» *ptísve in eius locum succedere: & eo modo iu-*
» *ra suorum heredum quasi adgnatione nanci-*
» *scuntur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testa-*
» *mentum: sicut ipsum filium vel heredem insti-*
» *tuere, vel nominatim exheredare debet testa-*
» *tor, ne non iure faciat testamentum: ita & ne-*
» *potem neptémve ex filio necesse est ei vel here-*
» *dem instituere, vel exheredare: ne fortè eo viuo*
» *filio mortuo, succedendo in locum eius nepos ne-*
» *ptísve, quasi adgnatione rumpat testamentum.*
» *Idq; lege Iulia Velleia prouisum est, in qua si-*
» *mul exheredationis modus ad similitudinem*
» » *postumorum demonstratur.*

l. postumorum. de iniusto, rupto, &c.

Emancipati quoque liberi instítui vel exheredari debent: alioqui eis præteritis iure prætorio bonorum possessio contra tabulas datur.

6 ¶ *Emãcipatos liberos iure ciuili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed prætor omnes tam fœ-*

minini sexus, quàm masculini, si heredes non instituantur, exheredari iubet: virilis sexus nominatim, fœminini verò & inter cæteros: quia si neque heredes instituti fuerint, neque ita (vt diximus) exheredati, promittit[a] eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

[a] permittit.

Adoptiui quandiu in adoptantis potestate sunt, haud secus quàm naturales liberi instituendi vel exheredandi sunt.

¶ *Adoptiui liberi quandiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quæsiti. itaque heredes instituendi vel exheredandi sunt secundũ ea quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neque iure ciuili, neque eo iure, quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentem attinet) quandiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur: vt eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit. cùm verò emãcipati fuerint ab adoptiuo patre: tunc incipiãt in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.* 7

Sublata veteri differentia, recentiori iure sancitum est, vt iisdem testamento modis & mares & fœminæ instituantur, vel exheredes fiant.

¶ *Sed hæc quidem vetustas introducebat: nostra verò cõstitutio[b] inter masculos & fœminas in hoc* 8

[b] l. maximum vitiũ. C. de lib. prætcritis.

in hoc iure nihil interesse existimãs: quia vtraque persona in hominũ procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularũ omnes similiter ad successionẽ ab intestato vocabantur, quod & prætores postea sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile ius & in filiis, & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solùm iam natis, sed etiam postumis, introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sint, vel heredes instituantur, vel nominatim exheredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filij sui vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, postea nati sint. 9 ¶ *Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem, quæ in nostra constitutione*[a], *quam super adoptiuis tulimus, continetur. Sed si in expeditione occupatus miles, testamentum faciat, & liberos suos iam natos, vel postumos nominatim non exheredauerit, sed silentio præterierit, non ignorans an habeat liberos: silentium eius pro exheredatione nominatim facta valere, constitutionibus principum*[b] *cautum est.*

[a] l. pe. C. de adop.

[b] Gordiani & Philippi l. sicut. C. de testa. milit.

Matris aliorúmve per lineam maternam ascendentium præteritio, vim exheredationis obtinet.

10 ¶ *Mater, vel auus maternus, necesse non ha-*

bent liberos suos aut heredes instituere, aut exheredare: sed possunt eos omittere. nam silentium matris, aut aui materni, & cæterorū per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiámve, neque auo materno nepotem neptémve ex filia, si eum eámve heredem nō instituat, exheredare necesse est: siue de iure ciuili quæramus, siue edicto prætoris, quo prætor præteritis liberis contra tabulas bonorū possessionem promittit: sed aliud eis adminiculum* seruatur. quod paulò pòst vobis manifestum fiet.*

*permitit
*querelæ scilicet inofficiosi.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

TITVLVS XIIII.

Seruo proprio scripto heredi, nulla libertatis mentione facta, videtur etiam data libertas.

l.3.eo.

HEREDES *instituere permissum est tam liberos homines, quàm seruos: & tam proprios, quàm alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quàm cum libertate, rectè instituere licebat. hodie verò etiā sine libertate, ex nostra cōstitutione* heredes eos instituere permissum est. Quod non per innouationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Atilicino placuisse, Paulus suis libris, quos tam ad*

*l. quidā. C. de necessa. ser.

Masu.

Masurium Sabinum, quàm ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testa-
2 *tor habet, alio vsumfructum habente.* ¶ *Est ta-* l. 48. eo. tit. D.
" *men casus, in quo nec cum libertate vtiliter ser-*
" *uus à domina heres instituitur, vt constitutio-*
" *ne diuorum Seueri & Antonini cauetur, cu-*
" *ius verba hæc sunt: Seruum adulterio macula-*
" *tum, non iure testamento manumissum ante*
" *sentētiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat*
" *eiusdem criminis postulata, rationis est. Qua-*
" *re sequitur, vt in eundem à domina collata he-*
" *redis institutio, nullius momenti habeatur.*
3 ¶ *Alienus seruus etiam is intelligitur, in quo vsumfructum testator habet.*

Simplex proprij serui institutio, eum & liberum & domino necessarium heredem facit.

4 ¶ *Seruus autem à domino suo heres institutus, si quidem in eadem causa manserit: fit ex testamento liber, heresque ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hereditatem potest: quia non fit heres necessarius, cùm vtrumque ex domini testamento non consequatur. Quòd si alienatus fuerit: iussu noui domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres. nam ipse alienatus, neque liber, neq; heres esse potest, etiam si cum libertate heres institutus fuerit. destitisse*

enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienauit. ¶ *Alienus quoque seruus heres institutus, si in eadem causa durauerit, iussu sui domini adire hereditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius antequam adeat, debet iussu noui domini adire. At si manumissus est viuo testatore, vel mortuo antequam adeat, suo arbitrio adire potest hereditatem.* 5 ¶ *Seruus etiam alienus post domini mortem rectè heres instituitur: quia & cum hereditariis seruis est testamenti factio. Nondum enim adita hereditas, personæ vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti: cùm etiam eius, qui in vtero est, seruus rectè heres instituatur.* 6 ¶ *Seruus autem plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres, vnicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione dominij adquirit hereditatem.* 7 ¶ *Et vnum hominem, & plures vsque in infinitum, quot quis heredes velit facere, licet.* 8

Hereditas in vncias 12. (quæ assis appellatione continentur) scinditur, quarum quælibet certum nomen à lege sortita est.

a l. seruũ. 50 §. hereditas. eo. titul. & l. interdũ. §. paterf.

¶ *Hereditas* [a] *plerunque diuiditur in duodecim vncias, quæ assis appellatione continentur.* 9 « *Habent autem & hæ partes propria nomina* « *ab vncia vsq; ad assem, vtputa hæc, vncia, ses-* «

cun-

cuns, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis,
10 *bes, dodrans, dextans, deunx, as.* ¶ *Non autem vtiq; semper duodecim vncias esse oportet. nam tot vnciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si vnum tantùm quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quantascunq; voluerit plurimas vncias suam hereditatem diuidere.*

Vide l. si ita scrip. cod. tit.

Qui partibus non designatis heredes scripti sunt, æquis portionibus scripti videntur. qui verò iam aliquot in certis partibus institutis, simpliciter instituuntur, quotquot sint, in residuo assis heredes fiunt: asse autem toto distributo, qui sine partibus scripti sunt, semissem hereditatis consequuntur.

11 ¶ *Si plures instituantur heredes: ita demum partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse. satis enim cōstat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos heredes esse. Partibus autem in quorundam personis expreßis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars aßi deerit, ex ea parte heres fit. Et si plures sine parte scripti sunt: omnes in eandem partem concurrunt.*
12 ¶ *Si verò totus as completus sit: ij qui nominatim expressas partes*

habent, in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an nouissimus, sine parte heres scriptus sit. ea enim pars data intelligitur, quæ vacat. ¶ *Videamus si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid iuris sit: veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacitè pro hereditaria parte accedere*[*], *& perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent: & ex diuerso si plures heredes scripti in portionibus sint, tacite singulis decrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeantur, ac si vnusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset.* 13

l. interdum. §. 1. eod.

[*] al. adcrescere.

Dupondium appellat hereditatem in 24. vncias distributam: quasi duo pondo, id est duo asses. sic in tripondio dicito.

¶ *Et si plures vnciæ quàm duodecim distributæ sint: is qui sine parte institutus est, quod dupondio*[*] *deest, habebit. Idémque erit, si dupondius expletus sit. quæ omnes partes ad assem postea reuocantur, quamuis sint plurium vnciarum.* ¶ *Heres & purè, & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest: veluti,* POST QVINQVENNIVM QVAM MORIAR, *vel* EX CALENDIS ILLIS, *vel* VSQVE 14 15

[*] i. duabus libris, seu duobus assibus.

l. hereditas. eo.

QVE

QVE AD CALENDAS ILLAS HERES ESTO. *Denique adiectum haberi pro superuacuo placet: & perinde esse, ac si purè heres institutus esset.*

Impossibilis conditio adiecta institutioni, legato, vel fideicommisso, vitiatur, dispositione pura remanente.

16 ¶ *Impossibilis conditio in institutionibus & legatis, necnon in fideicommissis & libertatibus, pro non scripta habetur.* 17 ¶ *Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt: si quidem coniunctim, vtputa* SI ILLVD ET ILLVD FACTVM FVERIT: *omnibus parendum est. si* *separatim: veluti* SI ILLVD AVT ILLVD FACTVM ERIT: *cuilibet conditioni obtemperare satis est.* 18 ¶ *Hi quos nunquam testator vidit, heredes institui possunt: veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans qui essent, heredes instituerit. ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.*

l. si hereditas. de cōdit. insti.

* id est disiunctim. in d. l. si hereditas,

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE TIT. XV.

POTEST *autem quis in testamēto suo plures gradus heredum facere: vtputa,* SI ILLE* HERES NON ERIT, ILLE* HERES ESTO:

Ex l. 36. co. tit.

* vt Titius.
* vt Seius.

& deinceps, inquantum velit testator substituere potest: & nouißimo loco in subsidium vel seruum necessarium heredē instituere. Et plures in vnius locū possunt substitui, vel vnus in plurium, vel singuli singulis, vel inuicem ipsi, qui heredes instituti sunt. ¶ *Et si ex disparibus partibus heredes scriptos inuicem substituerit, & nullam mentionem in substitutione partium habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expreßit. [& ita diuus Pius rescripsit.]* ¶ *Sed si instituto heredi, & coheredi suo substituto, alius ei substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad vtranque partem substitutum admitti.* 1 2

Vulgariter substitutus alieno seruo, quem testator liberum opinabatur (quamuis domini iussu seruus hereditatem adeirit) ad partem hereditatis admittitur.

l. 40. de here. inst. ¶ *Si seruum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem scripserit: & si heres non esset, Mæuium ei substituerit: isque seruus iussu domini adierit hereditatem: Mæuius substitutus, in partem admittitur. illa enim verba,* " SI HERES NON ERIT, *in eo quidem,* " *quem alieno iuri subiectum testator scit, sic ac-* " *cipiantur, si neq; ipse heres erit, neq; alium he-* " *redem fecerit. in eo verò, quem patremfamilias* " *esse arbitratur, illud significant, si hereditatem* " 3

sibi,

,, *sibi, eîve cuius iuri postea subiectus esse cœpe-*
,, *rit, non adquisierit. Idq́; Tiberius Cæsar in* l.41. ibid.
,, *persona Parthenij serui sui constituit.*

DE PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

TITVLVS XVI.

Qui liberos impuberes in potestate habet, nõ solùm vulgariter, id est, si heredes non erũt, sed etiam pupillariter si heredes fuerint, & intra pubertatem decesserint, eis substituere potest.

Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solùm ita, vt suprà diximus, [a] *substituere potest: id est, vt si heredes ei non exstiterint, alius sit ei heres: sed eo amplius, vt si heredes ei exstiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis heres: veluti si quis dicat hoc modo,* TITIVS FILIVS MEVS HERES MIHI ESTO. ET SI FILIVS MEVS HERES MIHI NON ERIT: SIVE HERES ERIT, ET PRIVS MORIATVR, QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT: TVNC SEIVS HERES ESTO. *quo casu, si quidem non extiterit heres filius: tunc substitutus patri fit heres. si verò exstiterit heres filius, & ante pubertatem decesserit:*

[a] i. vulgariter.

cesserit: ipsi filio fit heres substitutus. nam mori "
bus institutum est, vt quum eius ætatis filij sint, "
in qua ipsi sibi testamẽtum facere non possunt: "
parentes eis faciant. "

Nunc de nouo genere substitutionis à se inuento tractat, quam rectius Iustinianeam vel quasi pupillarem, quàm exemplarem appelles.

[a] l. humanitatis. C. de impu. & al. substitut.

¶ *Qua ratione excitati, etiam constitutionem*[a] *posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, vt si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuiuscunq; sexus, liceat eis, & si puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere. sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari. & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur.* 1

¶ *Igitur in pupillari substitutione secundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterum filij, tanquam si ipse filius sibi heredem instituisset: aut certè vnum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hereditatum.* 2

¶ *Sin autem quis ita formidolosus sit, vt timeat, ne filius eius pupillus adhuc, ex eo quòd palàm substitutum acceperit, post obitum eius periculo insidiarum subiaceat: vulgarem quidem substitutionem palàm facere, & in primis testamenti partibus ordinare debet. illam autem substitutionem, per quam & si heres extiterit pupillus,* 3

&

& intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur: separatim in inferioribus partibus[a] *scribere, eámque partem proprio lino, propriáque cera consignare: & in priore parte testamenti cauere, ne inferiores tabulæ viuo filio & adhuc impubere aperiantur.* 4 *¶ Illud palam est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filij, quòd in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset: quanuis pupillo hoc periculosum sit.*

[a] quam vocat Suet. imá cerá.

Etiam exheredato filio parẽs pupillariter substituere potest: quo casu vndecunque pupillo quæsita ad substitutum pertinebunt.

5 *¶ Non solùm autem heredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, vt si heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is quem ipsi voluerint: sed etiam exheredatis. Itaq; eo casu si quid exheredato pupillo, ex hereditatibus, legatísve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit: id omne ad substitutum pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorum, vel exheredatorum: eadem etiam de postumis intelligimus.* 6 *¶ Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat. nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamẽti: adeò vt si patris testamẽtum non valeat, nec filij quidem valebit.*

¶ Vel.

l. 37. ff. eo. ¶ *Vel singulis autem liberis, vel ei qui eorum nouissimus impubes morietur, "substitui potest. " singulis quidem, si neminem eorum intestatum " decedere voluerit: nouissimo, si ius legitima- " rum hereditatum integrum inter eos custodiri " velit.* 7

¶ *Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti* TITIVS: *aut generaliter, vt* QVISQVIS MIHI HERES ERIT. *Quibus verbis vocantur ex substitutione impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt heredes, & extiterunt, & pro qua parte heredes facti sunt.* 8

Pubertate euanescit pupillaris substitutio.

¶ *Masculo igitur vsque ad quatuordecim annos substitui potest: fœminæ vsque ad duodecim annos. & si hoc tempus excesserint, substitutio euanescit.* 9

Extraneo & puberi filio post aditam hereditatem directò substitui non potest: sed per fideicommissum potest.

¶ *Extraneo verò, vel filio puberi heredi instituto, ita substituere nemo potest, vt si heres extiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres: sed hoc solum permissum est, vt eum per fideicommissum testator obliget alij hereditatem eius, vel totam, vel pro parte restituere. quod ius quale sit, suo loco tredemus."* 10

[a] In tit. de fideicom. hered.

QVIB

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMENTVR. TITVL. XVII.

Teſtamenta infirmantur vitio rupti vel irriti.

*Teſtamentum iure factum vſque eò valet, donec rumpatur, irritúmve fiat. Rumpitur autem teſtamentum, cum in eodem ſtatu manẽte teſtatore, ipſius teſtamenti ius *vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum adoptauerit ſibi filium per imperatorem, eum, qui eſt ſui iuris: aut per prætorem, ſecundum noſtram conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamentum eius rumpitur, quaſi adgnatione ſui heredis.*

*alijs viti. vtrũque recte.

Poſteriore teſtamento iure perfecto, quamuis poſtea deſtituto, prius rumpitur.

1 ¶ *Poſteriore quoq; teſtamento, quod iure perfectum eſt, ſuperius rumpitur: nec intereſt, extiterit aliquis heres ex eo, an non. hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideóque ſi quis aut noluerit heres eſſe, aut viuo teſtatore, aut poſt mortem eius antè quàm hereditatem adiret, deceſſerit, aut conditione ſub qua heres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamiliàs inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum à poſteriore: & poſterius æquè nullas habet vires, cùm ex eo nemo heres exſtiterit.*

Item

Item posteriore testamento prius rumpitur, quamuis in posteriore heres quis ex certis rebus institutus sit.

Ex. l. 29. ad Treb.

Sed & si quis priore testamento iure perfecto, posterius æquè iure fecerit: etiam si ex certis rebus in eo heredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis verba & hic inseri iussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Campano. Testamentum secundo loco factum, licèt in eo certarum rerum heres scriptus sit, perinde iure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri heredem scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege falcidia, hereditatem restituat his qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba, quibus, vt valeret prius testamentum, expressum est: dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur. 2

Secundus modus infirmandorum testamentorum, vitium irriti.

*Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur: * veluti cum is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit. quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: quum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant; & ea* 3 4

* iure ciuili nō prætorio.

quæ

quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita sint. sed & ea, quæ iure facta sunt, & postea per capitis deminutionẽ irrita fiunt, possumus nihilo minus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui: ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi, vel irrita fieri.

Capitis deminutione testatoris, iure ciuili irritum fit testamentum: quod tamen (si testator mortis tempore pristinum statum recuperarit) iure prætorio conualescit: & ex eo secundum tabulas bonorum possessio peti potest.

5 ¶ *Non tamẽ per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. nam si septem testium signis signata sunt: potest scriptus heres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere, si modò defunctus, & ciuis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia ciuitatem, vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit: non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere.*

Simplici nudaq; voluntatis expressione præcedens ritè factum testamentum minimè infirmatur: item posterioribus tabulis imperfectis non fiunt irritæ priores perfectæ.

¶ Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quòd postea testator id noluit valere: vsque adeò, vt & si quis post factum prius testamentum, posterius facere cœperit: & aut mortalitate præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, id non perfecerit: diui Pertinacis oratione cautum sit, ne aliâs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant, nisi sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint. nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est. 6

Si quis idcirco principem heredem scripserit, vt aduersario cum quo sibi lis erat, duriorem constitueret litigatorem, nulla est dispositio huiusmodi.

¶ Eadem oratione expreßit, non admissurum se hereditatem eius, qui litis causa principem reliquerit heredem: neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eam causam heres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce, heredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura, cui iuris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc diui quoque Seuerus & Antoninus sæpißime rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus viuimus. 7

DE

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TITVLVS XVIII.

Testaméta aut infirmantur, aut rescinduntur. quomodo infirmentur, dictum est 7. tit. proximo. quomodo rescindantur, dicitur hoc titulo.

QVia plerumq; parentes sine causa liberos suos exheredant, vel omittũt: inductum est, vt de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur aut inique se exheredatos, aut inique præteritos: hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit, sed rectè quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si verè furiosus sit, nullum testamentum est.

l. 1. & 2. ff. eod.

1 ¶ Non autem liberis tantùm permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verùm etiam liberorum parentibus. 2 ¶ Soror autem & frater, turpibus[a] personis scriptis heredibus, ex sacris constitutionibus[b] prælati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Vltra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

[a] i. infamibus.

[b] l. fratres. C. eod.

Subsidiarium est querelæ inofficiosi auxilium: idcirco aliis remediis competentibus exerceri non potest.

¶ *Tam autem naturales liberi, quàm secundum nostræ constitutionis diuisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem eius alio iure veniũt, de inofficioso agere non possunt. Postumi quoque, qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere possunt.* 3

l. pen. C. de adop. veluti bonorũ possessione cõtratab. l si ponas. D. eo.

Ad inofficiosi testamenti querelam excludendum, quantulumcunque relictum fuisse sat est: quod si debito bonorum subsidio minus sit, quiescente querela, ad supplendum quod deest, agitur.

l. omni modo. C. eod.

¶ *Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamẽto relictum est. quod nostra constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin verò quantacunque pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id quod eis deest, vsque ad quartam legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.* 4

quod olim additũ excludebat querelã. l. scimus. C. eodem & C. Theo. eo. tit. l. 4.

Qui officij necessitate coactus legatũ ex eo in quo exheres factus fuerat, testamento petiit, nõ prohibetur illud inofficiosi querela impugnare: è regione etiam qui impugnauit, legato sibi in eo testamento facto minimè priuabitur.

¶ *Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cùm nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilom* 5

nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere. Sed & si è contrario, pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat: de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

Nouissimo iure, institutionis titulo legitimam relictam esse, operæprecium est.

6 ¶ *Igitur quartam quis debet habere, vt de inofficioso agere non possit: siue iure hereditario, siue iure legati, vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos: in iis tantummodo casibus, quorum mentionem fecit nostra constitutio,*[a] *vel aliis modis, qui constitutionibus*[b] *continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est, vt siue vnus fuerit, siue plures, quibus agere de inofficioso testamẽto permittitur: vna quarta*[c] *eis dari possit, vt ea pro rata eis distribuatur, id est pro virili portione quarta.*

[a] l. omni modo.
[b] l. quoniã nouel. eo. l. vt liberis. C. de colla.
[c] totorum bonorũ. l. cũ quæritur. C. e.

DE HEREDVM QVALITATE, ET DIFFERENTIA.

TITVL. XIX.

HEredes autem aut necessarij dicuntur, aut sui necessarij, aut extranei. Necessarius heres, est seruus heres[a] *institutus. Ideo sic appellatus, quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus*

[a] cũ libertate tacita vel expressa. alioquin id secus est.

liber & necessarius heres fit: Vnde qui facultates suas suspectas habent: solent seruum suum primo, aut secundo, aut etiam vlteriore gradu heredem instituere: vt si creditoribus satis non fiat, potius eius heredis bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus poßideantur, & vel distrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præstatur: vt ea, quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reseruentur. Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditoribus: iterum tamen ex ea causa res eius, quas sibi adquisierit, non veneũt.

Sui sunt filij vel nepotes qui in potestate proximi fuerunt mortis tempore.

Hæc rursus repetuntur in tit. j. li. 3 j.

1 ¶ *Sui autem necessarij heredes sunt, veluti filius, filia, nepos neptísve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui modò in potestate morientis fuerint. Sed vt nepos neptísve sui heredes sint: non sufficit eum eámve in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate. tunc enim nepos neptísve in locum patris sui succedit. Sed sui" quidem heredes ideo appellantur, quia domestici" heredes sunt, & viuo quoque patre quodammodo domini existimantur. Vnde etiã si quis intestatus moriatur: prima causa est in succeßione liberorum.* 2 ¶ *Necessarij verò ideo dicuntur,*

"l. in suis. de libe. & posth.

" οἰκεῖοι.

quia

quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento [ex lege duodecim tabularum heredes fiunt.] Sed his prætor permittit volentibus abstinere hereditate: vt potius parentis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur. 3 ¶ *Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti, extranei heredes vocantur. Qua de causa & qui heredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. Seruus quoque heres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.*

Extraneum heredem tribus temporibus esse hereditatis capacem iura requirunt: testamenti tempore, mortis testatoris, & aditionis: media autem tempora, eum minimè reddunt incapacem.

4 ¶ *In extraneis heredibus illud obseruatur, vt » sit cum eis testamenti factio: siue heredes ipsi » instituantur, siue hi qui in potestate eorum » sunt. & id duobus temporibus inspicitur: te» stamenti quidem facti, vt constiterit institutio: » mortis verò testatoris, vt effectum habeat. hoc » amplius, & cùm adit hereditatē, esse debet cum » eo testamēti factio, siue purè, siue sub conditio» ne heres institutus sit. nā ius heredis eo maxi» mè tempore inspiciendū est, quo adquirit here-*

ditatem. Medio autē tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio iuris non nocet heredi: quia (vt diximus) tria tantū tempora inspicimus. ¶ *Testamenti autem factionem nō solùm is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere, licet non poßit facere testamentum. Et ideo furiosus, & mutus, & postumus, & infans, & filiusfamil. & seruus alienus, testamēti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentū facere non poßint: attamen ex testamēto vel sibi, vel alij adquirere possunt.* 5 ¶ *Extraneis autem heredibus deliberādi potestas est de adeūda hereditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditatis: siue extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, nisi minor sit vigintiquinque annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis: ita & si temerè damnosam hereditatē susceperint, prætor succurrit.* 6 ¶ *Sciendum est tamen, diuum Hadrianum etiā maiori vigintiquinq; annis veniam dedisse, cùm post aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidā speciali beneficio præstitit:* 7

stitit: diuus autem Gordianus postea in militibus tantummodo hoc concessit.

Quisquis inuentarium rerum hereditariarum ritè confecerit, tutus etiam citra deliberationem subire hereditatem potest.

8 ¶ *Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionem[a] tam æquissimam, quàm nobilem scripsit, cuius tenorem si obseruauerint homines, licet eis etiam adire hereditatem, & in tantum teneri, in quantum valere bona hereditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ constitutionis, & deliberandū existimauerint, & sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint.*

[a] l. scimus C. de iure delib.

Etiam nuda voluntate verbis aut facto declarata, aditur hereditas.

Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiēdæ hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, si rebus hereditariis tanquam heres vtatur, vel vendendo res hereditarias, vel prædia colēdo locandóve, & quoquo modo voluntatem suam declaret vel re vel verbis de adeunda hereditate: dummodo sciat, eum in cuius bonis pro herede gerit, testatum intestatúmve obiisse, & se eius heredem esse. Pro herede enim gerere, est pro

domino gerere. veteres enim heredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda volũtate extraneus heres fit: ita contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. Eum, qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est: nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere sibi hereditatem: si tamen intelligit quod agit.

DE LEGATIS.
TIT. XX.

Legatariis triplici actione eorum persequi posse legata, concessum est: videlicet personali, in rem, & hypothecaria.

Post hæc videamus de legatis, quæ pars iuris extra propositam quidem materiã videtur (nã loquimur de iis iuris figuris,[a] quibus per vniuersitatem res nobis adquiruntur) sed cum omnino de testamentis, & de heredibus, qui in testamento instituuntur, loquuti simus: non sine causa sequenti loco potest hæc iuris materia tractari. ¶ Legatum 1 *itaque est donatio quædam à defuncto relicta [ab herede præstanda.] Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, sinendi modo per præceptionem. & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus diuorum Principum solennitas huiusmodi*

[a] figuris. i. formis seu partibus, seu speciebus

iusmodi verborum penitus sublata est. Nostra autem constitutio, [a] *quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum fauentes: disposuit, vt omnibus legatis vna sit natura: & quibuscunque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, nō solùm per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cuius constitutionis perpēsum modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est.*

[a] l.1.C.cōmunia de leg.& fid.

Sublata legatorum & fideicōmissorum multiplici differentia, omnium hodie vna eadémque natura est.

¶ *Sed non vsque ad eam constitutionem standum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus legata quidem strictè concludentem: fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturā indulgentem: necessarium esse duximus,* [b] *omnia legata fideicommissis exæquare, vt nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæ precium esse duximus interim, separatim prius de legatis, &* postea

Secun iuris innouatio circa legata.

[b] l.2. C.cōmunia de leg.& fid. & fortasse hîc legendū est per omnia: vt l.j. D.de legatis j.

postea de fideicommissis tractare, vt natura vtriusque iuris cognita, facilè possint permistionem eorũ eruditi subtilioribus auribus accipere. ¶ *Non solùm autem testatoris vel heredis res, sed etiam aliena legari potest: ita, vt heres cogatur redimere eam, & praestare: vel si non potest redimere, aestimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius commercium non est, [vel adipisci non potest:]* " *nec aestimatio eius debetur, veluti si campũ Martium, vel basilicas, vel templa, vel quae publico vsui destinata sunt, legauerit. nam nullius momenti tale legatum est.* ¶ *Quod autem diximus alienam rem posse legari: ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim si sciuisset alienam rem esse, non legasset. & ita diuus Pius rescripsit.* " *Et verius est, ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, sciuisse alienam rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi qui agit.*

3

*Inclusa desunt in quibusdã lib. rectè.

4

*non extat rescriptum. Sumptũ ad verb. ex l. verius. de probat.

Rei hypothecatae (quam testator cuipiã sciens prudénsque legauerat) luitio, ad heredem spectat: nisi aliud sensisse testatoré appareat.

¶ *Sed & si rem obligatam creditori aliquis legauerit, necesse habet heres luere. Et in hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: vt ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat*

5

defunct

defunctus rem obligatam esse. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt[a]*. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit: non debet heres eam luere.*

[a] nō extat rescriptū.

Legatarius rei sibi legatæ dominium ex causa lucratiua nactus, legatum nequaquam petere potest.

6 ¶ *Si res aliena legata fuerit: & eius rei viuo testatore legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis, ex testamento actione precium consequi potest. Si verò ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa: agere non potest. Nam*[b] *traditum est duas lucratiuas causas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest, vtrum rem, an æstimationem ex testamento consequutus sit. nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucratiua. si æstimationem: agere potest. Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modò futura est, rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.*

[b] l. Mçuius. § duorū. de leg. 2. l. omnes. & l. ex promissione. ff. de act.

Obiter tractat de iure adcrescendi coniunctis.

7 ¶ *Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim, siue disiunctim: si ambo perueniant ad legatum, scinditur inter eos legatum. si aliter deficiat*

ficiat[a], *quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit*[b]: *totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti si quis dicat,* TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO. *disiunctim ita,* TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO. *Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æquè disiunctim legatum intelligitur.*

[a] vel spõte vel fortuna. Theophilus.
[b] vt si legatarius ciuitatem amiserit.

Si legati fundi proprietas ad legatarium oneroso titulo peruenerit, vsusfructus verò lucratiuo: proprietatis æstimationem iudicis officio tantùm consequetur.

l. 82. de legat. 1.

¶ *Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit, & postea ex testamento agat: rectè eum agere, & fundum petere, Iulianus ait: quia vsusfructus in petitione seruitutis locum obtinet. sed officio iudicis continetur, vt deducto vsufructu iubeat æstimationem præstari. Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri non potest. & licet alienauerit eam, non debetur nec ipsa res, nec æstimatio eius.* 8 ¶ *Si quis rem suam quasi alienam legauerit: valet legatum, nam plus valet quod in veritate est, quàm quod in opinione. Sed etsi legatarij rem testator putauit, valere constat:* 9

quia,

quia exitum voluntas defuncti habere potest.

Ita demum rei legatæ alienatio aut pignori datio legatum adimit, si testatorem adimendi animo alienasse constet.

10 ¶ *Si rem suam legauerit testator, postedque eam alienauerit: Celsus existimat, si non adimendi animo vendidit, nihilo minus deberi. Idémque diui Seuerus & Antoninus rescri-*
» *pserunt*". *Idem rescripserunt, eum qui post te-*
» *stamentum factum prædia quæ legata erant pi-*
» *gnori dedit, ademisse legatũ non videri: & ideo*
» *legatariũ cum herede eius agere posse, vt præ-*
» *dia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienauerit: pars quæ non est alienata, omnino debetur. pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.*

"nõ extat. l. qui post testamentum. C.e.

Nunc tractat de variis rerum legatarum generibus, & primò de liberatione legata.

11 ¶ *Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum vtile est: & neque ab ipso debitore, neque ab herede eius potest heres petere: neque ab alio, qui heredis loco sit. sed & potest à debitore cõueniri, vt liberet eum. potest autem quis vel ad tempus iubere, ne heres petat.*

Huc pertinet tit. ff. de lib. legat.

De nominis legato.

¶ *Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legauerit: inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quàm in debito: quia nihil amplius per legatũ habet. Quod si in diem vel sub conditione debitum, ei purè legauerit: vtile est legatum*

l. legaui. §. vlt. de liber. leg.

gatum propter repræsentationem. Quòd si viuo testatore dies venerit, vel conditio exstiterit: Papinianus scripsit, vtile esse nihilo minus legatum: quia semel constitit. quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest.

De dote relegata.

12 ¶ *Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia plenius est legatũ, quàm de dote actio. Sed si quam non accepit dotem, legauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserũt, si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum: si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in relegando demonstrata sunt, valere legatum. Si res legata sine facto heredis perierit, legatario decedit. Et si seruus alienus legatus sine facto heredis manumissus fuerit: non tenetur heres. Si verò heredis seruus legatus sit, & ipse eum manumiserit: teneri ipsum Iulianus scripsit. nec interest, sciuerit, an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit seruum: & is cui donatus est, eum manumiserit: tenetur heres, quamuis ignorauerit à se eum legatum esse.*

l. 26. §. 1. de leg. 1.

l. 102. de leg. 1.

De accessionibus legatorum.

13 ¶ *Si quis ancillas cũ suis natis legauerit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idẽ est & si ordinarij serui cum vicariis legati fuerint:*

l. 3. de pecu. leg. l. si ancillas. de leg. 1.

fuerint: quia licet mortui ſint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed ſi ſeruus fuerit cum peculio legatus: mortuo ſeruo, vel manumiſſo, vel alienato, peculij legatum extinguitur. Idem eſt ſi fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & inſtrumenti legatum extinguitur. Si grex legatus fuerit: & poſtea ad vnam ouem peruenerit: quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato, etiã eas oues, quæ poſt teſtamentum factum gregi adiiciũtur, legato cedere Iulianus ait. Eſt autem gregis vnum corpus ex diſtantibus capitibus, ſicut ædium vnum cor-
14 *pus eſt ex cohærentibus lapidibus.* ¶ *Aedibus denique legatis, columnas & marmora, quæ poſt teſtamentum factum adiecta ſunt, legato cedere.*

Pertinet ad titulum de peculio legato.

15 ¶ *Si peculium legatum fuerit: ſine dubio quicquid peculio accedit vel decedit viuo teſtatore, legatarij lucro vel damno eſt. Quòd ſi poſt mortem teſtatoris, ante aditam hereditatẽ aliquid ſeruus adquiſierit: Iulianus ait*[a], *ſi quidem ipſi manumiſſo peculium legatum fuerit: omne, quod ante aditam hereditatem adquiſitum eſt, legatario cedere: quia huiuſmodi legati dies ab adita hereditate cedit. ſed ſi extraneo peculium legatum fuerit: non cedere ea legato, niſi*

[a] vt refert Vlpia. l 8. §. vtrum. de pecul. legato.

ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium.

Quatenus ad eum qui libertatem meruit, peculium pertineat.

16 ❡ *Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamuis si viuus manumiserit, sufficit si non adimatur. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatũ, cùm rationibus redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua inferre.*

Meminit Vlpianus eius rescripti.

17 ❡ *Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales. & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas heres legatario præstet: nisi exegerit viuus testator pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur.*

l. cætera. de lega. 1.

18 ❡ *Sed & tale legatũ valet,* DAMNAS ESTO HERES MEVS DOMVM ILLIVS REFICERE, VEL ILLVM AERE ALIENO LIBERARE.

19 ❡ *Si generaliter*[a] *seruus vel res alia legetur: electio legatarij est, nisi aliud testator dixerit.*

[a] vel alternatiue.

Optandi ius, hodie ad heredes trasfertur: pluribus autem quibus optio competit, inuicem circa optandum dissentientibus, illius in optione potior erit sententia, quem sors fecerit potiorem.

20 ❡ *Optionis legatum, id est, vbi testator ex seruis suis vel aliis rebus optare legatarium iusserat,*

rat,

rat,habebat olim in se conditionem. & ideo nisi ipse legatarius viuus optasset, ad heredem legatum non transmittebat. sed ex constitutione nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia heredi legatarij optare seruum, licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione* additum est: siue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: siue vnius legatarij plures heredes, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra beneuolentiam introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem, & sorte hoc esse dirimendum, vt ad quem sors venerit, illius sententia in optione præcellat. Legari autem illis solùm potest, cum quibus testamenti factio est.

*l vlt. C. communia de legatis.

21 ¶ Incertis verò personis neque legata, neque fideicommissa olim relinqui cõcessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiiciebat: veluti si quis ita dicat, QVICVNQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM DEDERIT, EI HERES MEVS ILLVM FVNDVM DATO. Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui

post testamentum scriptum primi consules designati erunt: æquè incertæ personæ legari videbatur. & denique multæ aliæ huiusmodi species sunt. ¶ *Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari: quia placebat nominatim seruos liberari.* ¶ *Sub certa verò demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti,* EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, SI QVIS FILIAM MEAM VXOREM DVXERIT, EI HERES MEVS ILLAM REM DATO. ¶ *Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti non posse, sacris constitutionibus* ^a *cautum erat.* ^b ¶ *Postumo quoque alieno inutiliter antea legabatur. Est autem alienus postumus, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est. Ideóque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat postumus auo. Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta: quum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solùm in hereditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit.* ¶ *Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cauere.* ¶ *Postumus autẽ alienus heres institui & ante po-*

[Margin: 22, 23, 24, 25, 26, 27]

[Margin notes: a nõ extãt. b aliàs, est.]

te poterat, & nunc potest: nisi in vtero eius sit,
28 *quæ iure nostro vxor esse non potest.* ¶ *Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij testator errauerit, cùm de persona constat: nihilo minus valet legatum. Idémq; in heredibus seruatur. & rectè. Nomina enim, significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil*
29 *interest.* ¶ *Huic proxima est illa iuris regula falsa demonstratione legatũ non perimi: veluti si quis ita legauerit,* STICHVM SERVVM MEVM VERNAM DO LEGO. *licet enim non verna, sed emptus sit: si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demõstrauerit,* STICHVM SERVVM, QVEM A SEIO EMI, *sitq; ab alio emptus: vtile est legatum, si de seruo constat.*

l. si in nomine. C. de testa.

l. 17. de condit. & demóstr.

Falsæ causæ adiectione ita demum legatum perimitur, si conditionaliter enuncietur.

30 ¶ *Longe magis legato falsa causa adiecta non nocet: veluti cùm quis ita dixerit,* TITIO, QVIA ME ABSENTE NEGOTIA MEA CVRAVIT, STICHVM DO LEGO: *vel ita,* TITIO, QVIA PATROCINIO EIVS CAPITALI CRIMINE LIBERATVS SVM, STICHVM DO LEGO. *Licet enim neque*

d. l. 17. de condit. & demonst.

negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neq; patrocinio eius liberatus sit, legatum tamē valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud iuris est: veluti hoc modo: TITIO SI NEGOTIA MEA CVRAVERIT[a], FVNDVM MEVM DO LEGO.

Seruo heredis quatenus legari possit.

31 ¶ *An seruo heredis rectè legemus, quæritur. & constat pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, si viuo testatore de potestate heredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamētum decessisset testator, hoc nō debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione verò recte legatur seruo, vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit. Ex diuerso, herede instituto seruo, quin domino recte etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum[b], qui heres sit, dies legati cedere intelligitur: cùm hereditas à legato separata sit, & possit per eum seruum alius heres effici, si prius quàm iussu domini adeat, in alterius potestatē trāslatus sit: vel manumissus ipse heres efficitur: quibus casibus vtile est legatū. Quòd si in eadē causa permāserit, & iussu legatarij adierit: euanescit legatum.*

32 ¶ *Ante heredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet quia testamenta vim ex-*

[a] al. curauit, quod magis probo: vt tollatur dubiū an sit præteriti an futuri tēporis. l. 113. de verb. sig. Regula Catoniana.

[b] id est seruum. sed apud dominū cedit dies legati à tēpore mortis.

vim ex institutione heredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti, heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat. Sed quia inciuile esse putauimus, scripturæ ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem & hoc vitium emẽdauimus: vt liceat & ante heredis institutionẽ, & inter medias heredum institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est. Post mortem quoque heredis aut legatarij simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat, CVM HERES MEVS MORTVVS FVERIT, DO LEGO. *Item,* PRIDIE QVAM HERES AVT LEGATARIVS MORIETVR. *Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum quàm fideicommissorum inueniatur.*

l.j.C.vt actio.ab here. & contra heredes.

31 ¶ *Pœnæ quoque nomine inutiliter ante legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit:* HERES MEVS SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COL-

LOCAVERIT: *vel ex diuerso,* SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO: *aut si ita scripserit,* HERES MEVS SI SERVVM STICHVM ALIENAVERIT: *vel ex diuerso,* SI NON ALIENAVERIT, TITIO DECEM AVREOS DATO. *Et intantum hæc regula obseruabatur, vt quàm plurimis principalibus constitutionibus* * *significaretur, nec principem agnoscere quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur. quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat. eo amplius nec heredem pœnæ nomine adiici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat:* TITIVS HERES ESTO. SI TITIVS FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM SEIO COLLOCAVERIT, SEIVS QVOQVE HERES ESTO. *Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur, vtrum legati datione, an coheredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil distare à cæteris legatis constituimus* *, *vel in dando, vel in adimendo, vel in transfe*

*non extãt, sed vide quod notat. §. quib mo. testa.infir. §. vlt.

*l. 1. C. de his quæ pœ.no. re.

transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoßibilia sunt, vel legibus interdicta, aut aliàs probrosa. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE LEGATORVM[a].

[a] & trãslatione, addi. in vet.

TITVLVS XXI.

Quod cuipiam testamento relictum fuit, potest eodem, alteróve testamento quibuslibet verbis adimi, vel ad alium transferri.

ADEMPTIO *legatorum (siue eodem testamento adimantur, siue codicillis) firma est, siue contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quid legauerit,* DO LEGO: *ita adimatur,* NON DO, NON LEGO: *siue non contrariis, id est, aliis quibuscunque verbis. Transferri*[b] *quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit,* HOMINEM STICHVM, QVEM TITIO LEGAVI, SEIO DO LEGO. *siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit: quo casu simul & Titio adimi videtur, & Seio dari.*

[b] Quod in obligationibus dicitur nouatio, hoc in legatis dicitur trãslatio.

DE LEGE FALCIDIA.

TITVLVS XXII.

Ne ſuprema teſtantium iudicia non adita hereditate corruant, lege Falcidia cautum fuit, ne cuipiam bonorum dodrantem legatis exhaurire phas ſit: alioquin quadrãs hereditatis per legem Falcidiam reſecatur, & penes vnum pluréſve heredes remanet.

SVPEREST *vt de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus nouiſsimè legatis impoſitus eſt. Cùm enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe cum ea lege ita cautum eſſet:* VTI QVISQVE LEGASSET SVAE REI, ITA IVS ESTO) *viſum eſt hanc legandi licẽtiam coartare: idq; ipſorũ teſtatorum gratia prouiſum eſt, ob id, quòd plerũq; inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et cum ſuper hoc tam lex Furia, quàm lex Voconia latæ ſunt, quarũ neutra ſufficiens ad rei conſummationem videbatur: nouiſsime lata eſt lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorum bonorum: id eſt, vt ſiue vnus heres inſtitutus ſit, ſiue plures, apud eum eóſve pars quarta remaneat.*

Heredum

Heredum quilibet, partis suæ legatis exinanitæ quartã detrahere potest: quamuis coheredis portio nullatenus grauata extiterit.

1 ¶ *Et cùm quæsitum esset, duobus heredibus institutis, veluti Titio & Seio, si Titij pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiam minuant: an quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, vt quartam partem suæ partis saluam habeat: placuit posse retinere. etenim in singulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.*

An Falcidiæ locus sit necne, quantitas patrimonij testatoris à morte spectanda.

2 ¶ *Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per seruos hereditarios, aut ex partu ancillarũ hereditariarum, aut ex fœtu pecorũ tantũ accesserit hereditati, vt centum aureis legatorũ nomine erogatis, heres quartam partẽ hereditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilo minus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinq; lega*

"l. in quãtitate. ff. eod. tit.

legauerit, & ante aditam hereditatem intantum decreuerint bona (incendiis fortè, aut naufragiis, aut morte seruorum) vt non amplius quàm septuagintaquinque aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem. quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci.

Falcidiæ ratio quomodo ineunda.

¶ *Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deducitur æs alienum: item funeris impensa, & precia seruorum manumissorum: tunc inde in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud heredem remaneat, tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione eius quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse: quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quòd si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octaua debet detrahi. Quòd si quingentos legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Antè enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.* 3

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS, [& ad senatusconsultum Trebellianum.]

Inclusa desunt in veter.

TITVLVS XXIII.

Fideicommissa, ab heredis fide nomen acceperunt, quæ licet nulla iuris necessitate, sed solo fidei pudore olim præstarentur, hodie tamen ad iuris necessitatem reducta sunt.

*NVnc transeamus ad fideicōmissa. Et prius est, vt de hereditatibus fideicōmissariis videamus. Sciendum itaque est, omnia fideicōmissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hereditatem vel legata relinquere, si relinquebãt, fidei cōmittebant eorum, qui capere ex testamento poterant. Et ideo fideicōmissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantùm pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus Augustus primus, semel iterumq; gratia personarum motus, vel quia per ipsius Augusti * salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundã perfidiam, iussit consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia iustũ videbatur, & populare erat, paulatim cōuersum est in assiduam iurisdictionem:*

*tũc enim propter iusiurandũ cogitur heres præstare. l. cum pater §. filius matrẽ. D. de lega. 2.

nem. tantusq; eorum fauor factus est, vt paulatim etiam prætor proprius crearetur qui de fideicōmissis ius diceret, quem fideicōmissarium appellabant. ¶ *In primis igitur sciendum est,* 1 *opus esse, vt aliquis recto iure testamento heres instituatur: eiúsque fidei cōmittatur, vt eam hereditatem alij restituat. alioqui inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit,* LVCIVS TITIVS HERES ESTO: *potest adiicere,* ROGO TE LVCI TITI, VT CVM PRIMVM POTERIS HEREDITATEM MEAM ADIRE, EAM CAIO SEIO REDDAS RESTITVAS. *Potest autem quisque & de parte restituenda heredem rogare: & liberum est, vel purè, vel sub cōditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die.*

Restituta hereditate nomen heredis semper apud restituentem remanet: in fideicōmissarium verò actiuæ passiuæque actiones, quas vocant, transferuntur.

¶ *Restituta autē hereditate, is quidem qui re-* 2 *stituit, nihilo minus heres permanet: is verò, qui recipit hereditatē, aliquando heredis, aliquādo legatarij loco habetur. Et Neronis quidē temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca cōsulibus* * *senatusconsultum factū est quo cautum est, vt si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit: omnes actiones, quæ iure ciuili heredi & in heredem competerent, ei, & in eum darentur,*

*hi consules nō reperiuntur in catalogo consu.

rentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas. Post quod senatusconsultum prætor vtiles actiones ei & in eum, qui recepit hereditatem, quasi heredi & in heredem dare cœpit.

3 ¶ *Sed quia heredes scripti, cùm aut totam hereditatem, aut penè totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso & Pusione consulibus*[a] *senatus censuit: vt ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam*[b] *partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod senatusconsultum ipse heres onera hereditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hereditatis, legatarij partiarij loco erat, id est, eius legatarij, cui pars bonorum legabatur: quæ species legati, partitio vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Vnde quæ solebant stipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi: eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hereditatem, & heredem, id est, vt lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset. Ergo si quidem non plus quàm dodrantem*

tem

[a] lum, cum fuerint suffecti ex kal. Iul. anno vrbis 814. cuius anni ordinarij consules qui cal. Ianuarijs inierant, erãt hi, P. Marius Celsus, L. Asinius Gallus.

[b] nec hi reperiũtur in fastis consulũ.

quæ quarta etiã falcidia dicta est.

tem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hereditas, & in vtrunque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in heredem quidem iure ciuili: in eum verò, qui reperiebat hereditatem, ex senatusconsulto Trebelliano tanquam in heredem. At si plus quàm dodrãtem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano senatusconsulto: & heres qui semel adierat hereditatem (si modò sua voluntate adierat) siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat: ipse vniuersa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & heredem. si verò totam hereditatem restitueret, emptæ & venditæ hereditatis stipulationes interponebantur.

Hereditatem restituere grauatus, inuitus adire & restituere cogitur: quo casu in fideicommissarium omnes transmittuntur actiones.

¶ Sed si recusabat scriptus heres adire hereditatem, ob id, quòd diceret eam sibi suspectam esse quasi damnosam: cauebatur Pegasiano senatusconsulto, vt desiderante eo, qui restituere rogatus esset, iussu prætoris adiret, & restitueret hereditatem: perindéque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano senatusconsulto. quo casu 4

su nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur: & actiones hereditariae ei & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem, vtroque senatusconsulto in hac specie concurrente.

Exploso S C. Pegas. & omni eius auctoritate Treb. attributa, hodie heres restituere grauatus, quadrantem hereditatis indistinctè consequitur.

5 ¶ *Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas,* [a] *quàm difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quàm differentiis vtriusque senatusconsulti: placuit, exploso senatusconsulto Pegasiano, quod postea superuenit, omnem auctoritatem Trebelliano senatusconsulto praestare, vt ex eo fideicommissariae hereditates restituantur: siue habeat heres ex voluntate testatoris quartam, siue plus, siue minus, siue nihil penitus: vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum quasi ex Trebelliano senatusconsulto: pro rata portione actionibus tam in heredem, quàm in fideicommissarium competentibus. si verò totam heredi-*

vide procemiū Digestorū. §. cúmq; nihil.

[a] j. de legit. adgn. success.

tatem sponte restituerit: omnes hereditariæ actiones fideicommissario, & aduersus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani senatusconsulti fuerat, vt quando recusaret heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum tranferre actiones: & hoc transposuimus ad senatusconsultum Trebellianum, vt ex hoc solo necessitas heredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desideret restitui sibi hereditatem, nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente. Nihil autem interest, vtrum aliquis ex asse heres institutus, aut totam hereditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte heres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hereditatis restitutione diximus.

Hereditatem deducta quarta restituere grauatus, pro ea parte hereditaria onera sustinet. quòd si certa re quantumuis maxima, certáve quantitate aut summa præcepta restituere rogetur, nullatenus oneribus implicatur: sed vniuersa ad fideicommissarium transeunt.

¶ *Si quis vna aliqua re deducta, siue præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel* 6

alia

alia re) rogatus sit restituere hereditatem: simili modo ex Trebelliano senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquã hereditatem restituere. sed illud interest, quòd altero casu, id est, cùm deducta siue praecepta aliqua re, restituitur hereditas: in solidum ex eo senatusconsulto actiones transferuntur: & res quæ remanet apud heredem, sine vllo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita. altero verò casu, id est, cùm quarta parte retenta rogatus est heres restituere hereditatem, & restituit: scinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quinetiam licet vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hereditatẽ rogatus sit, in qua maxima pars hereditatis contineatur: æquè in solidum transferuntur actiones: & secum deliberare debet is cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt & si duabus pluribúsve deductis præceptísve rebus, restituere hereditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptáve, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem restituere: idem iuris est. Quæ autem diximus de eo qui ex asse institutus est: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte heres scriptus.

est. Praeterea intestatus quoq; moriturus, potest rogare eum ad quem bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit: vt hereditatem suam totam, partémve eius, aut rem aliquã (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cùm alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.

Iusiurandum delatum super fideicommisso relicto, heres aut suscipiat, aut fideicommissum soluat.

¶ *Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide heredum pendent, & tam nomen quàm substantiam acceperunt: ideo diuus Augustus ad necessitatem iuris eadem retraxit. Nuper & nos eundem principem superare contendentes: ex facto, quod Tribonianus vir excelsus exquaestore sacri palatij suggessit,[a] cõstitutionem fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei heredis sui commisit, vt vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores quàm quinque, vel nemo penitus testis interuenerit: tunc siue pater heredis, siue alius quicunque sit qui fidem heredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si heres perfidia tentus adimplere fidem*

[a] l. vlt. C. de fideicõmis.

re fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam, si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, cùm prius ipse de calumnia iurauerit: necesse eum habere vel iusiurandum subire, quòd nihil tale à testatore audiuerit, vel recusantem ad fideicommissi vel vniuersalis vel speciali solutionem coartari, ne depereat vltima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem obseruari censuimus & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is à quo relictum dicitur [postquam negauerit] confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat: omnino soluere cogendus est.

inclusa desunt in veter.

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMMISSVM RELICTIS.

TITVLVS XXIIII.

Potest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestē, & pecuniam numeratā: & vel ipsum heredem rogare, vt alicui restituat: vel legatarium, quamuis à legatario legari non possit.

Eatenus quem fideicommissis grauari posse, quatenus honoratur.

¶ Poteſt autẽ non ſolùm proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere: ſed & heredis, aut legatarij, aut fideicommiſſarij, aut cuiuſlibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommiſſarius nòn ſolùm de ea re rogari poteſt, vt eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit: ſed etiã de alia, ſiue ipſius, ſiue aliena ſit. 1

¶ Hoc ſolum obſeruãdum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quàm ipſe ex teſtamẽto ceperit. nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. Cum autẽ aliena res per fideicommiſſum relinquitur: neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, aut ipſam redimere & præſtare, aut æſtimationem eius ſoluere. 2

¶ Libertas quoque ſeruo per fideicommiſſum dari poteſt, vt heres eum rogetur manu mittere, vel legatarius, vel fideicommiſſarius. nec intereſt, vtrum de ſuo proprio ſeruo teſtator roget, an de eo, qui ipſius heredis, aut legatarij, vel etiam extranei ſit. Itaque & alienus ſeruus redimi & manumitti debet. Quòd ſi dominus eum non vendat: ſi modò nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatem, recepit: non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur: quia poſſit tempore procedente, vbicunq; occaſio ſerui redimẽdi fuerit, præſtari libertas. 3

l. deberi. C. de fideicõmiſſariis libertatib.

Directæ libertati datus, teſtatoris libertus efficitur: fideicommiſſariam autem adeptus libertatem, heredis eſt libertus.

¶ Qui autẽ ex fideicommiſſi cauſa manumittitur: 4

tur: non teſtatoris fit libertus, etiam ſi teſtatoris ſeruus ſit, ſed eius qui manumittit. At is qui directò ex teſtamento liber eſſe iubetur, ipſius teſtatoris libertus fit: qui etiam orcinus appellatur. Nec alius vllus directò ex teſtamento libertatem habere poteſt, quàm qui vtroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamen-

l. hi quibus. C. de fideicom. libert.

5 *tum, & quo moreretur.* ¶ *Directa autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio ſeruum manumitti rogat, ſed velut ex ſuo teſta-*

6 *mento libertatem ei competere vult.* ¶ *Verba autem fideicommiſſorum hæc maximè in vſu habentur,* PETO, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEI TVAE COMMITTO. *quæ perinde ſingula firma ſunt, atque ſi omnia in vnum congeſta eſſent.*

DE CODICILLIS.

TIT. XXV.

Codicilli ſunt eorum quæ in teſtamento teſtatoris voluntati deſunt, ſupplementum. Theoph. definitio.

ANte Auguſti tempora conſtat codicillorum ius in vſu nõ fuiſſe, ſed primus Lucius Lentulus (ex cuius perſona etiam fideicommiſſa eſſe cœperunt) codicillos introduxit. Nam cùm decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos,

quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et cùm diuus Augustus voluntatē eius implesset: deinceps reliqui eius auctoritatem sequuti, fideicōmissa præstabant: & filia Lentuli legata quæ iure non debebat, soluit. Dicitur autē Augustus conuocasse prudētes viros, intèr quos Trebatiū quoq;, cuius tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatiū suasisse Augusto, quòd diceret vtilissimū & necessarium hoc ciuibus esse propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si quis testamentū facere non posset, tamen Codicillos posset. Post quæ tēpora cum & Labeo codicillos fecisset: iam nemini dubiū erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Non tantū autem testamēto facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedens fideicōmittere codicillis potest. Sed cùm ante testamentū factum codicilli facti erant: Papinianus ait,[a] non aliter vires habere, quàm si speciali postea voluntate confirmētur. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt[b]: ex iis codicillis, qui testamētum præcedunt, posse fideicōmissum peti: si appareat, eum qui testamentum fecit, à voluntate quam in codicillis expresserat, non recessisse. Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur ius testamentorū & codicillor

[a] l. ante tabulas. ff. de codic.

[b] nō extat.

l. Scæuola ff. ad Trebellia.

dicillorum: & ideo nec exheredatio scribi. Directò autem hereditas codicillis neque dari, neque adimi potest. nam per fideicommissum hereditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem heredi instituto codicillis adiicere, neque substituere directò quis potest. Codicillos autem etiam plures quis facere potest, & nullam solennitatem ordinationis desiderant.

l. Diuus. ff. eod.

DN. IVSTINIANI

PP. A. INSTITVTIONVM IVris ciuilis compositarum per Tribonianum virum magnificum magistrum & exquæstore sacri palatij, & Theophilum & Dorotheum viros magnificos & illustres & antecessores, Liber III.

DE HEREDITATIBVS QVAE AB INTESTATO DEFERVNTVR.

TITVLVS I.

INtestatus decedit, qui aut omnino testamentũ non fecit: aut non iure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum irritúmve factum est, aut si nemo ex eo heres exstitit.

l. j. ff. de suis & legitimis.

1 ¶ *Intestatorum autẽ hereditates ex lege duodecim tabularũ primùm ad suos heredes perti-*

§.sui. ī.de her. qual. & diff.

nent. Sui autē heredes existimantur (vt suprà " diximus) qui in potestate morientis fuerint: ve- " luti filius filiáve, nepos neptísve ex filio, pronepos " proneptísve ex nepote ex filio nato prognatus " prognatáve[a]. *Nec interest, vtrū naturales sint " liberi, an adoptiui.* ¶ *Quibus cōnumerari ne- 2 cesse est etiā eos, qui ex legitimis quidem matrimoniis nō sunt progeniti, curiis tamē ciuitatū*[b] *dati secundū diualium constitutionū quæ super his positæ sunt, tenorē, heredum suorū iura nanciscuntur.* ¶ *Necnon eos, quos nostræ amplexæ 3 sunt cōstitutiones, per quas iussimus, si quis mulierem in suo cōtubernio copulauerit, nō ab initio affectione maritali, eam tamē, cum qua poterat habere coniugiū, & ex ea liberos sustulerit: postea verò affectione procedēte, etiā nuptialia instrumēta cum ea fecerit, filiósq; vel filias habuerit: non solū eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos & in potestate patris esse: sed etiam anteriores, qui & iis qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterūt. Quod obtinere censuimus etiā [&] si non progeniti fuerint post dotale instrumētum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti.*

[a] al. progenitus progenitáve.

[b] vide §. vlt. ī. de nupt.

Nepotes & deinceps tum demum suorum locum obtinent, cum proximi sunt in potestate, similiter & postumi.

¶ *Ita demū tamen nepos neptísve suorum he- 4 redum numero sunt, si precedēs persona desierit*

in pot

in poteſtate parẽtis eſſe: ſiue morte id acciderit, ſiue alia ratione, velut emãcipatione. Nã ſi per id tempus, quo quis moritur, filius in poteſtate eius ſit, nepos ex eo, ſuus heres eſſe non poteſt. Idémq; & in cæteris deinceps liberorũ perſonis dictũ eſſe intelligimus. Poſtumi quoq;, qui ſi viuo parẽte nati eſſent, in poteſtate futuri forent,

5 *ſui heredes ſunt. ¶ Sui autẽ heredes fiunt etiam ignorantes. ſed & licet furioſi ſint, heredes poſſunt exiſtere: quia quibus ex cauſis ignorãtibus nobis adquiritur: ex his cauſis & furioſis adquiri poteſt. Et ſtatim morte parẽtis quaſi continuatur dominiũ. & ideo nec tutoris auctoritate opus eſt pupillis, cùm etiã ignorantibus adquiratur ſuis heredibus hereditas: nec curatoris aſſenſu adquiritur furioſo, ſed ipſo iure.*

Qui ab hoſtibus captus, ſuus eſſe deſiit, etiam mortuo parente regreſſus beneficio poſtliminij retro ſemper ſuus fuiſſe fingitur.

6 *¶ Interdũ autem licet in poteſtate mortis tempore ſuus heres non fuerit, tamen ſuus heres parenti efficitur: veluti ſi ab hoſtibus quis reuerſus fuerit poſt mortẽ parentis. ius enim poſtli-*

7 *minij hoc facit. ¶ Per contrariũ autẽ hoc euenit, vt licet quis in familia defuncti ſit mortis tempore, tamen ſuus heres non fiat: veluti ſi poſt mortem ſuam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit. ſuum enim heredem habere non poteſt, cum*

fiſcus

fiscus ei succedat: sed potest dici ipso iure suum heredem esse, sed desinere.

Sui sunt qui in suorum defunctorum locum & gradum successerunt: quæ successio vulgo hodie apud Francos vocatur repræsentatio seu ius repræsentationis.

¶ *Cùm filius filiáve, & ex altero filio nepos neptísve existunt, pariter ad hereditatem aui vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorẽ excludit. Æquũ enim esse videtur, nepotes neptésve in patris sui locum succedere. Pari ratione & si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísue: simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptésve, item pronepotes proneptésve in parentis sui locum succedere: conueniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hereditatem diuidi, vt filius partem dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo plurésve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptésve existant, ex altero vnus fortè aut duo, ex altero tres, aut quatuor: ad vnũ aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.* 8

l. 2. ff. de suis.

Vt quis suus dici queat, etiam destituti testamenti tempus inspicitur.

¶ *Cùm autẽ quæritur, an quis suus heres existere poßit: eo tempore quærendum est, quo certum est aliquem sine testamento decesßisse: quod accidit & destituto testamento. Hac[a] ratione,* 9

[a] l. scripto. ff. vnde liberi.

,, *tione, si filius exheredatus fuerit, & extraneus*
,, *heres institutus, & filio mortuo postea certum*
,, *fuerit heredem institutum ex testamento non*
,, *fieri heredē, aut quia noluit esse heres, aut quia*
,, *non potuit, nepos auo suus heres existet: quia*
quo tempore certum est intestatum decessisse pa
tremfamiliàs, solus inuenitur nepos suus heres
esse, & hoc certum est. Et licet post mortem
aui natus sit: tamen auo viuo conceptus, mor-
tuo patre eius, postedque deserto aui testamen-
,, *to, suus heres efficitur. Planè si & conceptus*
,, *& natus fuerit post mortem aui, mortuo patre*
,, *suo, desertóque postea aui testamento, suus he-*
,, *res auo non existet: quia nullo iure cognationis*
patrem sui patris attigit[a]. *Sed nec ille est inter*
liberos auo, quem filius emancipatus adopta-
uit. Hi autem cùm non sint (quantum ad here-
ditatem) liberi: neque bonorum possessionē pe-
tere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis
10 *heredibus*[b]. ¶ *Emancipati autem liberi, iure*
ciuili nihil iuris habent (neque enim sui he-
redes sunt, qui in potestate parentis esse desie-
runt) neque vllo alio iure per legem duodecim
tabularum vocantur. sed prætor naturali æqui-
tate motus, dat eis bonorum possionem VNDE LIBERI: *perinde ac si in potestate parentis*
tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum
suis heredibus concurrant. Itaque duobus libe-
ris existentibus, emancipato, & eo qui tem-
pore

l. 6. 7. 8. D. eo. de suis & leg.

[a] al. tetigit

[b] Nunc de his qui in suorū ordinem & liberorū vocātur, quamuis non sui.

pore mortis in potestate fuerit: sanè quidē is qui in potestate fuit, solus iure ciuili heres est, id est solus suus heres: sed cum emancipatus beneficio pretoris in partem admittitur, euenit vt suus heres pro parte heres fiat.

Emancipati filij qui sese adoptandos extraneo dedere, ita demum naturali patri olim succedebant, si eo viuo finita esset adoptio.

¶ *At hi qui emancipati à parente, in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modò cùm is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorùm loco esse incipiunt. Post mortem verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre: & quantum ad hunc pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrum ad liberos eius, an ad agnatos.* ¶ *Minus ergo iuris habent adoptiui filij, quàm naturales. Nanque naturales emancipati, beneficio pretoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant: adoptiui verò eman-*

11

12

accipiat.

cipati, & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur, & rectè. ,, Naturalia enim iura ciuilis ratio perimere non ,, potest. nec quia desinunt sui heredes esse, possunt desinere filij filiæve, aut nepotes neptésve esse. adoptiui verò emancipati, extraneorum loco incipiunt esse: quia ius noménque filij filiæve, quod per adoptionem consequuti sunt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione perdunt.

Liura sanguinis.de reg.iur.

13 *¶ Eadem hæc obseruantur & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque heredibus institutis, neque vt oportet exhæredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum possessionem: eos verò qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamenti ad bona eius non admittit: quia desinunt in numero liberorum eius esse.*

Quamuis olim emancipato filio extraneo in adoptionem dato, ad patris naturalis successionem consequendam bonorum possessio vnde liberi vel vnde adgnati denegaretur: ei tamen vnde cognati bonorum possessio omnibus demum liberis & adgnatis deficientibus deferebatur.

¶ Adm.

14 *¶ Admonendi tamen sumus, eos qui in adoptiua familia sunt, quíve post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati sunt: intestato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur*[a], *alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui heredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem vllus interueniat. Ante enim prætor liberos vocat tam suos heredes, quàm emancipatos, deinde legitimos heredes, deinde proximos cognatos.*

[a] vt hactenus dictũ est.

Filius qui ad extraneum patrem adoptione translatus est, omnia sui naturalis patris inuiolata iura retinet, perinde ac si in familiam alienam datus non fuisset.

15 *¶ Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra constitutione*[a] *acceperunt, quam super iis personis composuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos casus in quibus filij & naturalium parẽtum successionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facilè per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc soluto more corrigentes, constitutionem scripsimus, per quam definiuimus, quando naturalis filium suum adoptand*

[a] l. pen. C. de adopt.

optandum alij dederit, integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, vt posit ab intestato ad patris adoptiui [a] *venire successionem. Testamento autem ab eo facto: neque iure ciuili, neque prætorio, ex hereditate eius aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cùm nec necessitas patri adoptiuo imponatur vel heredem eum instituere, vel exheredatum eum facere, vtpote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & huiusmodi casu, neque quarta ei seruatur, neque vlla actio ad eius persequutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is, quem parẽs naturalis adoptandum susceperit. Vtroque enim iure tam naturali quàm legitimo in hanc personam concurrente: pristina iura tali adoptioni seruauimus, quemadmodum si paterfamilias sese dederit adrogandum. quæ specialiter & singulatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.*

[a] non autem ad cęterorum adgnatorum adoptiuorũ successionem. d. l. pe. §. sed ne articulum.

Vt ex filia nepotes pronepotésve cum reliquis filiis & ex eis descendentibus, ad materni aui successionem æquo iure vocentur, sed cum trientis deminutione.

16. ¶ *Item vetustas ex masculis progenitos plus.*

diligens, solos nepotes vel neptes, qui quæve ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & iuri adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorũ lineã eos vocabat tam in aui vel proaui materni, quàm in auiæ vel proauiæ siue paternæ siue maternæ successionem. Diui autem principes[a] *non paßi sunt talem contra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cùm nepotis & pronepotis nomen commune sit vtrisq;, tam qui ex masculis, quàm qui ex fœminis descendunt: ideo eundem gradum*[b] *& ordinem successionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ, sed etiam veteris iuris suffragiis muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps*[c] *(de quibus suprà diximus) paulò minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quàm mater eorum vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, siue maternus, quandò fœmina mortua sit, cuius de hereditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem aui sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ vel auiæ, eos*

[a] Valentinian Theodosius & Arcadius l. si defunctus. C. de suis & legiti.

[b] primum scilicet.

[c] subaudi eorũ scilicet qui ex fœminis descẽdunt.

cum iam designata partis tertiæ deminutione vocat.

Quamuis olim extantibus etiam ex filia nepotibus, quadrãs hereditatis adgnatis transuersalibus defuncti deberetur, hodie tamen non debetur. item nepotes ex filia ex persona matris cum aui filio succedentes, in stirpes succedunt.

17 *¶ Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ex cuiusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem constitutionem à nostro Codice segregauimus, neq; inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem constitutione promulgata*[a]*, toti iuri eius derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi qui ex transuersa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto iure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem & tempora & nunc sancimus: ita tamen, vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio, antiquitas statuit non in capita, sed in stirpes diuidi hereditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias dein-*

[a] L. vlt. C. de suis & legiti. hered.

ceps personas: vt vtraque progenies, matris vel patris, auiæ vel aui, portionem sine vlla deminutione cõsequatur: vt si fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alterã dimidiam hereditatis habeant.

DE LEGITIMA ADGNATORVM SVCCESSIONE.

TITVLVS II.

SI nemo suus heres, vel eorum quos inter suos heredes prætor, vel constitutiones vocant, extat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tũc ex lege duodecim tabularum ad adgnatũ proximum pertinet hereditas. Sunt autẽ adgnati (vt primo quoq; libro tradidimus*) cognati per virilis sexus personas cognatione coniuncti, quasi à patre cognati. Itaque ex eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur: nec requiritur an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi adgnatus est. Eodẽ numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. Ij etiam qui post mortem.

*tit. de legit. adgnatorũ tutela.

tem patris nascũtur, iura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hereditatem: sed iis qui tunc proximiores gradu sunt, cùm certũ esse cœperit aliquem intestatum decessisse. 1 ¶ *Per adoptionem quoque adgnationis ius consistit: veluti inter filios naturales, & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin hi propriè consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris agnatis, veluti frater, aut patruus, aut denique is qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem: adgnatus inter suos esse non dubitatur.*

*Ferre. legit, adgnatos.

Hodie autem constitutum est omnes adgnatos siue masculos siue fœminas pari ratione ad iura successionis ab intestato vocari.

2 ¶ *Cæterùm inter masculos quidem adgnationis iure hereditas, etiam si lõgissimo gradu sint, vltrò citróque capitur. Quod ad fœminas verò, ita placebat, vt ipsæ consanguinitatis iure tantùm capiant hereditatem, si sorores sint: vlterius non capiant. masculi autem ad earum hereditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita iura constitui, vt plerunque hereditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè*

iniquum erat, in vniuersum eas quasi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque adgnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem legibus amicam amplexa, simili modo omnes adgnatos, siue masculos siue fœminas, cuiuscunque gradus, ad similitudinem suorum inuicem ad successionem vocabat. Media autem iuris prudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum iunior, imperiali autem dispositione anterior: subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione adgnatorum repellebat: omni alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis corrigentes, siue quod deerat, implentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his bonorum possessionem quæ VNDE COGNATI *appellatur. Nos verò legem duodecim tabularum sequentes, & eius vestigia in hac parte conseruantes: laudamus quidem prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic causæ mederi inuenimus.*

mus. Quare etenim vno eodémque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori ad adgnatorum successionem patebat aditus? Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eandem dispositionem exæquantes[a] nostra constitutione[b] sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis iura, sicut germanæ[a], non habent.

[a] aliàs, exequentes.

[b] l. pen. C. de legit. hered.

[a] i. sorores cősanguineæ.

Vterinæ vel cősanguineæ sororis filij filiæve, ad auunculi successionem vnà cum filiis fratrum defuncti (non etiam cum ipsis fratribus) hoc iure admittuntur, in capita scilicet, non in stirpes.

3 ¶ *Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimauimus, vt transferatur vnus tantummodo gradus à iure cognationis in legitimam successionem: vt non solùm fratris filius & filia (secundum quod iam definiuimus) ad successionem patris sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ vel sororis vterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ vnà cum his ad*

iura auunculi sui perueniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab vtroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo iure veniant, scilicet vbi frater & soror superstites non sunt. (His etenim personis præcedentibus & successionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus semoti) videlicet hereditate non in stirpes, sed in capita diuidenda. ¶ *Si plures sint gradus adgnatorum: apertè lex duodecim tabularũ proximũ vocat. Itaq; si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamuis singulari numero vsa lex proximum vocet: tamen dubium non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin licet vnus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.* ¶ *Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hereditate quæritur. Quòd si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamento heredem extiturum. tunc enim etiam propriè quisq; intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur.*

sic parenthesi inclusa debét intelligi.

4

5

ratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

6 ¶ *Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: id est, vt quamuis proximus, qui secundum ea quæ diximus vocatur ad hereditatem, aut spreuerit hereditatem, aut antequam adeat decesserit: nihilo magis legitimo iure sequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto iure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote adgnationis iure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo iuri deesse cupientes, nostra constitutione*[a]*, quam de iure patronatus, humanitate suggerente protulimus, sancimus successionem in adgnatorum hereditatibus non esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis à prætore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maximè cùm in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente sequens succedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.*

[a] græca, quæ nõ extat.

7 ¶ *Ad legitimam successionem nihilo minus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione*[a] *omnimodo inducitur, vt emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fidu-*

[a] l. vlt. C. de emãc. lib.

cia fieri: cùm apud antiquos non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

DE SENATVSCONSVLTO TERTVLLIANO.

TITVLVS III.

De alia specie legitimæ successionis ab intestato ex nouis legibus & sanatusconsultis.

LEX *duodecim tabularum ita stricto iure vtebatur, & præponebat masculorũ progeniem: & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem sibi iungũtur, adeo expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium filiámve vltro citróque hereditatis capiendæ ius daret: nisi quòd prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione* VNDE COGNATI *adcommodata, vocabant.*

*prætorij,

*vide Suetoniũ in Claudio.

¶ *Sed hæ iuris* *angustiæ postea emendatæ sunt. 2 Et primus quidem diuus Claudius* *matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem. Postea autem senatusconsulto Tertulliano, quod diui Hadriani temporibus factum est, plenißimè de tristi successione matri, non etiam auiæ deferenda, cautum*

tum eſt: vt mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarúmve admittatur inteſtato mortuorum, licet in poteſtate parentis ſit: vt ſcilicet cùm alieno iuri ſubiecta eſt, iuſſu eius adeat hereditatem, cuius iuri ſubiecta eſt.

2 ¶ *Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt, quive ſuorum loco ſunt, ſiue primi gradus, ſiue vlterioru. Sed & filiæ ſuæ mortuæ filius vel filia præponitur ex conſtitutionibus matri defunctæ, id eſt, auiæ ſuæ. Pater verò vtriuſque, non etiam auus & proauus matri anteponitur, ſcilicet cùm inter eos ſolos de hereditate agitur. Frater autem conſanguineus tam filij quàm filiæ excludebat matrem: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed ſi fuerant frater & ſoror conſanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autẽ erat hereditas ex æquis partibus fratribus & ſororibus.*

Quæcunque matres (etiam ſi ter enixæ non fuerint) inteſtatorum filiorum ſucceſſionem excluſis adgnatis conſequuntur: exceptis tamen defuncti filij fratribus ex vtroque vel altero parente natis, qui vnà cum matribus forma hic tradita ſuccedunt.

3 ¶ *Sed nos conſtitutione, quam in codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubueniendum eſſe exiſtimauimus: reſpicientes ad naturam, & puerperium, & periculũ, & ſæpe mortem*

l. 2. C. de iure liberorum.

tem ex hoc casu matribus illatam. Ideóque impium esse credidimus, casum fortuitum in eius admitti detrimentum. si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò defraudabatur successione suorũ liberorum. quid enim peccauit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus (siue ingenuis siue libertinis) etsi non ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantum vel eam, qui quæ've morte intercepti sunt, vt sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem. Sed cum antea cõstitutiones[a] *iura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est*[b] *recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, & sine vlla deminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, siue consanguinei sint, siue sola cognationis iura habentes: vt quemadmodum eam toti alij ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hereditates simul vocemus: ita tamen, vt si quidem solæ sorores agnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes*

[a] Constantini &c. in C.The. tit. de leg. hered.

[b] l. vlti. C. ad sc. Tertullian.

omnes sorores habeant. Si verò matre superstite & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hereditas.

4 ¶ *Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quòd si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium*

5 *successione meritò repellentur.* ¶ *Licet autem vulgo quæsitus sit filius filiáue: potest tamen ad bona eius mater ex Tertulliano senatusconsulto admitti.*

DE SENATVSCONSVLTO ORPHITIANO. TIT. IIII.

P*Er contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex senatusconsulto Orphitiano, quod Orphito & Ruffo consulibus effectum est diui Marci tẽporibus, & data est tam filio quàm filiæ legitima hereditas, etiã, si alieno iuri subiecti sint: & præferuntur cõsanguineis & adgnatis defunctæ matris. Sed cùm ex hoc senanatusconsulto nepotes & neptes ad auiæ successionem legitimo iure non vocarentur: postea hoc*

Caſſiodorus in lib. de consulibus idẽ narrat.

hoc constitutionibus principalibus emendatum est, vt ad similitudinem filiorum filiarumq́; & nepotes & neptes vocentur. ¶ *Sciẽdum autem est huiusmodi successiones, quæ ex Tertulliano & Orphitiano senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua nouæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferũtur.* ¶ *Nouissimè sciendum est etiam illos liberos, qui vulgo quæsiti sunt, ad matris hereditatem ex hoc senatusconsulto admitti.*

l. 1. §. capitis. ff. eod. tit.

2

Locus communis De iure adcrescendi in omnibus successionibus ab intestato.

¶ *Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: & licet ante decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.*

l. si ex pluribus. ff. de suis & legitimis.

3

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

TITVLVS V.

Cum defuncto neq; suus heres neque adgnatus superest, neque alius legitimus ex nouis legibus vel s c. tunc proximiores cognatos ad successionem vocat prætor.

Post

Post suos heredes, eósque, quos inter suos heredes prætor & constitutiones vocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & hi quos in locum agnatorum tam supradicta senatusconsulta, quàm no[ua] erexit constitutio) proximos cognatos præ[tor] vocat, qua parte naturalis cognatio specta[tu]r. nam adgnati capite deminuti, quíque ex his [pr]ogeniti sunt, ex lege duodecim tabularũ inter [le]gitimos non habentur, sed à prætore tertio or[di]ne vocantur: exceptis solis tantummodo fratre [&] sorore emancipatis, nõ etiam liberis eorum, [qu]os lex Anastasiana cum fratribus integri [iu]ris constitutis, vocat quidem ad legitimam [fr]atris hereditatem, siue sororis: non æquis ta[m]en partibus, sed cum aliqua deminutione, [qu]am facile est ex ipsius constitutionis [a] verbis [inte]lligere. Aliis verò adgnatis inferioris gra[d]us, licet capitis deminutionem passi non sunt, [ta]men anteponit eos, & procul dubio cognatis. Eos etiam, qui per fœminini sexus personas [e]x transuerso cognatione iunguntur: tertio gra[d]u proximitatis nomine prætor ad successionẽ [v]ocat. Liberi quoque, qui in adoptiua familia [su]nt, ad naturalium parentum hereditatẽ hoc [ea]dem gradu vocantur.

l. pe. C. de legit. her.

[a] si modò extaret.

Hi propriè sunt cognati.

[V]ulgò quoque quæsiti (id est, incerto patre vagóque concubitu nati) cognati, non etiam

adgnati

agnati dicendi sunt: quo fit vt eis bonorum possessio vnde cognati, à prætore concessa sit.

¶ *Vulgò quæsitos, nullos habere adgnatos, manifestum est: quum adgnatio à patre sit, cognatio à matre: hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis ius, species est agnationis. Tantùm ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus istis ex ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.* 2.

Adgnati ad decimum vsque gradum, cognati verò in sextum, ad hereditates ex intestato admittuntur.

¶ *Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus: adgnationis quidem iure admitti aliquem ad hereditatem, etsi decimo gradu sit, siue de lege duodecim tabularum quæramus, siue de edicto, quo prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis verò nomine his solis prætor promittit bonorũ possessionem, qui vsque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo sobrino sobrinaq; nato natæ've.* 3.

DE GRADIBVS COGNATIONIS.[a]

[a] al. cognationum.

TITVLVS VI.

Hoc

HOc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam suprà numerari, aliam infrà, aliam ex transuerso, quæ etiam è latere dicitur. Superior cognatio est parentum: inferior liberorum: ex transuerso fratrũ, sororũ, eorúmq; qui quæ've ex his progenerantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidẽ & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea quæ ex transuerso numeratur, à secundo. ¶ Primo gradu est suprà pater, mater: infrà filius, filia. ¶ Secundo suprà auus, auia: infrà nepos, neptis: ex transuerso frater & soror. ¶ Tertiò gradu suprà proauus, proauia: infrà pronepos, proneptis: ex trãsuerso fratris sororísque filius filia, & conuenienter patruus, amita: auunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græcè πατρῶος appellatur. Auunculus est frater matris, qui Græcè μητρῶος dicitur: & vterq; promiscuè θεῖος appellatur. Amita est patris soror, matertera verò matris soror, vtraq; promiscuè θεία appellatur, vel apud quosdã τίτθις. ¶ Quarto gradu suprà abauus, abauia: infrà abnepos, abneptis: ex transuerso fratris sororísque nepos, neptísve: & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est, aui frater & soror. item auun-*

* al, qua in re.

l.1. ff. eo.

1 2 3 4

culus magnus, & matertera magna, id est, auiæ frater & soror. consobrinus, consobrina, id est, qui quæ ve ex sororibus aut fratribus progenerantur. Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos. eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autẽ ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos propriè dici putant. Amitæ tuæ filij consobrinum te appellant, tu illos amitinos.

al. procreantur.

al. propagantur.

hi & naturales appellati videntur in l. 1. ff. ad leg. Pompeiam de parricid.

l. 3. ff. eo.

propior, v. t.

¶ Quinto gradu suprà atauus, atauia: infrà atnepos, atneptis: ex transuerso fratris sororisq; pronepos, proneptis, & conuenieter propatruus, proamita, id est, proaui frater & soror: & proauunculus & promatertera, id est, proauiæ frater & soror. Itẽ fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinæ filius filia, propius sobrino, sobrina. hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia. ¶ Sexto gradu sunt suprà tritauus, tritauia; infrà trinepos, trineptis: ex trãsuerso fratris sororisq; abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui frater & soror: abauunculus, abmatertera, id est abauiæ frater & soror. [item propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia] [item propius sobrino sobrináve

sobrinàve filius filia :] item sobrini, sobrinæ,[a] *id est, qui quæ've ex fratribus vel sororibus patruelibus, vel consobrinis vel amitinis progenerantur. Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palàm est intelligere quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata quæque persona gradum adiicit, vt longe faciliùs sit respondere quoto quisque gradu sit, quàm propria cognationis appellatione quenquam denotare.* 7 ¶ *Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur. Sed cum magis veritas oculata fide, quàm per aures animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi, quatenus poßint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectißimam graduum doctrinam adipisci.*

[a] al. sobrinæque.

DE SERVILI COGNATIONE.

TITVL. VII.

Cum olim nulla esset libertorum cognatio, eam in duobus gradibus indulsit Iustinianus nouo iure.

ILlud certum est, ad seruiles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere. nã nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione, ᵃ *quam pro iure patronatus fecimus (quod ius vsque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum, & vndique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, vt si quis in seruili constitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis conditionis muliere: vel contrà serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus: & ad libertatem his* ᵇ *peruenientibus, & ij qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipsi* ᶜ *in seruitute eos habuerint, & postea ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solùm in suorum parentum successionem, sed etiam alterum* ᵈ *in alterius successionem mutuam vocauimus, ex illa lege specialiter eos vocantes, siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, & postea manumissi sunt: siue vnà cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt: siue ex eodem patre, vel eadem matre, siue ex aliis qualicunque copulatione*

nati

ᵃ Græca de iure patronatus: quę non extat.

ᵇ i. parentibus eorũ libertorũ.

ᶜ scilicet patres.

ᵈ ergo videtur per hunc locũ corrigi l 3. ff. de suis & legit.

nati sunt, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt.

Inter diuersos succedendi ordines quæstioni de proximiore gradu locus non est, sed tantùm inter eiusdem ordinis personas.

1 ¶ *Repetitis itaq; omnibus, quæ iã tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari. eoq; amplius, ne eum quidẽ, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cùm enim prima causa sit suorum heredum, quõsq; inter suos heredes enumerauimus, apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quàm fratrẽ aut patrem matremq; defuncti: cùm alioqui pater quidem & mater (vt suprà quoq; tradidimus) primum gradum cognationis obtineant; frater verò secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quòd vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu*[a] 2 *propagatus est.* ¶ *Amotis quoq; suis heredibus & quos inter suos heredes vocari diximus: adgnatus qui integrũ ius habet adgnationis, etiã si longissimo gradu sit, plerunq; potior habetur, quàm proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos auunculo vel matertera præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati*

[a] al. genere.

sunt: quotiens neque suorum heredum, quique inter suos heredes sunt, neque adgnationis iure aliquis præferri debeat secundum ea quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad succeßionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamē præferuntur cæteris vlterioris gradus adgnatis.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

TIT. VIII.

NVnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat [a] *liberto patronum suum impunè testamento præterire. nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto. Itaque intestato quoque mortuo liberto, si is suum heredem reliquisset, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredē reliquisset, nulla videbatur querela: si verò adoptiuus filius fuisset, apertè iniquum erat nihil iuris patrono superesse.*

[a] per 12. tabulas. Vti quisque legasset, &c.

¶ *Qua de causa postea prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata est. siue enim faciebat testamentum libertus, iubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam bonorū suorum relinqueret;*

linqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorũ possessio. Sive intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptiuo, nullo autẽ naturali relicto scilicet: dabatur æquè patrono cõtra hunc suum heredem, partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solùm quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modò ex aliqua parte scripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto prætorio petierant. nam exheredati, nullo modo repellebat patronum. 2 ¶ *Postea verò lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautũ est enim, vt ex bonis eius, qui sestertiûm cẽtum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat: siue is testamẽto facto, siue intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Itaque cùm vnum quidem filium filiámve heredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine vllo filio filiáve intestatus* [a] *decessisset. cùm verò duos duásve heredes reliquerat: tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.*

[a] legendũ esse testatus, rectè admonuit Iac. Cuia. quod & Theop. & iuris ratio suadet

Liberto minori centenario, id est, cuius facul-

tates minores sunt aureis centum, etiã præterito patrono, liberum testandi ius sit: si tamen intestato nulla sobole relicta, patronus succedit.

*nõ extat.

3 *Sed nostra constitutio*, quam pro omni natione, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus: ita huiusmodi causam definiuit, vt si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, vt pro mille sestertiis vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamẽ testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reseruauit. Cùm verò maiores centenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum, siue plures, cuiuscunq; sexus vel gradus: ad eos successiones parentũ deduximus, patronis omnibus modis* vnà cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronásque vocauimus. si verò testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cùm nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredauerint, vel mater siue auus maternus eos præterierint, ita quòd non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione*

*deest modis in manuscript.

tutione

tutione per bonorum possessionẽ contra tabulas, non dimidiam (vt antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur: vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, siquando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, vt nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem iuris perspeximus, vt tã patroni patronæq;, quàm liberi eorum, necnon qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintum gradum ad successionem libertorum libertarúmve vocẽtur, sicut ex ea constitutione intelligendum est. & si eiusdem patroni vel patronæ, vel duorum duarúmque pluriúmve liberti sint: qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem, & in capita non in stirpes diuidatur successio: eodẽ modo & in iis, qui ex trãsuerso latere veniunt, seruando. Penè enim consonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus fecimus. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cùm nec sint alij liberti, simul & Dedititiis & Latinis sublatis, cùm Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia licet vt liberi vitam suam peragebant, attamẽ ipso vlti-

l. j. C. de dedit. lib. & C. de Lat. lib. tol.

mo spiritu simul animam atque libertatē amittebant, & quasi seruorum bona eorū iure quodammodo peculij ex lege" Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea verò senatusconsulto Largiano cautum fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam superuenit diui Traiani edictum, quod eundem hominem, si inuito vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morientem. Sed nostra constitutione " propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum diui Traiani, in perpetuū deleri cēsuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur, & mirabili modo quibusdā adiectionibus ipsas vias quæ in Latinitatē ducebāt, ad ciuitatē Romanā capiendā transposuimus.

"non autē iure hereditatis. Theoph.

l. vlt. C. de Lat. liber. toll.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORVM.

TIT. IX.

IN summa (quod ad bona libertorum attinet) admonendi sumus, censuisse senatum, vt quamuis ad om- " nes patroni liberos, qui eiusdem gra- " dus

„ *duo sunt, æqualiter bona libertorum pertineant:*
„ *tamen licere parenti, vni ex liberis adsignare*
„ *libertum, vt post mortem eius solus is patronus*
„ *habeatur, cui adsignatus est: & cæteri liberi*
„ *qui ipsi quoque ad eadem bona nulla adsignatione interueniente, pariter admitterentur, nihil iuris in his bonis habeāt: sed ita demum pristinum ius recipiant, si is cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. Nec tantùm libertum, sed etiam libertam, & non tantùm filio nepotíve, sed etiam filiæ neptíve adsignare permittitur. Datur autem hæc adsignandi facultas ei, qui duos plurésve liberos in potestate habebit, vt eis, quos in potestate habet, adsignare libertum libertámve liceat. Vnde quærebatur, si eum cui adsignauit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio? Sed placuit euanescere, quod & Iuliano & aliis plerisque visum est. Nec interest, an testamento quis adsignet, an sine testamento: sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere ex ipso senatusconsulto; quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Ruso & Asterio Scapula consulibus.*

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

TIT. X.

Bonor

Bonorum possessiones introduxit prætor, iuris ciuilis emendandi, impugnandi, & coadiuuandi seu confirmandi gratia: quæ tam ex testamento, quàm ab intestato competunt.

IVs bonorum possessionis introductum est à prætore emẽdandi veteris iuris gratia. Nec solùm in intestatorũ hereditatibus vetus ius eo modo prætor emendauit, sicut suprà dictum est: sed in eorum quoque qui testamento facto decesserint. Nam si alienus postumus heres fuerit institutus: quamuis hereditatem iure ciuili adire non poterat, cùm institutio non valebat: honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum à prætore adiuuabatur. sed & is à nostra constitutione[a] *hodie rectè heres instituitur, quasi & iure ciuili non incognitus. Aliquãdo tamen neq; emendandi, neq; impugnandi veteris iuris, sed magis confirmãdi gratia, prætor pollicetur bonorũ possessionem. Nam illis quoque, qui rectè testamento facto heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos heredes & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas iure ciuili. ¶ Quos autem solus vocat prætor ad hereditatem*

[a] Græca. lib 6. C. ti. de incertis personis.

redit-

reditatem: heredes quidem ipso iure non fiunt. nam prætor heredem facere non potest. per legem enim tantùm, vel similem iuris[a] constitutionem heredes fiunt, veluti per senatusconsulta, & constitutiones principales. sed cum eis prætor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. 2 ¶ Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dãdis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum ius percipiendarum hereditatum, prætor ex bono & 3 æquo dilatauit. ¶ Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocatúrque CONTRA TABVLAS. Secunda, quam omnibus iure scriptis heredibus prætor pollicetur, ideóque vocatur SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI. Et cùm de testamentis prius loquutus est, ad intestatos transitum fecit. 4 ¶ Et primo loco suis heredibus & iis qui ex edicto prætoris inter suos heredes connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur VNDE LIBERI. Secundo legitimis heredibus. Tertio, decem personis, quas extraneo[b] manumissori præferebat. Sunt autem decem personæ hæ, pater, mater, auus, auia, tam paterni, quàm materni: item

[a] al. legis.

[b] l. patri fiduciario.

nixitem filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quàm ex filia: frater, sorórve, siue consanguinei, siue vterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, TANQVAM[a] EX FAMILIA. *Sexto patrono patronæq́; liberísq; eorum, & parentibus. Septimo, viro & vxori. Octauo, cognatis manumissoris.* ¶ *Sed eas quidẽ prætoria introduxit iurisdictio: à nobis tamen nihil incuriosum prætermissum est, sed nostris constitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, vtpote necessarias constitutas: necnon ab intestato* VNDE LIBERI, & VNDE LEGITIMI *bonorum possessiones.* ¶ *Quæ autem in prætoris edicto quinto loco posita fuerat, id est* VNDE DECEM PERSONAE: *eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cùm enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori: nostra constitutio[b], quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdémque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit: vt ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegium, & superuacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum eius sextam antea bonorum possessionem induximus: & quintam*

5. 6.

[a] Cuiacius legit Tũ quẽ ex fa. In scrip. libris legitur, Tum qua.

[b] l. vlt. C. de emancip. lib.

quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur. 7 ¶ *Cúmque antea fuerat septimo loco bonorum possessio* TANQVAM EX FAMILIA, *& octauo* VNDE PATRONI PATRONAEQVE ET PARENTES EORVM: *vtramque per constitutionem nostram quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus, quas vsque ad quintum gradum tantummodo coartauimus, vt sit aliqua inter ingenuos & libertinos differẽtia: sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quàm* VNDE LEGITIMI, *&* VNDE COGNATI, *ex quibus possunt sua iura vindicare, omni scrupulositate & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam bonorum possessionem, quæ* VNDE VIR ET VXOR *appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiore loco, id est sexto eam posuimus: decima veteri bonorum possessione, quæ erat* VNDE COGNATI MANVMISSORIS, *propter causas enumeratas meritò sublata: vt sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes.* 8 ¶ *Septima eas sequuta*

Tum quō

sequuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Nouißimè enim promittitur edicto iis etiam bonorum posseßio, quibus vt detur, lege, vel senatusconsulto, vel constitutione comprehensum est: quam neque bonorum posseßionibus quæ ab intestato veniunt, neque iis quæ ex testamento sunt, prætor stabili iure connumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodauit scilicet iis, qui ex legibus, senatusconsultis, constitutionibúsve principum, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

Intra quæ tempora bonorum possessio petenda sit.

9 ¶ *Cùm igitur plures species succeßionum prætor introduxisset, eásque per ordinem disposuisset: & in vnaquaque specie succeßionis sæpe plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent quos conuenirent, & ne facilè in posseßionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum posseßioni certum tempus præfiniuit.*

10 ¶ *Liberis itaq; & parentibus tam naturalibus quàm adoptiuis in petenda bonorum posseßione anni spatium, cæteris centum dierũ dedit. Et si intra hoc tẽpus aliquis bonorũ posseßionem non petierit, eiusdem gradus* personis adcresc*

*vide quę hac de re notaui ad §. placebat. 5. de legi. adg. success.

adcrescit: vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur.

Dies ad bonorum possessionem petẽdam præfixi vtiles sunt, non continui: & bonorum possessionem citra solennitatem coram iudice agnoscere sufficit.

11 ¶ *In petenda autem bonorum possessione dies vtiles singuli considerantur. Sed & bene anteriores principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocunque modo admittentis eam indicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.* l. vlti. C. qui admitti.

DE ADQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

TIT. XI.

Tertia species adquisitionis dominij per vniuersitatem: vt suprà per quas personas. §. vlti. sed hodie ad solam vsusfructus adquisitionem pertinet.

EST & alterius generis per vniuersitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neq; prætoris edicto, sed eo iure, quod consensu receptũ est, introducta est. Ecce enim cùm paterfamilias sese in adrogationem dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæq; ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno iure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & ius adgnationis. vsus etenim & vsusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio [a]. nunc autem nos eandem adquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coartauimus ad similitudinem naturalium parẽtum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo vsusfructus, tam naturalibus parentibus, quàm adoptiuis per filiosfamiliarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinsecùs filiis obueniunt, dominio eis integro seruato.

[a] l. corruptionem. C. de adoption.

Alio casu adrogator adquirit dominium rerum adrogati: sed id per successionem fit, non inter viuos.

¶ Mortuo autem filio adrogato in adoptiua 1 familia, etiam dominium rerum eius ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex constitutione nostra patrem in iis quæ adquiri non possunt, antecedant. Sed ex diuerso, pro

so,pro eo quod is debuit, qui se in adoptionem dedit,ipso quidem iure adrogator non tenetur, sed nomine filij conuenitur: & si noluerit eum defendere,permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona quæ eius cum vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, poßidere, & legitimo modo ea disponere.

DE EO, CVI LIBERTATIS CAVSA BONA addicuntur.

TIT. XII.

Quarta species adquisitionis per vniuersitatem: vt suprà per quas personas. §. vltimo.

ACCESSIT *nouus casus successionis ex constitutione diui Marci. Nam si ij qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatum conseruandarum causa: audiuntur. Et ita diui Marci rescripto ad Pompilium Rufum continetur. verba rescripti ita se habent: Si Verginio*
„ *Valenti,qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato*
„ *existente,in ea causa bona eius esse cœperunt,*
„ *vt venire debeant: is, cuius de ea re notio est,*
„ *aditus,ratione desiderij tui habebit,vt liberta-*

tum tam earum quæ directò, quàm earum quæ " per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuenda " rum gratia addicantur tibi: si idoneè credito- " ribus caueris de solido, quod cuiq; debetur, sol- " uendo. Et ij quidẽ, quibus directa libertas da- " ta est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adi- " ta esset. Ii autẽ, quos heres manumittere roga- " tus est, à te libertatẽ consequentur: ita autem, si " non alia cõditione velis tibi bona addici, quàm " vt ij etiã, qui directò libertatẽ acceperunt, tui[a] " liberti fiant. Nam huic etiã voluntati tuæ, si ij " quorum de statu agitur, consentiant, auctorita- " tem nostram adcommodamus. Et ne huius re- " scriptionis nostræ emolumentum alia ratione " irritum fiat, si fiscus bona agnoscere voluerit: " & ij qui rebus nostris attendunt, sciant com- " modo pecuniario præferendam esse libertatis " causam: & ita bona cogenda, vt libertas iis sal- " ua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si heredi- " tas ex testamẽto adita esset. "

Hoc rescripto sub- uentum est & libertatibus, & defunctis, ne bo- na eorũ à creditoribus possideãtur & veneãt. Certe si fuerint hac de causa bona addicta: ces- sat bonorũ venditio. existit enim defuncti de- fensor, & quidẽ idoneus, qui de solido credito- ribus cauet. In primis hoc rescriptũ totiens locũ habet, quotiens testamẽto libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hered-

[a] tui. i. orcini.

hereditas? Fauor constitutionis debebit locum habere. Certe si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatē: competere eam, nemini dubium est. tunc enim constitutioni locum esse verba ostendunt, cùm nemo successor ab intestato existat. Ergo quādiu incertum erit vtrū existat, an non: cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit, neminem existere: tunc erit constitutioni locus. Si is qui in integrū restitui potest, abstinuerit hereditate: an quamuis potest in integrum restitui, posit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtiq; non erit dicendum reuocari libertates: quia[a] semel competierunt. Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ: cessat hæc constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis causa: & ne de hoc quæratur, vtrū in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, vt audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis. Sed cùm multas diuisiones eiusmodi constitutioni [a] deesse perspeximus: lata est à nobis plenißima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenißimū est effectum, quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

[a] al. quæ.

[a] illa est l. vlti. C. de testa. manu.

DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS, QVAE FIEbant per bonorum venditiones, & ex senatusconsulto Claudiano.

TIT. XIII.

Quinta & sexta species adquisitionis per vniuersitatem, abolita.

S.C. Claudianũ factum est ante annum vrbis 804. de quo multa disputat Cor. Tacitus lib. 12. annaliũ.

ERANT *ante prædictam successionẽ olim & aliæ per vniuersitatem successiones, qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tũc locum habebat, quando iudicia ordinaria in vsu fuerant. sed cũ extraordinariis iudiciis posteritas vsa est: ideo cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt, & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona possidere, & prout vtile eis visum est, ea disponere: quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit. Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio: cùm libera mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem per senatusconsultum amittebat, & cũ libertate substãtiam. quod indignum nostris temporibus esse existimantes,*

mantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis [a] concessimus.

[a] l.j. C. de S.C. Claudiano tollendo.

DE OBLIGATIONIBVS.

TIT. XIIII.

NVNC *transeamus ad obligationes. Obligatio est iuris vinculum [b], quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ secundum nostræ ciuitatis iura. Omnium autem obligationum summa diuisio in duo genera diducitur. nanq; aut ciuiles sunt, aut prætoriæ. Ciuiles sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certo iure ciuili comprobatæ sunt. Pretoriæ sunt, quas prætor ex sua iurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. Sequens diuisio in quatuor species deducitur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu: aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, vt de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æquè quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu. de quibus singulis dispiciamus.*

[b] catenam vocat Horatius lib. 2. sermo. satyra 3. adde Cicutæ Nodosi tabulas centú, mille adde catenas: Effugiet tamé hæc scelerates vincula Proteus.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR obligatio.

TIT. XV.

Obligationis re contractæ, quinque subiiciuntur exempla, mutuum, indebitum, commodatum, depositum, pignus. & primùm de mutuo, & condictione ex eo.

Sumptũ ad verbũ ex l.j.ff.c.

RE contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensura constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis redduntur: inde [a] *etiam mutuum appellatũ est* [b], *quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio.*

[a] al. vnde.
[b] al. sit.
Ant. Aug.

Secunda species, De indebito. non esse propriè ex contractu: ideóque & inter quasi contractus post referet.

¶ *Is quoque, qui non debitum accepit ab eo qui per errorem soluit, re obligatur: datúrque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest, si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non* [c] *magis quàm mutui datione. Sed hæc species obligationis non*

[c] al. deest non.

non videtur ex contractu consistere: cum is [a] *qui soluendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quàm contrahere.*

[a] aliàs is enim, &c. deinde voluit.

Tertia species. De commodato.

2 ¶ *Item is, cui res aliqua vtenda datur: id est ›› commodatur, re obligatur, & tenetur commo- ›› dati actione. Sed is ab eo qui mutuum accepit, ›› longè distat. nanque non ita res datur, vt eius ›› fiat: & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. ›› Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet ›› fortuito casu amiserit quod accepit, veluti in- ›› cendio, ruina, naufragio, aut latronũ hostiúm- ›› ve incursu, nihilo minus obligatus remanet. ›› At is qui vtendum accepit, sanè quidem ex- ›› actam diligentiã custodiendæ rei præstare iu- ›› betur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhi- ›› buisse, quantã suis rebus adhibere solitus est, si ›› modò alius diligẽtior poterat eam rẽ custodire. ›› sed propter maiorẽ vim maioréſve casus non ›› tenetur, si modò non ipsius culpa is casus interuenit. alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregrè tecum ferre malueris, & id vel incursu hostium prædonúmve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tũc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, res tibi vtenda data est. alioqui mercede interueniente, locatus tibi vsus rei videtur. Gratuitũ enim debet esse commodatum.*

d. l. j ff. de actio. & oblig.

De quarta specie.i.deposito.

¶ *Preterea & is apud quem res aliqua deponitur, re obligatur [teneturq; actione depositi] qui & ipse de ea re quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit. culpæ autem nomine, id est, desidiæ atq; negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem, furto amisit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, [non ei, sed suæ facilitati id imputare debet].* 3

Pro inclusis legitur in quibusdam, de se queri debet.

De quinta specie.i.pignore.

¶ *Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituẽda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus vtriusq; gratia datur, & debitoris, quò magis pecunia ei credatur, & creditoris, quò magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, quòd ad eam rem custodiendam exactam diligẽtiam adhibeat: "quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit: securum esse, nec impediri creditum petere.* 4

° vet. adhiberet.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS."

° tã principalibus quàm accessoriis, vt fideiussionibus.

TIT. XVI.

Ex quatuor formis obligationum quæ ex contractu nascuntur, hæc secunda est ex contractu verborum descendens.

Verbis

VERBIS *obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cùm quid dari fierive nobis stipulamur. ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam condictio [certi] si certa sit stipulatio: quàm ex stipulatu, si incerta. quæ hoc nomine inde vtitur, quòd stipulum apud veteres firmũ* 1 *appellabatur, fortè à stipite descendens.* ¶ *In hac re olim talia verba tradita fuerũt,* SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. [FIDEPROMITTIS? FIDEPROMITTO.] FIDEIVBES? FIDEIVBEO. DABIS? 2 DABO. FACIES? FACIAM. ¶ *Vtrum autem Latina, an Græca, vel qua alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest, scilicet si vterque stipulantium intellectum eius*[a] *linguæ habeat: nec necesse est eadem lingua vtrunque vti, sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solennia verba olim quidem in vsu fuerunt: postea autem Leoniana constitutio lata est*[b]*, quæ solennitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab vtraque parte solum desiderat, licet quibuscũq; verbis expressum est.*

Sumpta ad verbũ ex l. 1. §. verbis. ff. de act. & obligatio.

[a] al. eiusdẽ al. huius. al. vnius.

[b] l. omnes. C. de contrah. stip.

Diuisio stipulationum conuentionalium.

3 ¶ *Omnis stipulatio, aut purè, aut in diẽ, aut sub conditione fit. Purè: veluti* QVINQVE AVREOS DARE SPONDES? *Idq; confestim*

pet

peti potest. In diem, cum adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit: veluti, DECEM AVREOS PRIMIS KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? *Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius quàm dies venerit, non potest. at ne eo quidem ipso die, in quẽ stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet. Neque enim certũ est, eo die, in quem promissum est, datum non esse, prius quàm is praeterierit.*

l. cũ qui. ff. eodem.

Tempus ipso iure non potest tollere obligationem, sed exceptionis ope.

¶ *At si ita stipuleris,* DECEM AVREOS ANNVOS, QVOAD VIVAM, DARE SPONDES? *& purè facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non potest deberi: sed heres petendo, pacti exceptione submouebitur.* 4

l. obligationum ferè. ff. de obligatio.

¶ *Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquẽ casum differtur obligatio: vt si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti,* SI TITIVS CONSVL FVERIT FACTVS, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES? 5

*hinc definiri potest cõditio dilatio debiti in aliquem casum.

Stipulatio sub negatiua conditione cuius affirmatio possibilis est concepta, cùm viuo stipulatore impleri nequeat, eo mortuo effectum sortitur.

¶ *Si quis ita stipuletur,* SI IN CAPITOLIVM 6

LIVM NON ASCENDERO, DARE SPONDES? *perinde erit, ac si stipulatus esset, cum morietur, sibi dari.*

Ex conditionali stipulatione non res, sed spes statim adquiritur.

7 ¶ *Ex conditionali stipulatione tantùm spes est debitum iri: eámque ipsam spem in heredem transmittimus, si prius quàm conditio existat, mors nobis contigerit.*

Præter tempus, rem & conditionem, potest etiam locus inseri stipulationi.

8 ¶ *Loca etiam inseri stipulationi solent, veluti,* CARTHAGINI DARE SPONDES? *Quæ stipulatio licet fieri videtur, tamen re ipsa habet tempus iniectum, quo promissor vtatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur,* HODIE CARTHAGINI DARE SPONDES? *inutilis erit stipulatio, cum impossibilis sit repromissio.*

l. 2. §. 4 D. de eo quod cer.

Eam proprie conditionem dicimus, quæ futurum respicit.

9 ¶ *Conditiones, quæ ad præsens vel preteritum tempus referuntur: aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt. veluti,* SI TITIVS CONSVL FVIT, *vel* SI MAEVIVS VIVIT, DARE SPONDES? *Nam si ea ita nō sunt, nihil valet stipulatio: sin autē ita habent, statim valet. Quæ enim per rerum na-*

tur

turam sunt certa: non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint.

De materia stipulationum, quid in eas deduci possit.

¶ Non solùm autem res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta: vt si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri. & in huiusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subiicere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare quod eius intersit. Itaque si quis vt fiat aliquid stipuletur: ita adiici pœna debet, SI ITA FACTVM NON ERIT, TVNC POENAE NOMINE DECEM AVREOS DARE SPONDES? *Sed si quædam fieri, quædam non fieri, vna eadémque conceptione stipuletur quis, clausula huiusmodi erit adiicienda,* SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, SIVE QVID ITA FACTVM NON FVERIT: TVNC POENAE NOMINE DECEM AVREOS DARE SPONDES?

DE DVOBVS REIS STIPVLANDI ET PROMITTENDI.

TIT. XVII.

Quot personæ vnam stipulationem contrahere possint.

ET

ET stipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat, SPONDEO: vtputa cùm duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, VTRIQVE VESTRVM DARE SPONDEO. Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interrogante spondeat, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur 1 duo rei stipulandi esse. ¶ Duo pluresve rei promittendi ita fiunt, MAEVI DECEM AVREOS DARE SPONDES? ET SEI EOSDEM DECEM AVREOS DARE SPONDES? si[a] respōdeant singuli separatim, SPONDEO. 2 ¶ Ex huiusmodi obligationibus & stipulationibus solidum singulis debetur, & promittentes singuli in solidum tenētur. In vtraque enim obligatione vna res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter soluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat. 3 ¶ Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut cōditio, quo minus ab eo qui purè obligatus est, petatur.

[a] deest si, in vet.

DE STIPVLATIONE[a] SERVORVM.

[a] al. de stipulationibus seruo.

TIT. XVIII.

Serui

Serui pro nullis habentur ex persona sua: sed ex persona dominorum rectè stipulantur, vt quædam instrumenta animata.

SERVVS ex persona domini ius stipulandi habet. Sed & hereditas in plerisq; personæ defuncti vicem sustinet. ideóque quod seruus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur, adquirit hereditati: ac per hoc etiam heredi postea facto adquiritur. ¶ *Siue autē domino,* 1 *siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter seruus stipuletur: domino adquirit.* ¶ *Idē iuris* 2 *est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis adquirere possunt.*

Seruus factum eius personam respiciens stipulando, sibi, non domino quærit.

¶ *Sed cum factum in stipulatione continebi-* 3 *tur, omnimodo persona stipulantis continetur: veluti si seruus stipuletur, vt sibi ire agere liceat, ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus eius.*

Ex communis serui stipulatione vnicuique dominorum pro portione scilicet dominica adquiritur: nisi vnius domini iussu aut nomine stipulatus sit.

¶ *Seruus communis stipulando, vnicuique do-* 4 *minorum pro portione dominij adquirit: nisi iussu vnius eorum, aut nominatim cui eorum stipulatus est. tunc enim soli ei adquiritur.*

Quod

Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis adquiri non potest: solidum alteri adquiritur, veluti si res quam dari stipulatus est, vnius domini sit.

DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

TIT. XIX.

» STIPVLATIONVM *aliæ sunt* » *iudiciales, aliæ prætoriæ, aliæ cõuen-* » *tionales, aliæ communes, tam præto-* 1 *riæ, quàm iudiciales.* ¶ *Iudiciales sunt duntaxat, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur:* » *veluti de dolo cautio, vel de persequendo seruo* 2 *qui in fuga est, restituendóve pretio.* ¶ *Prætoriæ sunt, quæ à mero prætoris officio proficiscũ-* » *tur, veluti damni infecti, vel legatorum. Præ-* » *torias autem stipulationes sic exaudiri opor-* » *tet, vt in his etiam contineantur ædilitiæ. nam* 3 *& hæ à iurisdictione prætoris véniunt.* ¶ *Conuentionales sunt, quæ ex conuentione [vtriusq; partis] concipiuntur: hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu prætoris, sed ex conuentione contrahẽtium: quarum totidem genera sunt, quot* 4 *(penè dixerim) rerum contrahendarũ.* ¶ *Communes sunt, veluti rem saluam fore pupilli. (nam & prætor iubet rem saluam fore pupillo, caueri: & interdum iudex, si aliter hæc res expediri non potest) vel de rato stipulatio.*

Sũpta ad verbũ ex l. 5. de ver. obligat.

Pro inclusis dixerat Põpo. reorum, veteri verbi significatu & generali.

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

TIT. XX.

OMNIS res quæ dominio nostro subiicitur, in stipulationem deduci potest: siue mobilis sit, siue soli. At si quis rem, quæ in rerum natura non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus sit, quem viuere credebat: aut Hippocentaurum, qui esse non possit: inutilis erit stipulatio. Idem iuris est, si rem sacram aut religiosam, quam humani iuris esse credebat: vel rem publicam, quæ vsibus populi perpetuò exposita sit, vt forum, vel theatrum: vel liberum hominem, quem seruum esse credebat, vel cuius commercium non habuerit: vel rem suam dari quis stipuletur.

Puram stipulationem non suspendi. L. vsusfructus. de stipula. ser.

1 *Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quòd publica res in priuatum deduci, & ex libero seruus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res sua stipulatoris esse desinere potest: sed protinus inutilis est.*

Etiam quod à principio valuit, si ad eum perueniat casum à quo initium sumere nequit, vitiari.

2 *Item contrà, licet ab initio vtiliter res in stipulatum deducta sit: si postea in earũ causam*

de

de quibus supra dictum est, sine facto promissoris deuenerit: extinguitur[*] *stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit,* LVCIVM TITIVM, CVM SERVVS ERIT, DARE SPONDES? *& similia. quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.*

[*] euanescit.

Alieni facti promissio inutilis est: facti autem proprij, vtilis.

3 ¶ *Si quis alium daturum facturúmve quid promiserit,*[*] *non obligabitur, veluti si spondeat Titium quinque aureos daturũ. Quòd si effecturũ se, vt Titius daret, spopõderit, obligatur.*

[*] vet. spoponderit.

Alteri stipulari nõ licet vt ei adquiratur obligatio, sed tantum vt ei fiat solutio.

4 ¶ *Si quis alij, quàm ei cuius iuri subiectus sit, stipuletur: nihil agit. Planè solutio etiã in extraneam personã conferri potest: veluti si quis ita stipuletur,* MIHI AVT SEIO DARE SPONDES? *vt obligatio quidem stipulatori adquiratur, solui tamen Seio etiam inuito stipulatore rectè posit, vt liberatio ipso iure contingat: sed ille aduersus Seium habeat mandati actionem.*

Alteri & sibi facta stipulatio, pro parte alterius inutilis est.

5 ¶ *Quòd si quis sibi, & alij, cuius iuri subiectus non sit, dari decẽ aureos stipulatus est: valet*[*] *quidem stipulatio, sed vtrũ totum debeatur*

[*] al. valebit.

ſtipulatori, quod in ſtipulationem deductum eſt, an verò pars dimidia: dubitatũ eſt, ſed placuit, non plus quàm dimidiam partem ei adquiri. ¶ *Ei verò, qui iuri tuo ſubiectus eſt, ſi* 6 *ſtipulatus ſis, tibi adquiris: quia vox tua, tanquàm filij ſit: ſicuti & filij vox, tanquam tua intelligitur in iis rebus quæ tibi adquiri poſſunt.* ¶ *Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi quis* 7 *ad ea, quæ interrogatus fuerit, non reſpondeat: veluti ſi quis decem aureos à te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille purè ſtipuletur, tu ſub conditione promittas, vel contrà: ſi modò ſcilicet id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione vel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas,* PRAESENTI DIE SPONDEO. *Nam ſi hoc ſolum reſpondeas,* PROMITTO: *breuiter videris in eandem diem vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti quæ ſtipulator expreſſerit. Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi ab eo ſtipuleris, qui tuo iuri ſubiectus eſt, vel ſi is à te ſtipuletur. Sed ſeruus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne alij quidem vlli, filij verò familias aliis obligari poſſunt,* ¶ *Mutum* [a] *neque ſtipulari, neque promittere* 8 *poſſe palàm eſt. quod & in ſurdo receptum eſt,» quia & is qui ſtipulatur, verba promittentis:» & is qui promittit, verba ſtipulãtis audire de-» bet. vnde apparet non de eo nos loqui, qui tar-»*

[a] l. j. § mutum de obl. & ac.

dius

dius exaudit: sed de eo qui omnino nō exaudit.

9 ¶ *Furiosus nullum negotiū gerere potest: quia non intelligit quod agit.*

Qui infantiam excessit, alium sibi obnoxium etiam sine tutoris auctoritate reddere potest: ipse autem alteri obligari non potest.

10 ¶ *Pupillus omne negotium* [*] *rectè gerit: vt tamen, sicubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur. nā alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest. Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui iam habēt aliquem intellectum. nam infans, & qui infantiæ* [*] *proximus est, non multum à furioso distāt: quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ,* [*] *propter vtilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta est: vt idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur.*

[*] præter testamentum scilicet.

[*] al. infanti.

[*] al. infantibus.

11 ¶ *Si impossibilis conditio obligationibus adiiciatur: nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est quo minus existat: veluti si quis ita dixerit,* SI DIGITO COELVM ATTIGERO, DARE SPONDES? *At si ita stipuletur,* SI DIGITO COELVM NON ATTIGERO, DARE SPONDES? *pure facta obligatio intelligitur, ideóque statim peti potest.*

Inutilis propter absentiam contrahentium.

¶ *Item verborum obligatio inter absentes concepta, inutilis est. Sed cum hoc materiã litium contentiosis hominibus præstabat, fortè post tempus tales allegationes opponẽtibus, & non præsentes fuisse vel se vel aduersarios suos contendentibus: ideo nostra cõstitutio* [a] *propter celeritatem dirimẽdarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per quã disposuimus, tales scripturas, quæ præstò esse partes indicant, omnino esse credendas: nisi is, qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifestißimis probationibus vel per scripturam, vel per testes idoneos adprobauerit, in ipso toto die quo cõficiebatur instrumentum, sese vel aduersarium suum in aliis locis fuisse.* 12

[a] l. optimã. C. de contrahen. & commit. stipul.

Inutiles olim erant, si ab heredibus tantùm aut contra heredes agi poterat: hodie verò vtiles ex lege Iustiniani.

¶ *Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quàm post eius mortem, à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius potestate est, post mortem eius stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur,* PRIDIE QVAM MORIAR, *vel* PRIDIE QVAM MORIERIS, DARI: *inutilis erat stipulatio. Sed cùm (vt iam dictum* [b] *est) ex consensu* 13

[b] 3. de ver. obl. §. 1.

cont

contrahentium stipulationes valeant: placuit nobis etiam in hunc iuris articulũ necessariam inducere emẽdationem, vt siue post mortem, siue pridie quàm moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio cõcepta sit: stipulatio valeat.

Præposteræ stipulationes olim inutiles, hodie vtiles.

14 ¶ *Item si quis ita stipulatus erat,* SI NAVIS CRAS EX ASIA VENERIT, HODIE DARE SPONDES? *inutilis erat stipulatio; quia præposterè concepta est. Sed quum Leo inclytæ recordationis,* [a] *in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse reiiciẽdam existimauerit: nobis placuit & huic perfectum robur accommodare, vt non solùm in dotibus, sed etiam in omnibus valeat*

15 *huiusmodi conceptio stipulationis.* ¶ *Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat,* CVM MORIAR, DARE SPONDES? *vel* CVM MORIERIS: *& apud veteres vtilis erat, & nunc valet. Item post mortem alterius rectè*

16 *stipulamur.* ¶ *Si scriptum in instrumẽto fuerit, promisisse aliquem: perinde habetur, atq; si interrogatione præcedente responsum sit.*

17 ¶ *Quotiens plures res vna stipulatione comprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat,* DARE SPONDEO: *propter omnes tenetur. Si verò vnam ex his, vel quasdam daturum se spoponderit:*

[a] non ex-t..t: sed eius fit mẽtio in l. præposteri C. de testamen.

Verba sunt Pauli lib. 5. sentent.

obligatio in iis pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus vna, vel quædã videtur esse perfectæ. singulas enim res stipulari, et ad singulas respõdere debemus.

Alteri stipulari neminem posse.

¶ *Alteri stipulari (vt supra dictum est) nemo* 18 *potest. Inuentæ enim sunt huiusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque adquirat quod sua interest. cæterum si alij detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Pœnã enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quod intersit eius, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis ita stipuletur,* TITIO DARI *: nihil agit. sed si adiecerit pœnam,* NISI DEDERIS, TOT AVREOS DARE SPONDES? *tunc committitur stipulatio.*

Quotiens nostra interest extraneo dari, totiens ei stipulari possumus.

¶ *Sed & si quis stipuletur alij, cũ eius inter-* 19 *esset, placuit stipulationem valere. Nam si is qui pupilli tutelam administrare cœperat, cessit administratione cõtutori suo, & stipuletur rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris fieri quod stipulatus est (cùm obligatus esset pupillo, si male res cesserit) tenet obligatio. Ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus*

vel stipulatus est.

latus sit: habebit vires stipulatio. Et si creditori suo quis stipulatus sit: quòd sua interest, ne fortè vel pœna committatur, vel prædia distrahantur quæ pignori data erãt: valeat stipula-
20 *tio.* ¶ *Versa vice, qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, vt nõ teneatur, nisi*
21 *pœnam ipse promiserit.* ¶ *Item nemo rẽ suam futuram, in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulatur.*

Inutilis est stipulatio, si in re quæ in stipulationem deducitur, dissensus versetur.

22 ¶ *Si de alia re stipulator senserit: de alia promissor, perinde nulla cõtrahitur obligatio, ac si ad interrogatũ respõsum nõ esset: veluti si hominem Stichũ à te quis stipulatus fuerit, tu de Pãphilo senseris, quẽ Stichũ vocari credideris.*
23 ¶ *Quod turpi ex causa promissum est, veluti si quis homicidiũ vel sacrilegiũ se facturum pro-*
24 *mittat: non valet.* ¶ *Cùm quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionem decesserit: postea existente conditione heres eius agere potest. Idem est & ex promissoris parte. Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non rectè petet.* [a]

[a] & tamen cessit & venit dies, i. annus, sed non præteriit.

Etiam si pura fuerit stipulatio, eius tamẽ executioni tacitè id tempus adiectum videtur, quo commode promissa à debitore impleri queant.

l. quod dicimus. ff. de solutio.

Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuò agere, nisi tantum spacium præterierit, quo traditio fieri poßit.

DE FIDEIVSSORIBVS.

TITVL. XXI.

l. 1. de obligat.

PRo eo qui pmittit, solẽt alij obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant, vt diligẽtius sibi cautum sit. ,, ¶ *In omnibus autem obligationibus adsumi possunt: id est, siue re, siue verbis, siue literis, siue cõsensu contractæ fuerint. At nec illud quidem interest, vtrum ciuilis, an naturalis sit obligatio, cui adiicitur fideiussor: adeò quidẽ, vt pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit qui fideiussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.* ,, 1

l. græcè. ff. eo.

l. 4. e. l. stipulatus. ff. eod.

¶ *Fideiussor nõ tantum ipse obligatur, sed etiam heredem relinquit obligatum.* ,, 2 ¶ *Fideiussor & præcedere obligationem, & sequi potest.* ,, 3

Cum olim plures fideiussores ipso iure in solidum tenerentur, ex epistola D. Hadriani diuisionis eis beneficium datum est.

*quæ epistola non ius sed exceptioné tribuit. l. inter. ff. e.

¶ *Si plures sint fideiussores: quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. Itaque liberum est creditori, à quo velit solidũ petere. Sed ex epistola* * *diui Hadriani cõpellitur creditor* 4

ditor à singulis, qui modò soluendo sunt litis contestatæ tempore, partes petere. Ideóque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit: hoc cæteros onerat. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consequutus fuerit: huius solius detrimẽtum erit, si is pro quo fideiußit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit iuuari ex epistola diui Hadriani, & desiderare vt pro parte in se detur actio.

Fideiussoria obligatio accessoria est principali: quo fit vt maior principali esse nequeat, minor autem queat.

5 ¶ *Fideiussores ita obligari nõ possunt, vt plus debeant, quàm debet is pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quàm in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit: fideiussor in quinque rectè obligatur. contrà verò obligari non potest. Item si ille purè promiserit, fideiussor sub conditione promittere potest: contrà verò non potest. Non solum enim in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est post tempus dare. Si quid autem fideiussor pro reo soluerit: eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudicium.*

6 ¶ *Græcè etiam fideiussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, siue*

siue βούλομαι, Sed & si φημὶ dixerit, [a] *pro eo erit ac si dixerit λέγω.*

[a] ita legitur in manuscr. & Pād. Flo. in l. grecè ff. eo. tit.

Solennitas intrinseca interueniſſe præſumitur, quando ſcripturæ verba apta ſunt illam comprehendere.

¶ *In ſtipulationibus fideiuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipi: vt quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideóq; conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſſiſſe: videri omnia ſolenniter acta.* 7

DE LITERARVM OBLIGATIONIBVS.

TITVLVS XXII.

OLim ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non ſunt in vſu. Planè ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum non eſt: de pecunia minime numerata, poſt multum temporis exceptionẽ opponere non poteſt. hoc enim ſæpiſſimè conſtitutũ eſt. ſic fit, vt & hodie, dum queri non poteſt, ſcriptura obligetur: & ex ea naſcitur condictio, ceſſante verborum obligatione. Multũ autẽ tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus conſtitutionibus vſque ad quinquennium procedebat. ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari: per conſtitutio

ſtitutionem noſtram" *tempus coartatum eſt, vt vltra bienniȷ metas huiuſmodi exceptio minime extendatur.*

"l. in contractib. C. de non nu. pecu.

DE OBLIGATIONIBVS EX CONSENSV."

TIT XXIII.

De quarta ſpecie obligationum ex contractu.

*In vet. legitur, De conſenſu obligationibus.

» *Conſenſu*" *fiunt obligationes in emptionibus, vẽditionibus, locationibus,* » *conductionibus, ſocietatibus, mãdatis. Ideo autẽ iſtis modis obligatio dicitur con-* » *ſenſu contrahi, quia neque ſcriptura, neq; præſentia omnimodo opus eſt. at nec dari quicquã* » *neceſſe eſt, vt ſubſtantiam capiat obligatio: ſed* » *ſufficit eos qui negotium*" *gerunt, cõſentire. vnde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium.* » *Item in his contractibus alter alteri obligatur* » *in id, quod alterũ alteri ex bono & æquo præſtare oportet: cum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat.*

"l. 2. ff. de oblig. & actio.

*i. ſynallagma.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

TIT. XXIIII.

De prima ſpecie obligationum ex conſenſu.

Emptio

Emptio & vēditio contrahitur simul atq; de pretio conuenerit: quāuis nondū precium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum est emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus, quæ sine scriptura consistunt, obtinere oportet. nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus & venditionibus innouatum est. in iis autem, quæ scriptura conficiuntur: non aliter perfectam esse venditionem & emptionem constituimus, nisi & instrumēta emptionis fuerint conscripta vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta: & si per tabellionem fiunt, nisi & cōpletiones acceperint, & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel vēditor sine pœna recedere ab emptione & vēditione. Ita tamen impunè eis recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datū. hoc enim subsequuto: siue in scriptis, siue sine scriptis vēditio celebrata est: is qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit. si verò venditor: duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum est.

*l. Cōtractus. C. de fide instrumentorum.

d. l. cōtractus.

Contractui

Contractui emptionis certum debet interuenire pretium: pretio autem in arbitriū tertij collato, suspenditur effectus emptionis, vt si tertius arbitretur, valeat: eo non arbitrante, non valeat.

1 *¶ Pretium autem constitui oportet: nam nul-*
2 *la emptio sine pretio esse potest ¶ Sed & certū esse pretium debet. alioqui si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundéque hoc dubitabatur[constarétne vēditio, an non]ᵃ Sed nostra decisioᵇ ita hoc constituit, vt quotiens sic composita sit venditio,* QVANTI ILLE AESTIMAVERIT, *sub hac cōditione staret contractus, vt si quidem ille qui nominatus est, pretium definierit: tunc omnimodo secundum eius æstimationem & pretium persoluatur, & res tradatur, & vēditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vēdito agēte. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel nō potuerit pretium definire: tūc pro nihilo esse vēditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod ius cum in venditionibus nobis placuit: non est absurdum & in locationibus & in conductionibus trahere.*

ᵃ al. siue constat venditio siue non.
ᵇ l. vlt. C. cōd. tit.

Venditæ rei pretiū in numerata pecunia consistere debet: non etiam in aliis rebus.

3 *¶ Item pretium in numerata pecunia cōsistere debet. Nā in cæteris rebus an pretiū esse possit, valde quærebatur: veluti an homo, fundus,*

aut

aut toga, alterius rei pretium esse posſit. Sabinus & Caſsius etiam in alia re putãt pretium posse consistere. vnde illud, quod vulgo dicebãt, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi: eámq; speciẽ emptionis & venditionis vetustiſsimam esse, argumẽto vtebantur Græco poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait permutatis quibusdam rebus, his verbis,

Lib. 7. Iliados circa finem.

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοὶ
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Diuersæ scholæ auctores contrà sentiebant: aliúdque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretij nomine data esse. Nam vtramque videri & venisse, & pretij nomine datam esse, rationem nõ pati. Sed Proculi sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separatam, meritò præualuit: cum & ipse aliis Homericis versibus adiuuabatur, & validioribus rationibus argumẽtabatur: quod & anteriores diui principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

De periculo & commodo rei venditæ.

¶ *Quum autem emptio & venditio contracta* 4 *sit*

sit (quod effici diximus simul atque de pretio conuenerit) cùm sine scriptura res agitur, periculum rei venditæ statim ad emptore pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaq; si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis, longè minor aut deterior esse cœperit: emptoris damnũ est, cui necesse est, licet rem nõ fuerit nactus, preciũ soluere. Quicquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionẽ accesserit, ad emptoris commodũ pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est.

5 ¶ *Quòd si fugerit homo qui venit, aut subreptus fuerit, ita vt neq; dolus, neque culpa venditoris interuenerit, animaduertendum erit, an custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sanè enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterísque rebus intelligimus.*

6 ¶ *Vtique tamen vindicationem rei & condictionẽ exhibere debebit emptori: quia sanè qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti & de damni*

iniuriæ actione. ¶ *Emptio tam sub conditione,* 7 *quàm purè contrahi potest. Sub conditione, veluti,* SI STICHVS INTRA CERTVM DIEM TIBI PLACVERIT, ERIT TIBI EMPTVS AVREIS TOT. ¶ *Loca sacra vel religiosa,* 8 *item publica (veluti forum, basilicã) frustra quis sciens emit. quæ tamen si pro profanis vel priuatis deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quòd non habere ei liceat: vt consequatur quod sua interest eum deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro seruo emerit.*

DE LOCATIONE ET CONDVCTIONE.

TIT. XXV.

Secunda species consensu obligationum.

l.2.D. eo.

LOCATIO *& conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdémque iuris regulis consistunt*[a]. *Nam vt emptio & vẽditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit: sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur si* [*merces*[b] *constituta sit.*] *& competit locatori quidem locati actio, conductori verò conducti. Et quæ supra diximus si alieno arbitrio pretium permissum fuerit: eadẽ & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio*

[a] Fl. Pãd. constitit.

[b] verba Iustiniani.

trio merces permissa fuerit. Qua de causa si fulloni polienda curădáve, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non propriè locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur.

Locatæ rei merces in numerata pecunia consistere debet.

1 ¶ *Præterea sicut vulgò quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si fortè rem aliquam vtendă siue fruendăm tibi quis dederit, & inuicem à te vtĕdam*
" *siue fruendam aliam rem acceperit. Et placuit*
" *non esse locationem & conductionem, sed pro-*
" *prium genus esse contractus. veluti si cŭ vnum*
" *bouem quis haberet, & vicinus eius vnŭ, pla-*
" *cuerit inter eos, vt per denos dies inuicem bo-*
" *ues commodarent, vt opus facerĕt, & apud al-*
" *terum bos perierit: neq; locati, vel conducti, ne-*
" *que commodati competit actio: quia non fuit*
" *commodatum gratuitum. verùm præscriptis*
" *verbis agendum est.*

l. si gratuitam. §. si vnum boué. D. de præsc. ver.

Emphyteuseos constitutio (id est, cùm prædium perpetuo fruendum annua pensione constituta cuipiam conceditur) neque venditio neque locatio est: sed propriam contractus speciem parit.

2 ¶ *Adeò autem aliquam familiaritatĕ inter*

*se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio, vt in quibusdam causis quæri soleat, vtrum emptio & venditio cōtrahatur, an locatio & conductio. vt ecce de prædiis quæ perpetuò quibusdam fruenda traduntur**, *id est, vt quandiu pensio siue reditus pro his domino præstetur, neq; ipsi conductori, neque heredi eius, cuíve conductor heréſve eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alióve quocunq; modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdā locatio, à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana** *lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neq; ad locationem, neq; ad venditionem inclinantē, sed suis pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita statuit obtinere, ac si naturalis** *esset contractus. sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum: sin autem particularis, ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire. quo iure vtimur.*

* locatur. l. j. D. si ager vectiga. vel emphyt.

* l. j. C. de iure emphyt.

* Cuiacius putat legendum, natura talis, rectè. & sic Theoph. legisse videtur l. 2. §. adeo D. loca.

Alius casus dubius inter venditionem & locationem.

¶ *Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo certi ponderis certæq; formæ anulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia)*

gratia) decem aureos: vtrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Caßius ait, materiæ quidem emptionẽ & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionẽ. Sed placuit tãtùm emptionem & venditionem cõtrahi. Quòd si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit.

Quæ partium expressa conuentione promissa fuerunt, necnon & quæ ex bono & æquo prçstari debent (licet de iis conuentum non sit) hæc in contractu seruanda sunt.

4 ¶ *Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo præstare.*

5 ¶ *Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentißimus paterfamilias suis rebus adhibet. quam si præstiterit, & aliquo casu fortuito eã rem amiserit: de restituenda ea non tenebitur.*

6 ¶ *Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres eius eodem iure in conductione succedit.*

DE SOCIETATE.*

TIT. XXVI.

*κοινωνίαν vocat Theoph.

Tertia species consensu obligationum.

SOCIETATEM *coire solemus aut totorum bonorũ, quam Graeci specialiter κοινωνίαν appellant: aut vnius alicuius negotiationis, veluti mãcipiorum vendendorum emendorúmq;, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendíque. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit: aequales scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quòd si expressae fuerint partes, hae seruari debent. Nec enim vnquam cuiquã dubium fuit, quin valeat conuentio, si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidem duae partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.*

¶ *De illa sanè conuentione quaesitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, vt ad Titium lucri duae partes pertineãt, damni tertia: ad Seium duae partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi cõuentio? Quintus Mucius contra naturam societatis talẽ pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius Sulpitius*[a] *(cuius sententia praeualuit) contra sensit: quia saepe quorundã ita preciosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti.* 1

[a] in notis ad Quin. Muciũ. l. Mucius. ff. eo.

¶ *Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, vt alter pecuniã conferat, alter non conferat, & tamẽ lucrũ inter eos cõmune sit: quia* 2

saepe

sæpe opera alicuius pro pecunia valet. Et adeò contra Quinti Mucij sententiam obtinuit, vt illud quoq; constiterit posse conuenire, vt quis lucri partẽ ferat, de damno non teneatur: quod & ipsum Seruius conuenienter fieri existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum quod superest, intelligatur lucri esse.

Græca locutio.

Pars in lucro adiecta, in damno quoque adiecta videtur: & è diuerso.

3 ¶ *Illud expeditũ est, si in vna causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo dãno, in altera verò omissa: in eo quoque, quod prætermissum est, eandem partem seruari.*

Renunciatione soluitur societas.

4 ¶ *Manet autem societas eò vsq;, donec in eodem cõsensu perseuerauerint. At cùm aliquis renunciauerit socitati, soluitur societas. Sed planè si quis callidè in hoc renunciauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renunciauerit societati, vt hereditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quod non captauerit:* ᵃ *ad ipsum solum pertinet.*

5 ¶ *Et verò, cui renunciatum est, quicquid omnino post renunciatam societatem adquiritur, soli conceditur.*

ᵃ i. callidè renũciando aucupatus sit.

Adiiciuntur quatuor modi quibus finitur societas: scilicet morte socij, negotio finito, publicatione, & bonorum cessione.

¶ *Soluitur adhuc societas etiam morte socij: quia qui societatẽ contrahit, certam personam sibi elegit, sed & si consensu plurium societas cõtracta sit: morte vnius socij soluitur, etsi plures supersint: nisi in coëunda societate aliter conuenerit. Item si alicuius rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est: finitur societas. Publicatione quoq; distrahi societatem, manifestum est: scilicet si vniuersa bona socij publicentur. nam cùm in eius locum alius succedit, pro mortuo habetur.* ¶ *Item si quis ex sociis mole debiti pregrauatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica aut priuata debita substantia eius veneat: soluitur societas. sed hoc casu si adhuc consentiant in societatem, noua videtur incipere societas.* 5 7

Socium in communi re tantam adhibere diligentiam quantam in re propria, sufficit.

¶ *Socius socio vtrum eo nomine tãtùm teneatur pro socio actione, si quid dolo cõmiserit, sicut is qui deponi apud se passus est: an etiã culpæ, id est, desidiæ atq; negligentiæ nomine, quæsitum est. preualuit tamen etiã culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactißimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam cõmunibus rebus adhibere socium, qualem* 8

qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit: de se queri, hoc est sibi imputare debet.

DE MANDATO.

TIT. XXVII.

Quarta species consensu obligationum.

» MANDATVM contrahitur quinque modis: siue sua tantùm gratia aliquis tibi mãdet, siue sua & tua, siue aliena tãtùm, siue sua & aliena, siue tua & aliena. At si tua tantùm gratia mandatum sit: superuacuum est mãdatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur.

Caius l. 2. ff. eod. titu.

Eius gratia fieri mandatum dicitur, cuius emolumentum respicit.

1 ¶ Mandantis tantùm gratia interuenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, vt negotia eius gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes. Tua gratia & mandãtis: veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur [aut si volente te agere cum eo ex fideiussoria causa, mandet tibi, vt cũ reo agas, periculo mandantis: vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi delegaret in id quod tibi debuerat.] Aliena autem [tantum] causa interuenit mandatũ: veluti si tibi aliquis mãdet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio spon-

deres. Sua & aliena: veluti si de communibus « suis & Titij negotiis gerendis tibi mandet, vel « vt sibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo « & Titio sponderes. Tua & aliena: veluti si ti- « bi mandet, vt Titio sub vsuris crederes. quòd si « vt sine vsuris pecuniam crederes, aliena tan- « tùm gratia intercedit mandatum. «

Mandatum gratia mãdatarij tantùm factum, potius consilium quàm mandatum est.

¶ *Tua tantùm gratia interuenit mandatum:* 2 *veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in em- « ptiones potius prædiorum colloces, quàm fœne- « res: vel ex diuerso, vt pecunias tuas fœneres po- « tius, quàm in emptiones prædiorũ colloces. Cu- « ius generis mandatũ, magis consilium est quàm « mandatum, & ob id non est obligatoriũ: quia « nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si « non expediat ei cui dabatur: cùm liberum cuiq; « sit apud se explorare, an sibi expediat consi- « lium. Itaque si otiosam pecuniam domi te ha- bentem hortatus fuerit aliquis, vt rem ali- quam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat tibi eam emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares: sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quàm si tibi mandatum esset.*

¶ *Illud*

3 ¶ *Illud quoque mandatum non est obligatorium, quòd contra bonos mores est:* " *veluti si* „ *Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de* „ *iniuria facienda mãdet tibi. licet enim pœnam* „ *istius facti nomine præstiteris, non tamen vllam habes aduersus Titium actionem.*

l. si remunerãdi. §. rei turpis. ff. eod.

Mand..ti fines excedere nequaquam licet: alioqui excedenti (quatenus excesserit) mandati actio denegatur.

4 ¶ *Is qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati. vt ecce, si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi vt fundũ emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neq; in ampliorem pecuniam fideiubere. alioqui non habebis cum eo mandati actionem. adeo quidem, vt Sabino & Cassio placuerit, etiam si vsque ad cẽtum aureos cum eo agere velis: inutiliter te acturum. Diuersæ scholæ auctores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant. quæ sententia sanè benignior est. Quòd si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, vt sibi cẽtum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si poßit) emeretur.*

l. diligenter. ff. e. ti.

l. sed Proculus. ff. eod. titul.

Mandatum re integra reuocatũ extinguitur; morte quoque mandantis re integra contingente, euanescit mãdatum: mãdatario tamen mortem aut reuocationẽ ignoranti subuenitur per æquitatẽ contra iuris subtilitatẽ.

¶ Re

l. si vero. § si mandauero. ff. eod.

Rectè quoq; mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit. Item si adhuc integro mãdato, mors alterutrius interueniat, id est, vel eius qui mandauerit, vel illius qui mandatum susceperit: soluitur mandatũ. Sed vtilitatis causa receptũ est, si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatũ: posse te agere mandati actione. alioqui iusta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titij, per ignorantiam liberto soluerint, liberari eos: cum alioqui stricta iuris ratione non possent liberari, quia alij soluissent, quàm cui soluere debuerint. 5

Mandatum suscipere, voluntatis est: susceptum verò adimplere, necessitatis.

l. 17. §. qui suscipit. eo. tit. & l. 22. §. vlti.

Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quàm primũ renunciãdum, vt per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem explicandi: nihilo minus mandati actio locum habet. nisi iusta causa intercesserit aut non renunciandi, aut intempestiuè renunciandi. Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest. 6

Quæ sit propria forma mandati.

l. 1. §. man

In summa sciendum est, mandatũ, nisi gra- 7

tuit

„ *tuitum sit, in aliam formam negotij cadere.* datum. ff.
„ *Nam mercede constituta, incipit locatio & con* cod.
ductio esse. Et (vt generaliter dixerimus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium: iis casibus interueniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandáve quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta neque promissa: mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE QVASI EX CONTRActu nascuntur.

TIT. XXVIII.

POST *genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ non propriè quidem ex contractu nasci intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.*

Prima species, ex negociorum gestione.

1 ¶ *Igitur cum quis negotia absentis gesserit: vltro citróque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum: sed domino quidem rei gestæ aduersus eum qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori, contraria. quas ex nullo contractu propriè nasci,*

l. 4. §. si quis absentis. ff. de obl. & act.

sci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. ex qua causa ij quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idq; vtilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregrè profecti essent, desererentur negotia: quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo, quod quisque impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is qui vtiliter gesserit negotia, [dominum habet obligatũ negotiorum]: ita & contrà iste quoque tenetur, vt administrationis reddat rationem: quo casu ad exactissimàm quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modò alius diligentior commodius administraturus esset negotia.

Pro inclu. legẽdum, habet obligatũ dominũ negociorũ.

Secunda species ex tutelæ munere.

d.l.4.§.tutelæ.de obli. & act.

¶*Tutores quoque, qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligati esse intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionẽ: sed & contrà tutor cũ pupillo habet contrariã tutelæ, si vel impẽderit aliquid*

» *aliquid in rē pupilli, vel pro eo fuerit obligatus,*
» *aut rem ſuam creditoribus eius obligauerit.*

Tertia ſpecies ex accidenti ſine conſenſu communione.

3 ❡*Item ſi inter aliquos communis res ſit ſine ſocietate: veluti quòd pariter eis legata donatáve eſſet: & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidundo iudicio, quòd ſolus fructus ex ea re perceperit, aut quòd ſocius eius ſolus in eam rem neceſſarias impenſas fecerit: non intelligitur ex cōtractu propriè obligatus eſſe, quippe nihil inter ſe contraxerunt. ſed quia ex maleficio non tenetur: quaſi ex contractu teneri videtur.*

Quarta ſpecies ex hereditatis inter plures communione.

4 ❡*Idem iuris eſt de eo, qui coheredi ſuo familiæ erciſcūdæ iudicio ex his cauſis obligatus eſt.*

Quinta ſpecies ex teſtamento inter heredes & legatarios.

5 ❡*Heres[a] quoque legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur (neque enim cum herede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius geſſiſſe propriè dici poteſt) & tamen quia ex maleficio non eſt obligatus: quaſi ex contractu[b] debere intelligitur.*

Sexta ſpecies ex indebiti ſolutione.

6 ❡*Item is cui quis per errorē non debitū ſoluit,* [*quaſi*[c] *ex contractu debere videtur.*] *Adeò enim*

[a] d.l.4.§. heres.ff. de obli.& action.

[b] actio ex teſtaméto hic locum habet.

[c] Caius loco incluſo rū ait qua ſi ex mutui datione eum obligari.

enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, vt si certiorem rationem sequamur: magis (vt suprà diximus) ex distractu quàm ex contractu possit dici obligatus esse. Nã qui soluendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotiũ, quàm contrahat. Sed tamen perinde is qui accipit, obligatur, ac si mutuum ei daretur: & ideo condictione tenetur.

Exceptio à superiore casu.

¶ *Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. sic nanque definierunt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex iis causis non debitum solutum, repeti non posse: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerũt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant. nostra autem constitutio* * *cùm vnam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.*

* intelligit Græcam cõstitutio né quæ est 45. sub tit. C. de epis. & cle. vbi eius argumentum reposui.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO adquiritur.

TIT. XXIX.

Suprà in tit per quas personas nobis adquiritur, generaliter de adquisitione rerum, hic specialiter de acquisitione obligationum siue actionum agitur.

E*XPOSITIS generibus obligationum, quæ ex cõtractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus adquiri nobis non solùm per nosmetipsos, sed per eas quoque personas quæ in nostra potestate sunt, veluti per seruos & filios nostros: vt tamen quod per seruos quidem nobis adquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisitum, hoc diuidatur secundum imaginem rerum proprietatis & vsusfructus, quam nostra decreuit* ᵃ*constitutio: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio seruetur, scilicet patre actionem mouente secundum nouellæ nostræ cõstitutionis diuisionem. Item per liberos homines, & alienos seruos, quos bona fide poßidemus, adquiritur nobis: sed tantùm ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra adquirant. Per*

ᵃ l. cum oportet. C. de bo. quę lib.

eum quoque seruum, in quo vsumfructũ [vel vsum] habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adquiritur. Communem seruum pro dominica parte dominis adquirere certũ est: excepto eo, quod nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli adquirit: veluti cum ita stipulatur, TITIO DOMINO MEO DARE SPONDES? *Sed si domini vnius iussu seruus fuerit stipulatus: licet antea dubitabatur, tamen post nostrã decisionem res expedita est, vt illi tantùm adquirat, qui hoc ei facere iussit, vt suprà[a] dictum est.*

[a] tit. de stipu. seruo.

QVIBVS MODIS TOLLITVR OBLIGATIO.

TIT. XXX.

Quatuor modis docet hic titulus tolli obligationem. Primus modus, solutio naturalis.

TOLLITVR[a] *autem omnis obligatio solutione eius quod debetur: vel si quis consentiente creditore aliud pro alio soluerit. Nec interest, quis soluat: vtrum ipse qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio soluente: siue sciente, siue ignorante debitore vel inuito solutio fiat. Item si reus soluerit, etiam ij qui pro eo interuenerunt.*

[a] soluitur.

runt, liberantur. Idem ex contrario contingit si fideiussor soluerit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.

Secundus modus tollendæ obligationis, Acceptilatio, siue imaginaria solutio.

1 *¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur hæc verba debitorem dicere:* QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? *& Titius respondeat,* HABEO. *Sed & Græcè potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet:* ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. *Quo genere (vt diximus) tantùm ea soluuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed id quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè soluitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri potest. Est autem* [a] *prodita stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationē tollatur. Stipulatio enim Aquiliana*

[a] Ex l. & vno ex ff. de acceptilat.

renouat omnes obligationes,& à Gallo Aquilio ita composita est: Quicquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebítve, præsens in diémve, aut sub conditione, quarumcunque rerum mihi tecum actio est, quæq; aduersus te petitio, vel aduersus te persequutio est, erítve: quódve tu meum habes, tenes, possides, dolóve malo fecisti quo minus possideas: quanti quæq; earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius. [quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberétne à se acceptum, Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.] »

Tertius modus tollendæ obligationis, Nouatio.

¶ Præterea nouatione tollitur obligatio: veluti si id quod tu Seio debebas, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeò vt interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti si id quod tu Titio debebas, à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit. quo casu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non idem iuris est, si à seruo quis 2

fuer

fuerit ſtipulatus.nam tunc prior perinde obligatus manet,ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet.Sed ſi eadem perſona ſit,à qua poſtea ſtipuleris: ita demum nouatio fit, ſi quid in poſteriore[*] ſtipulatione noui ſit:fortè ſi conditio, aut dies,aut fideiuſſor adiiciatur,aut detrahatur.Quod autem diximus, ſi conditio adiiciatur,nouationem fieri:ſic intelligi oportet,vt ita dicamus factam nouationem,ſi conditio extiterit.alioqui ſi defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri nouationem,cum nouandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri,& quaſdam de hoc præſumptiones alij in aliis caſibus introducebant:ideo noſtra proceſsit conſtitutio[*], quæ apertiſsimè definiuit,tunc ſolùm nouationem fieri, quotiẽs hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit,quòd propter nouationem prioris obligationis conuenerunt.alioqui & manere priſtinam obligationem,& ſecundam ei accedere,vt maneat ex vtraque cauſa obligatio ſecundũ noſtræ conſtitutionis definitionem,quam licet ex pſius lectione apertius cognoſcere.

[*] al. in poſteriorem ſtipulationem.

[*] l vl.C. de nouatio.

Quartus modus tollendæ obligationis.

3 ¶ *Hoc amplius, eæ obligationes quæ conſenſu contrahuntur,contraria voluntate diſſoluuntur.Nam ſi Titius & Seius inter ſe conſenſe-*

rint, vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum sequuta, id est, neque precio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione: inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus qui ex consensu descendunt, sicut iam dictum est.

*

D N.

DN. N. IVSTINIANI

PP. A. INSTITVTIONVM IVris compositarum per Tribonianum v. m. magistrum & exquæstore sacri palatij, & Theophilum & Dorotheũ vv. mm. illustres & antecessores.

LIBER IIII.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX DELICTO nascuntur.

TIT. I.

Hic titulus generalis & communis est 4. titulis seqq. vsque ad tit. de oblig. quæ quasi ex delicto.

QVVM *sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, & quasi ex contractu: sequitur, vt de obligationibus ex maleficio, & quasi ex maleficio dispiciamus. Sed illæ quidem (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur. hæ verò vnius generis sunt. nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria.*

ex l. 1. ff. eo.

¶ Furtum est [a] *contrectatio fraudulosa, lucri* 1 *faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiã vsus eius, possessionísve: quod lege naturali prohibitum est admittere. Furtum autem vel à furuo, id est nigro dictũ est, quòd clam & obscurè fiat, & plerumque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, id est auferendo: vel à Græco sermone, qui φῶρας appellant fures. Imò & Græci à ferẽdo φῶρας dixerunt.*

Diuisio furtorum, cum partium definitionibus.

¶ Furtorum autẽ duo sunt genera: manifestũ, 2 *& nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quàm genera furtorum, sicut inferius apparebit. ¶ Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec solum is qui in ipso furto* 3 *deprehenditur, sed etiam is qui in eo loco deprehenditur, quo fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in olineto oliuarum, aut in vineto vuarum furtum fecit, quamdiu in eo olineto aut vineto deprehensus fuerit. ¶ Imò* 4 *vlterius furtum manifestum est extendendum quamdiu eam rem fur tenens visus vel deprehẽsus fuerit: siue in publico, siue in priuato, vel à domino, vel alio, antequam eò peruenerit, quo perferre ac deponere rem destinasset. Sed si pertulit quò destinauit, tametsi deprehendatur*

In manuscr. ἐπ' αὐτοφώρῳ scriptum inueni.

cum

5 *cum re furtiua, non est manifestus fur.* ¶ *Nec manifestum furtum quid sit, ex iis quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.*

Varia furtorum genera, ex quibus quoque variæ actionum species prodibant, hodie in desuetudinem abierunt. & quare.

6 ¶ *Conceptum furtum dicitur, cùm apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quæsita & inuenta sit. nam in eum propria actio constituta est, quãuis fur non sit, quæ appellatur*
7 *concepti.* ¶ *Oblatum furtum dicitur, cùm res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eáque apud te concepta sit: vtique si ea mẽte tibi data fuerit, vt apud te potius, quàm apud eum qui dedit, conciperetur. nam tibi, apud quem cõcepta sit, propria aduersus eum qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur*
8 *oblati.* ¶ *Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum qui furtum quærere testibus præ-*
9 *sentibus volẽtem prohibuerit.* ¶ *Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti aduersus eum qui furtiuam rem apud se quæsitam & inuentam non exhi-*
10 *buit.* ¶ *Sed hæ actiones, id est concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti nõ exhibiti, in desuetudinẽ abierunt. Quum enim requisitio rei furtiuæ hodie secundum veterem obseruationem non fit, merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab vsu communi reces-*

[a] manifestissimū

serunt: quum manifestum[a] sit, quòd omnes qui scientes rem furtiuam susceperint, & celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt. Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex serui, quàm ex liberi persona. nec manifesti, dupli.

Quæuis indebita alienæ rei contrectatio inuito domino facta, furti alligat cótrectantem: quapropter qui re aliena abutitur, furtum committit.

¶ Furtum autem fit, non solùm cùm quis intercipiendi causa rem alienam amouet: sed generaliter cùm quis alienam rem inuito domino contrectat.[a] Itaque siue creditor pignore, siue is apud quem res deposita est, ea re vtatur, siue is qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quàm cuius gratia ei data est: furtū committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquò duxerit: quod veteres scripserunt de eo qui in aciem equū perduxisset. 11

[a] al. contractat.

¶ Placuit tamē, eos qui rebus commodatis aliter vterentur, quàm vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id inuito domino facere: eúmque si intellexisset, non permissurum. at si permissurum credant, extra crimen[a] videri, optima sanè distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committatur. 12

[a] i. delictū.

Qui

Qui etiam inuito domino contrectare falso credit, si id volente domino faciat, furti reus non est: excipe alieni serui improbum solicitatorem.

23 ¶ *Sed & si credat aliquis inuito domino se rẽ commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæsitum est, cum Titius seruum Mæuij solicitauerit, vt quasdã res domino subripiat, & ad eum perferat, & seruus id ad Mæuium pertulerit (Mæuius dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad eũ perferre) vtrũ furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cùm nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neq; serui corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram* [a] *decisionem sanximus,* [b] *non solùm furti actionem, sed & serui corrupti contra eum dari. Licet enim is seruus deterior à solicitatore minimè factus est, et ideo non concurrant regulæ, quæ serui corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est, vt sit ei pœnalis actio imposita, tanquam si re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate, & in alium seruum, qui facilè posset corrũpi, tale facinus à quibusdam*

[a] l. si quis. C. de furtis.

[b] l. sancimus. sic legẽdum ex vet. nõ sancimus.

dam

dam perpetretur. ¶ *Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.* 14 ¶ *Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.* 15

Furti tenetur, non modò qui furatur, verùm etiam qui opem & consilium præstat: eadémque pœna qua fur condemnandus est: qui si consilium tantum dederit, non tenetur.

l in furti. ff. eo.

¶ *Interdum furti tenetur, qui ipse furtum nō fecit: qualis est is, cuius ope consilio furtum factum est. In quo numero est qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius rem tuam exciperet: aut oues tuas vel boues fugauerit, vt alius eos acciperet.* [a] *Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum. Sed si quid eorum per lasciuiam, & non data opera vt furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope consilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit: aut ipsas fenestras vel ostium effringit, vt alius furtum faceret: quíve ferramenta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris supponerentur, commodauerit, sciens cuius* [b] *gratia commodauerit.* 16 ¶ *Certè qui nullam opem ad* 17

a excipe-ret.

b l. dolo malo. d. l. in furti. eod.

fur

furtum faciendum adhibuit,sed tantùm consilium dedit,atq; hortatus est ad furtum faciendum,non tenetur furti.

Si quid filius patri furto subripiat,furtum facit:ídque furtiuum efficitur : & ea propter inusucapibile:filius tamen furti conueniri minimè potest : opem autem & consilium illi præstans,potest.

18 ¶ *Hi qui in parentum vel dominorum potestate sunt,si rem eis subripiunt,furtum quidem illis faciunt , & res in furtiuam causam cadit (nec ob id ab vllo vsucapi potest,antequam in domini potestatem reuertatur) sed furti actio nō nascitur:quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci.Si verò ope cōsilio alterius furtum factum fuerit:quia vtiq; furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur : quia verum est ope & consilio eius furtum factum*

Ex l.serui. & filij. ff. eod.

19 *esse.* ¶ *Furti autem actio ei competit, cuius interest rem saluam esse,licet dominus nō sit.Itaque nec domino aliter competit , quàm si eius interfit rem non perire. Vnde constat creditorem de pignore subrepto furti agere posse,etiam si idoneum debitorem habeat : quia expedit ei pignori potius incumbere , quàm in personam agere:adeò quidem,vt quãuis ipse debitor eam rem subripuerit,nihilo minus creditori competat actio furti.*

l.12.ff.eo. tit.

Qui alienæ rei custodiendæ exactam curam præstare tenetur(vtputa fullo & sarcinator)

re furto sublata, contra furem experiri possunt: modò integre soluendo existant.

Ex l. 12. Itaq; fullo. ff. eo.

Item si fullo poliēda curādáve, aut sarcinator sarciēda vestimēta mercede certa constituta acceperit, eáq; furto amiserit: ipse furti habet actionē, non dominus: quia domini nihil interest eam rem non perire, quum iudicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi posit. 20

Sed & bonæ fidei emptori subrepta res, quam emerit, quamuis dominus non sit, omnino competit furti actio, quemadmodū & creditori. Fulloni* verò & sarcinatori non aliter furti competere placuit, quàm si soluendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem soluere posint. Nam si soluendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non posit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse. Idem est & si in parte soluendo fuerit fullo aut sarcinator.* 21

*al. omnimodo. i. siue soluendo sit siue non sit.

*d. l. itaq;. eo.

Qui è duabus experiundi viis alterutram elegerit: ita demum alteri renunciasse videtur, si sciens prudénsque plures sibi competere, alteram intentarit.

Quæ de fullone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum vtendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare.* 22

*al. vtendū accepit.

stare. Sed nostra prouidentia etiam hoc in nostris decisionibus emendauit, vt in domini voluntate sit, siue commodati actionem aduersus eum qui rem commodatam accepit, mouere desiderat: siue furti aduersus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. sed si quidem furem elegerit: illum, qui rem vtendam accepit, penitus liberari. sin autem commodator veniat aduersus eum, qui rem vtendam accepit: ipsi quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem. eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem non esse subreptam, aduersus eum cui res commodata fuerit, peruenit. sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam apud eum, commodati actionem instituerit, postea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem peruenire: tunc licentia ei conceditur & aduersum furem venire, obstaculo nullo ei opponendo, quoniam incertus constitutus mouit aduersus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit. Tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit:

satisfecit: quum manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, aduersus furem transierit: omnino liberari eum, qui rem cõmodatam acceperit, quemcunque causæ exitum dominus aduersus furem habuerit: eadem definitione obtinente siue in parte, siue in solidum soluendo sit is qui rem commodatam acceperit. ¶ *Sed is* 23 *apud quem res deposita est, custodiam nõ præstat: sed tantùm in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit. qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, nec ob id eius interest rem saluam esse, furti agere non potest, sed furti actio domino competit.*

l. eũ qui. ff. de fur.

De impubere an furti teneatur.

¶ *In summa, sciendum est, quæsitum esse, an* 24 *impubes rem alienam amouẽdo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu* [*] *consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.*

Ex l. impuberem. ff. de furtis.

*i. cõtrectãdo.

Quomodo duplum & quadruplum in actione furti sit accipiendum.

¶ *Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tan-* 25 *tùm ad pœnæ persecutionẽ pertinet. Nã ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo potest*

auferre

auferre. Sed rei vindicatio quidem aduersus possessorem est: siue fur ipse possidet, siue alius quilibet. cõdictio autem aduersus furem ipsum heredémve eius, licet non possideat, competit.

DE VI BONORVM RAPTORVM.

TITVLVS II.

Quare introducta hæc actio, & qualis sit. Secunda species obligationis ex delicto.

QVI *res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit? Ideóq; rectè dictum est*[a] *eum improbum furem esse) sed tamẽ propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & est intra annum quadrupli, post annum simpli: quæ actio vtilis est, etiam si quis vnam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest & rei persecutio: vt pœna tripli sit, siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum enim esset, leuioris conditionis esse eum qui vi rapit, quàm qui clàm amouet.*

[a] à Iuliano l. 2. ff. eo.

De raptoribus rerum suarum hac actione non condemnandis, sed actione ex lege nouorum principum.

¶ *Ita tamen competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus: absolui debet. Cui scilicet conueniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit.* 1 ¶ *Sed ne dum talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impune suam exerceant auaritiam: melius diualibus constitutionibus pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel se mouētem, licet suam eandem rem existimet. sed si quis contra statuta principum fecerit, rei quidem suæ dominio cadere. sin autem aliena res sit, post restitutionem eius, etiam æstimationem eiusdem rei præstare. Quod non solum in mobilibus rebus, quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam in inuasionibus, quæ circa res soli fiunt, vt ex causa ab omni rapina homines abstineant.* 2

*al. specta mus. l. 2. § in hac. ff. e. vnde ad verbū hic §. descriptus est.

Is cuius interest rapinam factam non fuisse, quanquam dominus nō sit, vi bo. rap. actionem mouere potest, vt id scilicet consequatur, quod sibi abesse docuerit.

¶ *Sanè in hac actione nō vtique expectatur**, *rem in bonis actoris esse. nam siue in bonis sit,* 3 ”

siue

» *siue non: si tamen ex bonis sit, locum hæc actio*
» *habebit. Quare siue locata, siue commodata,*
» *siue etiam pignorata, siue deposita sit res apud*
» *Titium, sic vt intersit eius eam rem per vim*
» *non auferri (veluti si in deposita re culpam*
» *quoque promisit) siue bona fide poßideat, siue*
» *vsumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud*
» *iuris, vt intersit eius non rapi: dicendum est ei*
» *competere hanc actionem, non vt dominium*
» *accipiat: sed illud solum, quod ex bonis eius qui*
» *rapinam passus est, id est, quod ex substantia*
» *eius ablatum esse proponatur. Et generaliter di*
» *cendum est, ex quibus causis furti actio compe-*
» *tit in re clàm facta, ex eïsdem causis omnes*
» *habere hanc actionem.*

DE LEGE AQVILIA.

TITVLVS III.

Tertia species obligationis ex delicto.

» DAMNI *iniuriæ actio constituitur*
» *per legem Aquiliam: cuius primo*
» *capite cautū est, vt si quis alienum*
» *hominem, alienámve quadrupedem, quæ pecu-*
» *dum numero sit, iniuria occiderit: quanti ea res*
» *in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare*
1 *damnetur.* ¶ *Quod autem non præcisè de qua-*
» *drupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum nu-*
» *mero est, cauetur: eò pertinet, vt neque de feris*

bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantùm, quæ gregatim propriè pasci dicũtur: quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea ait (sicut Aelius Martianus in suis institutionibus refert)

lib.13. Odyss.

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Qui casu occidit, l. Aquilia non obligatur: qui autem aut dolo, aut culpa, obligatur.

2 ¶ *Iniuria autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaque qui latronem [insidiatorem] occiderit: non tenetur, vtiq; si aliter periculum effugere non potest. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modò culpa eius nulla inueniatur. nam alioqui non minus ex dolo quàm ex culpa quisque hac lege tenetur. Itaque si quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem seruum tuum traiecerit**, *distinguitur. Nam si id à milite quidẽ in campo, eóq; vbi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa eius intelligitur. si alius tale quid admiserit: culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui exercitandis militibus destinatus est, id admiserit.* 3 ¶ *Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum tuum trãseuntem occiderit: si prope viam publicam aut vicinalem*

*transiecerit.

l. si putator. 31. ff. eo.

" *nalem id factum est, neque proclamauit, vt ca-*
" *sus euitari posset: culpæ reus est. sed si proclama-*
" *uit, nec ille curauit præcauere: extra culpam est*
" *putator. Æquè extra culpã esse intelligitur, si*
" *seorsum à via fortè, vel in medio fundo cade-*
" *bat, licet non proclamauit: quia in eo loco nulli*
" *extraneo ius fuerat versandi.*

Imperitia culpæ adscribẽda est: quo fit, vt qui onus peritiæ & viribus impar subierit, si ob eius imperitiam vel imbecillitatem quid damni datum sit, culpæ reus dicatur.

4 ¶ *Præterea si medicus, qui seruum tuum se-*
" *cuit, dereliquerit curationem eius, & ob id mor*
" *tuus fuerit seruus: culpæ reus erit. Imperitia*
" *quoque culpæ adnumeratur: veluti si medicus*
" *ideo seruum tuum occiderit, quia male eum se-*
" *cuerit, aut perperam ei medicamẽtum dederit.*
Impetu quoq; mularũ, quas mulio propter imperitiã retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed & si propter infirmitatẽ eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuisset: æquè culpa tenetur. Eadẽ placuerũt de eo quoq;, qui cùm equo veheretur, impetũ eius aut propter infirmitatẽ, aut propter imperitiã suã retinere non potuerit.

l. si seruus. eo. ti.

Interpretatio verborum, quanti plurimi: & ex his infert pœnalem esse hanc actionem.

5 ¶ *His autem verbis legis,* QVANTI ID EO IN ANNO PLVRIMI FVERIT, *illa sententia exprimitur: vt si quis hominem tuum, qui*

hodie claudus aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti is hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est pœnalē esse huius legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquãdo longe pluris. Ideóque constat, in heredem eam actionem non transire: quæ transitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur.

Id quod intereſt, in hanc actionem venire non ex verbis legis, ſed interpretatione prudentum.

6 ¶ *Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solùm perempti corporis æstimationem habendã esse secũdum ea quæ diximus: sed eo amplius quicquid præterea perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti si seruum tuum heredem ab aliquo institutum, antè quis occiderit, quàm is iussu tuo hereditatem adierit. nam hereditatis quoq; amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit, vel ex comœdis vnus seruus occisus fuerit: non solùm occisi fit æstimatio, sed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati sunt qui supersunt. Liberum autem est*[a] *ei cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, &*

[a] l. inde neratius §. si dolo. ff. eo.

qui, & capitalis criminis eum reum facere.
Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est.

Reliqua quæ præter mortē serui aut quadrupedis quæ pecudum numero est, rebus nostris animatis vel anima carentibus dāna illata sunt, capite l. Aquiliæ tertio vindicātur.

7 ¶ *Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque si quis seruum, vel eam quadrupedem quæ pecudum numero est, vulnerauerit: siue eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio cōstituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus quæ anima carent, damnum iniuria datū, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Vnde non solum fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur:*
8 *ex hac parte legis eum teneri.* ¶ *Illud palàm est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa eius homo aut quadrupes occisus occisáve fuerit: ita ex hoc capite, ex*

dolo aut culpa, de cætero damno quemque teneri. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is qui damnum dederit. At nec PLVRIMI *quidem verbum adiicitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte* PLVRIMI *verbum adiectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quòd prima parte eo verbo vsa esset.*

Quando locus sit huic actioni seu directæ seu vtili, aut in subsidium vtraque deficiente in factum actioni.

9 ¶ *Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipuè corpore suo damnum dederit. Ideóque in eum qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari solent: veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, vt fame necaretur: aut iumentum ita vehementer egerit, vt rumperetur: aut pecus intantum exagitauerit, vt præcipitaretur: aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendẽdo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit: vtilis actio in eum datur. Sed si quis alienum seruum, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo quòd proiecit,*

corpore

corpore suo damnum dedisse, nō difficulter intelligi potest: ideóque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: quum non sufficiat neq; directa neque vtilis Aquiliæ actio: placuit, eum qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia ductus, alienum seruum compeditum soluerit, vt fugeret.

DE INIVRIIS.

TITVLVS IIII.

Quarta species obligationis ex edicto.

» GENERALITER *iniuria dicitur omne quod non iure fit: specialiter aliàs contumelia, quæ à contemnēdo dicta est, quàm Græci ὕβριν appellant: aliàs culpa, quàm Græci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur: aliàs iniquitas & iniustitia, quam Græci ἀδικίαν vocant. cùm enim prætor vel iudex non iure contra quem pronunciat: iniuriam accepisse dicitur.*

Iniuria non solùm committitur in corpus, vt verberibus, & pulsatione, sed etiam extra corpus, vt conuitiis, famosis libellis, pudicitia attentata, aliísque modis innumeris.

1 ¶ *Iniuria autem committitur non solùm cùm*

quis puta pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed & si cui conuitium facłum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris poßideantur ab eo qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicuius libellũ aut carmen scripserit, cõposuerit, ediderit, dolóve malo fecerit quo quid eorũ fieret: siue quis matremfamilias, aut prætextatũ prætextatámve adsectatus fuerit: siue cuius pudicitia attentata esse dicetur: & deniq; alijs plurimis modis admitti iniuriam, manifestum est.*

* non etiã maledictum.

Quæ liberis, vxori aut nurui irrogatur iniuria: parenti, marito, aut socero illata videtur: viro tamen illatam iniuriam, vxori vindicare non licet.

2 ¶ *Patitur autem quis iniuriam non solùm per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet: item per vxorem suam. id enim magis præualuit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris quoque & mariti nomine. Contrà autem si viro iniuria facta sit: vxor iniuriarum agere non potest. Defendi enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest. Seruis autẽ ipsis quidem nulla iniuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur. non tamen iisdem modis,*

l. 2. D. eo.

quibus

quibus etiam per liberos & vxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, & quod aperte ad contumeliā domini respicit: veluti si quis alienum seruum verberauerit. & in hunc casum actio proponitur. At si quis seruo conuitium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit.

l.ité. §. in verbis. ff. eod.

3 *¶ Si communi seruo iniuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri, sed ex dominorum persona, quia[a] ipsis fit iniuria. Quòd si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij: magis Mæuio iniuria fieri intelligitur. Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam iniuria ei facta sit.*

[a] al qua.

Reiecta talionis pœna, quæ olim irrogabatur, hodie pecuniaria imponitur.

4 *¶ Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os verò fractum, nummariæ pœnæ erant cōstitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea prætores permittebant ipsis qui iniuriam passi sunt, eam æstimare: vt iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniu-*

riam

riam passus æstimauerit, vel minoris, prout ei vi sum fuerit. ¶ *Sed pœna quidem iniuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit. quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in iudiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæq́; honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. qui gradus condemnationis & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore, aliud in medij actus homine, aliud in vilissimo vel compedito ius æstimationis constituatur.* 5

¶ *Sed & lex Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarũ actionem introduxit, quæ competit ob eam rem quòd se pulsatum quis, verberatúmve, vel domum suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta, siue gratis, siue hospitio receptus sit.* 6

Atrox iniuria grauius punitur: atrocem autem iniuriam ex facto, loco, persona, & corporis parte quæ læsa fuit, reputamus.

l. 7. in fin. ff. cod.

¶ *Atrox iniuria æstimatur vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus. vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu prætoris iniuria facta sit. vel ex persona: veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti patronóve fiat à* 7

liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patroniq; aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, vtrum patrifamilias, an filiofamilias talis iniuria facta sit. nam & hæc atrox iniuria æstimabitur.

De iniuria ciuilem vel criminalem actionem eligi posse.

8 ¶ *In summa igitur sciendum est, de omni iniuria eum qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agitur: æstimatione facta quemadmodum dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana constitutio* [a] *introduxit, vt viri illustres, quiq; super eos sunt, & per procuratores possint actionem iniuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.*

[a] l. vlt. C. eod.

Etiam qui curauit vt cuipiam per alium iniuria fieret, iniuriarum tenetur.

9 ¶ *Non solùm autem is iniuriarum tenetur, qui „fecit iniuriã, id est, qui percußit: verũ ille quoq; „tenetur, qui dolo fecit, vel qui curauit, vt cui* 10 *mala pugno percuteretur.* ¶ *Hæc actio dißimu„latione aboletur: & ideo si quis iniuriam dereliquerit,*

l. non solũ. ff. eod.

reliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit: postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE QVASI EX DELIcto nascuntur.

TITVLVS V.

Prima species obligationis ex quasi delicto.

Ex l. ex maleficio. ff. de obliga. & act. & l. vlt. ff de var. & extraord. cognit. l. j. de his qui deie. vel effud.

SI iudex litem suam fecerit: non propriè ex maleficio obligatus videtur. sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam sustinebit.

Secunda species obligationis ex quasi delicto.

¶ *Item is ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, deiectũ effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerunque ob alterius culpam tenetur aut serui, aut liberi.* 1

Tertia species obligationis ex quasi delicto.

¶ *Cui similis est is, qui ea parte qua vulgò iter fieri* 2

,, *fieri solet, id positum aut suspēsum habet, quod*
,, *potest (si ceciderit) alicui nocere. quo casu pœna*
,, *decem aureorum constituta est. De eo verò,*
,, *quod deiectum effusúmve est, dupli, quantum*
,, *damni datum sit, constituta est actio. Ob ho-*
,, *minem verò liberum occisum, quinquaginta au*
,, *reorum pœna constituitur. Si verò viuat, no-*
,, *citumq; ei esse dicatur: quantum ob eam rem*
,, *æquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim*
,, *computare debet mercedes medicis præstitas,*
,, *cæteráque impendia, quæ in curatione facta*
,, *sunt: præterea operarum quibus caruit, aut ca-*
,, *riturus est ob id, quòd inutilis est factus. Si fi-*
,, *liusfamilias seorsum à patre habitauerit, &*
,, *quid ex cœnaculo eius deiectum effusúmve fue*
,, *rit, siue quid positum suspensúmve habuerit,*
,, *cuius casus periculosus est: Iuliano placuit in*
,, *patrem nullam esse actionem, sed cum ipso filio*
,, *agendum esse. Quod & in filiofamilias iudice*
,, *obseruandum est, qui litem suam fecerit.*

l. si filiusfa. ff. de iudic.

Quarta species obligationis ex quasi delicto.

3 ¶ *Item exercitor nauis aut cauponæ aut stabu-*
,, *li, de dolo aut furto, quod in naui aut caupona*
,, *aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio tene*
,, *ri videtur, si modò ipsius nullum est maleficiũ,*
,, *sed alicuius eorum quorum opera nauem aut*
,, *cauponam aut stabulum exercet. Cum enim*
,, *neque ex maleficio, neque ex contractu sit ad-*
uersus

uersus eum constituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus est, quòd opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio cōpetit, quæ heredi quidem datur, aduersus heredem autem non competit. " " " " " "

DE ACTIONIBVS.[a]

TITVLVS VI.

[a] De manu cōserēda veteres hāc partē iuris appellabāt, vt indicat Lactant. lib. 1. in procœmio

[b] l. nihil. de oblig. & actio.

Hæc est tertia pars summæ iuris diuisionis.

Superest,[b] vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quàm ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur.

Prima actionum diuisio in reales & personales.

¶ *Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrósve de quacunque re quæritur, summa diuisio in duo genera diducitur. aut enim in rem sunt, aut in personam. Nanque agit vnusquisque, aut cum eo qui ei obligatus est vel ex contractu, vel ex maleficio. quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quæ intendit aduersarium ei dare aut facere oportere: & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam. quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam* 1

l. actionū. ff. de obli. & actio.

esse affirmet, possessor autem dominum eius se esse dicat. nam si Titius suam esse intendat: in rem actio est.

Etiam pro incorporalibus rebus in rem proditæ sunt actiones: confessoria scilicet, & negatoria.

2 ¶ *Aequè si agat [quis] ius sibi esse in fundo fortè, vel ædibus vtendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. Eiusdem generis est actio de iure prædiorum vrbanorum: veluti si [quis] agat ius sibi esse altius ædes suas tollendi, prospiciendíve, vel proiiciendi aliquid, vel*
3 *immittendi tignum in vicini ædes.* ¶ *Contra quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque prodita sunt actiones: vt si quis intendat ius non esse aduersario vtendi fruendi, eundi agendi, aquámve ducendi, item altius tollendi, prospiciendi, proiiciendi, immittendíve: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ. Quod genus actionis in controuersiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet. ei verò qui possidet, non est actio prodita, per quā neget rem actoris esse. Sanè vno casu qui possidet, nihilo minus is actoris partes obtinet: sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit.*

Subdiuisio primæ diuisionis, quæ in l.actio-num.ff. eodem fit principalis diuisio & secunda

¶ *Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & ciuilibus causis descendunt.* 4 ¶ *Aliæ autem sunt, quas prætor ex sua iurisdictione comparatas habet tam in rem, quàm in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere.* 5

Primum exemplum Publicianæ actionis prætoriæ.

¶ *Ecce, plerunq;* * *ita permittit prætor in rem agere, vt vel actor dicat se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit: vel ex diuerso possessor dicat aduersarium suum non vsucepisse, quod vsuceperit. Nanque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdum eius rei dominus effectus est: si eius rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones, vt quis dominium suum vindicet. sed quia sanè durum erat, eo casu deficere actionem: inuenta est à prætore actio, in qua dicit is qui possessionem amisit, eam rem se vsucepisse, quam vsu non cepit, & ita vindicat suam esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primùm à Publicio prætore in edicto proposita est.* 6

* al. plurimum.

Secund.

Secundum exemplum actionum in rem prętoriarum, actio rescissoria vel restitutoria.

7 ¶ *Rursus ex diuerso, si quis cum reipublicæ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem eius qui in ciuitate esset, vsuceperit: permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa vsucapione eam petere: id est, ita petere, vt dicat possessorem vsu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus prætor adcommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.*

Tertium exemplum actionum in rem prætoriarum, Pauliana actio. sic enim vocatur. l. videamus. 2. ff de vsuris.

8 ¶ *Item si quis in fraudẽ creditorum rem suam alicui tradiderit: bonis eius à creditoribus ex sententia præsidis possessis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.*

Quartum & quintum exemplum actionum in rem prætoriarum, Seruiana & hypothecaria.

9 ¶ *Item Seruiana & quasi Seruiana (quæ etiã hypothecaria vocatur) ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capit. Seruiana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris iu-*

re pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi Seruiana autem est, qua creditores pignora hypothecásve persequuntur. Inter pignus autem & hypothecam quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil interest. nam de qua re inter creditorem & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata: vtraq; hac appellatione continetur. sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam propriè rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè si mobilis sit. At eam, quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

*l. res hypothecæ. ff. de pignor.

*l. plebs. §. pignus. de verb. sig.

Hactenus de prætoriis in rem, nunc de iis quæ sunt in personam: quæ quamuis innumeræ sint, de tribus tantùm hic disseritur.

l. 2. C. de constit. pecu.

¶*In personam quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet prætor: veluti de pecunia constituta: cui similis videbatur receptitia. sed ex nostra constitutione (cum & si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est) & ea quasi superuacua iussa est cum sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item prætor proposuit actionem de peculio seruorum, filiorumq; familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor iurauerit, & alias complures.* 10

Quisquis quod à se alióve debetur, sese soluturum nudo pacto constituat, actione de constituta conueniri potest.

¶De

11 ¶ *De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicunque pro se vel pro alio soluturos se constituerint: nulla scilicet stipulatione interposita. nam alioqui si stipulanti promiserint, iure ciuili tenentur.*

Pro filij vel serui contractu eatenus pater aut dominus actione de peculio impeti possunt, quatenus peculij vires patiuntur.

12 ¶ *Actiones autem de peculio, ideo aduersus patrem dominúmve comparauit prætor: quia licet ex contractu filiorum seruorúmve ipso iure non teneantur: æquum tamen est peculiótenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarúmque, item seruorum) condemnari eos.*

13 ¶ *Item si quis postulante aduersario iurauerit deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei soluatur: iustissimè adcommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit.*

In factum actio dicitur.

Hic de tertio prætoriarum actionum genere: quas ideo pœnales appellamus, quia ad pœnam, non etiam rei persequendæ causa competunt.

14 ¶ *Pœnales quoq; actiones prætor bene multas ex sua iurisdictione introduxit: veluti aduersus eum, qui quid ex albo eius corrupisset: & in eum, qui patronum vel parentem in ius vocasset, cùm id non impetrasset: itẽ aduersus eum qui vi exemerit eũ, qui in ius vocaretur, cuiúsve*

dolo alius exemerit: & alias innumerabiles.

Post omnia ciuilium & prætoriarum exempla dicit de præiudicialibus, quæ partim ciuiles, partim prætoriæ sunt

¶ *Præiudiciales actiones in rem esse videntur, qua les sunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus sit: vel de partu agnoscendo. Ex quibus certè vna illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit. cætera ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt.* 15

Eam rem quæ nostra est, actione personali non adsequimur.

¶ *Sic itaque discretis actionibus certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, si apparet eum dare oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, vt eius fiat. Nec res quæ iam actoris est, magis eius fieri potest. Planè odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiẽdæ nomine fures etiam hac actione teneantur, si paret eos dare oportere: quanuis sit aduersus eos etiam hæc in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.* 16

l. vlt. §. vl. de verb. oblig.

Reales actiones ad vindicandum dantur, personales verò (quas etiam abusiue cōdictiones appellamus) ad dandum vel faciendum competunt.

¶ *Appellamus autem in rem quidem actiones,* 17

nes, vindicationes: in personam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim est denunciare prisca lingua. nunc vero abusiue dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit."

"Ex l. Arcadij C.T. lib. 2. ti. 4. l. 6.

Nunc secũdam actionum diuisionem exorditur Iustin. scilicet quòd quædam rei persequutoriæ sunt, quædam pœnales, quædam mistam causam habentes.

18 ¶ *Sequens illa diuisio est, quòd quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt. Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum quæ in personam sunt, eæ quidem, quæ ex contractu nascuntur, ferè omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Planè si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum sit: in duplum actionem prætor reddit: si modò cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum herede eius de dolo ipsius agitur, quo casu*

19 *mista est actio.* ¶ *Ex maleficiis verò proditæ actiones, aliæ tantùm pœnæ persequendæ causa*

comparatæ sunt[a]*: aliæ tam pœnæ, quàm rei persequendæ, & ob id mistæ sunt.* ¶ *Pœnam tantùm persequitur quis actione furti. siue enim manifesti agatur quadrupli, siue nec manifesti dupli: de sola pœna agitur. nam ipsam rẽ propria actione persequitur quis, id est suam esse petens: siue fur ipse eam rem possideat, siue alius quilibet. Eo amplius aduersus furem etiam condictio est rei. Vi autem bonorũ raptorum actio, mista est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autẽ tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuria dato, mista est: non solũ si aduersus inficiantẽ in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisq; agat: veluti si quis hominẽ claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretij fuerit. tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secũdum iam traditam diuisionem. Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint: vsque adeò, vt etiam in iudicium vocarentur.*[b] *tunc enim & ipsam rem vel pecuniam quæ relicta est dare compelluntur, & aliud tantùm pro pœna: & ideo in duplum eius fit condemnatio.*

[a] Quidam addũt hîc hæc verba, Aliæ rei: vt his verbis cõtineatur condictio furtiua. atque ita scriptum reperisse aiunt in duobus manuscr.

[b] vt cautũ erat Græca cõstit. Iustinia. l. 45. C. de episc.

20

Aliæ quoque sunt actiones mistã causam tam in rem, quàm in personam habentes: cuiusmodi sunt tria diuisoria iudicia.

¶ *Quædam*

21 ¶ *Quædam*" *actiones mistam causam obtinere videntur, tam in rem, quàm in personã: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit coheredibus de diuidenda hereditate. Item communi diuidundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commmune est, vt id diuidatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui cõfines agros habent. In quibus tribus iudiciis permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare: & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.*

" huius §. propria sedes esse videbatur ante §. sequẽs. i.e.

Tertia actionum diuisio à quantitate multiplicata.

22 ¶ *Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum. vlterius autem nulla actio extenditur. In simplũ agitur: veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quamplurimis*" *causis. In duplum agimus: veluti furti nec manifesti, damni iniuria ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item serui corrupti: quæ competit in eum, cuius hortatu consilióve seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominũ factus est, aut luxuriose*" *viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, æstima-*

"al. quàm plurib. al. cõplurib.

" luxuriosius.

tio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est secundum ea quæ suprà diximus.

Qui maiorem summam ideo in libello cōplexus fuit, vt reus maioribus grauaretur sportulis, eius damni quod reus ob id passus est, triplum præstare cogitur: in quo tamen inest ipsius damni persequutio.

23 *¶ Tripli verò agimus, cùm quidam maiorē vera æstimatione[a] quantitatem in libello conuentionis inserunt,[b] vt ex hac causa viatores, id est executores litium, ampliorem summam sportularum nomine exigerent. tunc enim id quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur: & in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeratur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, ex qua proculdubio est, ex lege condictitiam emanare, Quadrupli autem agitur, veluti furti manifesti, item de eo quod metus causa factum sit, déque ea pecunia, quæ in hoc data sit, vt is cui datur, calumniæ causa negotium alicui faceret, vel non faceret.*

[a] æstimationis.
[b] inseruit.

Executorem maiores iusto extorquentē sportulas, earum quadruplū restituere debere.

24 *¶ Itē cōdictitia ex lege, ex nostra cōstitutione oritur, in quadruplū condēnationem imponens iis executoribus litiū, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quicquam exegerint.*

Furt

Furti actio, & serui corrupti, earum origine semper pœnales sunt: actio verò l. Aquil. depositi in quatuor casibus, & quæ pro legatis locis venerabilibus factis competit, ex accidenti pœnales fiunt: hoc est, vel inficiatione, aut morosa dilatione: aliàs rei persecutoriæ sunt.

25 ¶ *Sed furti quidẽ nec manifesti actio, & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eò differunt, quòd hæ actiones omnimodo dupli sunt. at illæ, id est, damni iniuria ex lege Aquilia, &* [a] *interdũ depositi, inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplũ dantur. Sed illa quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solùm inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem vsquequo iussu magistratuum conueniatur. In confitentẽ verò antequã iussu magistratuum conueniatur, soluentem, simpli redditur.*

[a] de dolo. addit Acc. curs.

26 ¶ *Item actio de eo quod metus causa factũ sit, à cæteris de quibus simul locuti sumus, eo differt, quòd eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat, absoluatur. quod in cæteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur. quod est & in furti manifesti actione.*

Quarta diuisio actionum cum 19. exemplis actionum bonæ fidei.

27 ¶ *Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto,*

pto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hereditatis petitio. Quamuis enim vsque adhuc incertum erat siue inter bonæ fidei iudicia connumeranda hereditatis petitio esset, siue non: nostra tamen constitutio * *apertè eam esse bonæ fidei disposuit.*

* l. vlt. C. de petit. hered.

Addit Iustinianus veteribus bonæ fidei actionibus & hanc ex stipulatu dotis.

¶ *Fuerat antea & rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei iudiciis: sed cùm pleniorem esse ex stipulatu actionem inuenientes, omne ius quod res vxoria antea habebat, cum multis diuisionibus in actionem ex stipulatu quæ de dotibus exigendis proponitur, trãstulerimus, meritò rei vxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio, quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicij tãtùm in exactione dotis meruit, vt bonæ fidei sit. Sed & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc cẽsuimus, cùm ipsa mulier de dote sua experiatur, cuius solius prouidẽtia hoc induximus.* 2

Quæ olim inter bonæ fidei iudicia & stricti iuris circa compensationes fiebat differentia (vt scilicet in illis ipso iure, in his opposita doli exceptione fieret compensatio) hodie sublata est.

¶ *In*

29 ¶ *In bonæ fidei iudiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, vt si quid inuicē præstare actorem oporteat: eo compēsato, in reliquum is cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in strictis iudiciis ex rescripto diui Marci opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio easdem compensationes, quæ iure aperto nituntur, latius introduxit, vt actiones ipso iure minuant, siue in rem, siue in personam, siue alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, satis impium esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur.*

l.vlt.C.de compensat.

Arbitrarias actiones eas cognominamus, quæ à mero iudicis arbitrio pendent.

30 ¶ *Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio iudicis pendentes appellamus, in quibus, nisi arbitrio iudicis is cum quo agitur, actori satisfaciat, veluti rem restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel ex noxali causa seruum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quàm in personam inueniuntur. In rem, veluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni: quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod metus causa, aut dolo malo factū est. Item*

cùm

*hoc exẽplum deest apud Theoph.

cùm id quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus & cæteris similibus permittitur iudici ex bono & æquo secundum cuiusque rei de qua actum est, naturam æstimare quemadmodum actori satisfieri oporteat. Curare autem debet iudex, vt omnino quantum poßibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat, etiam si de incerta quantitate apud eum actum est.*

Quisquis olim re, loco, tẽpore, aut causa plus quàm sibi debebatur petiisset, totam rem amittebat: sed Diui Iustiniani constitutione cautum est, vt qui loco, quantitate, aut causa, plus iusto petierit, atque ex hoc damni aliquid aduersario inferatur, eius damni triplum restituat.

*al. ei cõpetebat.

31 ¶ *Si quis agens, in intentione sua plus complexus fuerit quàm ad eum pertineat*: causa cadebat, id est, rem amittebat, nec facilè in integrum restituebatur à prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim sicut in aliis causis causa cognita succurrebatur, si lapsus iuuentute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sanè si tam magna causa iusti erroris interueniebat, vt etiam constantißimus quisque labi posset: etiam maiori viginti quinq; annis succurrebatur: veluti si quis totũ legatum petierit: pòst deinde prolati fuerint codicilli, qui-*

bus,

bus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam alius legata data sint, quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. 52 ¶ *Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, & causa. Re: veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebãtur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiore ex parte suã esse intenderit. Tempore: veluti si quis ante diem vel ante conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardius soluit, quàm soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadẽ ratione qui præmaturè petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cùm quis id quod certo loco [sibi dari] stipulatus est, alio in loco petit, sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit,* EPHESI DARE SPONDES? *Romæ purè intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur; quia vtilitatem quam haberet promissor si Ephesi solueret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio habetur vtilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solueret, quo soluere deberet. Quæ vtilitas plerunque in mercibus maxima inuenitur, veluti vino, oleo, frumento: quæ per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ nume-*

al. desunt hęc verba.

rate.

ratæ non in omnibus regionibus sub eisdem vsuris fœnerā . *Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur stipulatus est: pura actione rectè agit. Idq; etiam prætor monstrat, scilicet quia vtilitas soluendi salua est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is qui causa plus petit. vt ecce, si quis ita à te stipuletur,* HOMINEM STICHVM AVT DECEM AVREOS DAEE SPONDES? *deinde alterutrum petat, veluti hominem tantùm, aut decem aureos tantùm. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, vtrum pecuniam, an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantùm, vel hominem tantùm sibi dari oportere intendit, eripit electionem aduersario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, aduersarij verò sui deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere: id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinū stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpurā stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem aduersario tollit, cui stipulationis iure liberum*

rum fuit aliud ſoluere, quàm quod peteretur. Quin etiam licet viliſsimum ſit quod quis petat: nihilo minus plus petere intelligitur: quia ſæpe accidit, vt promiſſori facilius ſit illud ſoluere, quod maioris pretij eſt. Sed hæc quidem antea in vſu fuerant: poſtea verò lex Zenoniana[a] *& noſtra rem coartauit. Et ſi quidẽ tempore plus fuerit petitum: quid ſtatui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur cõſtitutio. Sin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: in omne ſi quod forte damnum ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione (ſicut ſuprà diximus) puniatur.*

[a] non extat, ſed eius mentio fit j. de excep. §. ſed hæ quidem.

Qui minus quàm ſibi deberetur, iudiciali libello petierit, nihil prohibet quin corám eodẽ iudice quod reliqui eſt petere poſſit.

33 ¶ *Si minus in intentione ſua complexus fuerit actor quàm ad eum pertineret, veluti ſi cum ei decem aurei deberentur, quinq; ſibi dari oportere intenderit: aut ſi cùm totus fundus eius eſſet, partẽ dimidiã ſuam eſſe petierit: ſine periculo agit. in reliquum enim nihilo minus iudex aduerſarium in eodem iudicio ei condemnat, ex conſtitutione*[b] *diuæ memoriæ Zenonis. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, ſed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere ei permittitur: veluti ſi is qui hominem Stichum petere deberet, Ero-*

[b] ſupra dicta. Theoph.

tem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

Quinta eadémque vltima actionum diuisio.

¶ Sunt præterea quædam actiones quibus non 34 *semper solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modò solidum persequimur, modò minus: vt ecce si in peculium filij seruíve agamus. Nam si non minus in peculio sit, quàm persequimur: in solidum dominus patérve condemnatur. si verò minus inueniatur: eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus. ¶ Item si de dote iudicio* 35 *mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantùm facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas, marito quasi retentio cõcessa est: quia ipso iure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet. Sed & si quis cum parente suo patronóve agat: item si socius cum socio, iudició societatis agat: nõ plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere potest. Idem est si quis ex donatione sua conueniatur.*

Comp

Compensationis exceptio obiecta petitioni, efficit vt vltrò citróque debito compensato, in eo iudex reum petitori condemnet, quod reliquum tantum debet.

36 ¶ *Compensationes quoque opposita, plerumq; efficiunt, vt minus quisque consequatur, quàm ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione eius quod inuicem actorem ex eadẽ causa præstare oportet, iudex in reliquum eum cum quo actum est, condemnat, sicut iam dictum est.*

Qui bonis cessit, quamuis postea pinguior arriserit fortuna, non tamen vlterius quàm facere potest, conueniendus est.

37 ¶ *Eum quoque qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat: ex integro in id quod facere potest, creditores cum eo experiuntur. inhumanum enim erat, spoliatum fortunis*[a] *suis, in solidum damnari.*

[a] al. diuitiis.

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOtium gestum esse dicitur.

TIT. VII.

QVIA *tamen superius mentionem habuimus de actione qua in peculiũ filiorumfamiliarũ seruorúmq; agitur: opus est, vt de hac actione*

& de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominósve dari solent, diligentius admoneamus. ¶ *Et quia siue cum seruis negotium* 1 *gestum sit, siue cum his qui in potestate parentum sunt, eadem ferè iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam serui dominiq;, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his propriè seruetur, separatim ostendemus.*

Prima actio, Quod iussu.

¶ *Si igitur iussu domini cum seruo negotium* 2 *gestum erit: in solidum prætor aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur.*

Secunda & tertia actio exercitoria, & actio institoria.

¶ *Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur.* 3 *Exercitoria tunc habet locũ, cùm quis seruũ magistrum naui præposuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus erat, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet, cùm quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi seruum suum præposuerit, & quid cũ eo eius rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo*

autem

autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Istas tamen duas actiones prætor reddit & si liberum quis hominem, aut alienum seruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interueniebat.

Quarta tributoria actio.

4 ¶ *Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si seruus in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo eius rei causa contractum erit: ita prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quódq; inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur. & quia ipsi domino distributio permittitur, si quis ex creditoribus queratur quasi minus ei tributum sit quàm oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quæ tributoria appellatur.*

Quinta actio de peculio, & sexta de in rem verso.

5 ¶ *Præterea introducta est actio de peculio, déq; eo quod in rem domini versum erit: vt quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen siue quid in rem eius versum fuerit, id totũ præstare debeat: siue quid non sit in rem eius versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculiũ patiatur. In rem autẽ domini*

versum intelligitur, quicquid necessario in rem eius impenderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentũ emerit, vel etiam fundum aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuò accepit, creditori tuo quinq; aureos soluerit, reliquos verò quinque quolibet modo cõsumpserit: pro quinque quidem in solidũ damnari debes: pro cæteris verò quinq; eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint: totos decem aureos Titium cõsequi posse. Licet enim vna est actio, qua de peculio, déque eo quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, antè dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculij æstimationem transit, quàm aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totũ. Cùm autem quæritur, quantum in peculio sit: antè deducitur, quicquid seruus domino, eive qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id quod ei debet seruus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. quod eò pertinet, vt si quid vicario suo seruus debeat: id ex peculio eius non

deduc

deducatur. Cæterùm dubium non est, quin is quoque qui iussu domini contraxerit, cuíque institoria vel exercitoria actio competit: de peculio, déque eo quod in rem domini versum est, agere poßit. Sed erit stultißimus, si omissa actione, qua facillimè solidum ex contractu consequi poßit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere seruum peculium, & tantum habere, vt solidum sibi solui poßit.

De cócursu harum actionú.

Alia comparatio harum actionum.

6 ¶ *Is quoq;, cui tributoria actio competit, æquè de peculio & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modò tributoria expedit agere, modò de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in eo domini conditio præcipua non est: id est, quod domino debetur non deducitur, sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio antè deducitur quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quòd in hac actione totius peculij ratio habetur. at in tributoria, eius tantùm, quo negotiatur.* 7 ¶ *Et potest quisq; tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiã minima negotiari: maiorem autem partem in prædiis, & mancipiis, & fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem,*

vel illam eligere debet. Certe qui potest probare in rẽ domini versum esse: de in rem verso agere debet. Quæ diximus de seruo & domino, eadẽ intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre auóve, cuius in potestate sunt.

Qui filiofamiliâs in patria potestate constituto mutuam dederit pecuniam, is neque in patrem, neque in filium (etiam postquam sui iuris effectus est) vllam habet actionem, S.C. Macedoniano ita constituente.

¶ Illud propriè seruatur in eorũ persona, quod senatuscõsultum Macedonianũ prohibuit mutuas pecunias dare eis qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam aduersus ipsum filium filiámve, nepotem neptémve, (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quàm aduersus patrẽ auúmve: siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur. ¶ Illud in summa admonendi sumus, id quod iussu patris dominíve contractum fuerit, quódque in rem eius versum erit: directò quoq; posse à patre dominóve condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoq;, qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directò posse condici

7

8

dici placet: quia huius quoque iussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

TIT. VIII.

Superiore titulo, de eo quod ab eo qui in aliena potestate est, gestum aut contractum est, dicebatur: hoc autem titulo de eo quod ab eo delictum est.

Ex maleficiis seruorum, veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur aut litis æstimationem sufferre, aut hunc[a] *hominem noxæ dedere. Noxa autem est ipsum corpus quod nocuit, id est, seruus: noxia ipsum maleficium, veluti furtũ, damnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi. Nanque erat iniquum, nequitiam eorum vltra ipsorum corpora dominis damnosam esse.* 1 ¶ *Dominus noxali iudicio serui sui nomine cõuentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuũ eius serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei cui deditus est* [*seruus*] *resarcierit quæsita pecunia: auxilio* 2 *prætoris inuito domino manumittetur.* ¶ *Sunt*

[a] sic in meis.

autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim tabularũ, damni iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti iniuriarũ, & vi bonorum raptorum. ¶ *Omnis autẽ noxalis* 3 *actio caput sequitur. Nam si seruus tuus noxam commiserit, quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. si autem in alterius potestatem peruenerit: cũ illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directò ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoq; directa actio noxalis esse incipit. Nã si liber homo noxiam commiserit, & is seruus tuus esse cœperit (quod quibusdã casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ antè directa fuisset.* ¶ *Si seruus domino noxiã* 4 *cõmiserit: actio nulla nascitur. Nanq; inter dominum, & eum qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideóq; & si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neq; cum ipso, neq; cum eo cuius nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi cõmiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere nõ potuit. Ideóq; licet exierit de tua potestate, agere non potes, quemadmodum si dominus in seruum suum aliquid commiserit: nec si manumissus aut alienatus fuerit, seruus vllam actionem*

contra

contra dominum habere potest.

Veteri iure filiifamilias noxiam inferentes, non secus atque serui, noxæ debebantur: quod, vtpote asperum & inhumanum, hoc iure exautoratum fuit.

5 ¶ *Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum masculis & fœminis admisere: noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatem rectè respuendam esse existimauit, & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maximè filiam, in noxam* " *alij dare: vt penè per [filij] corpus pater magis, quàm filius periclitetur: cùm in filiabus etiam pudicitiæ fauor hoc bene excludat? & ideo placuit in seruos tãtummodo noxales actiones esse proponendas: cùm apud veteres legum commentatores inuenerimus sæpius dictum, ipsos filiosfamilias pro suis delictis posse conueniri.*

" al. in noxiã. deest in vet. rectè.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

TIT. IX.

Est & hæc actio species noxalis actionis.

A*Nimalium nomine, quæ ratione carent, si qua lasciuia, aut pauore,* " *aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. (Quæ animalia si noxæ dedantur,*

" feruore.

proficit

proficiunt reo ad liberationẽ: quia ita lex duodecim tabularum scripta est) vt puta, SI EQVVS CALCITROSVS CALCE PERCVSSERIT, AVT BOS CORNV PETERE SOLITVS CORNV PETIERIT. *Hæc autem actio in iis quæ contra naturam mouentur, locum habet. Cæterùm si genitalis sit feritas, cessat actio. Denique si vrsus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi fera euasit. Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret, hoc est quod ad noxalem actionem pertinet. Cæterum sciendum est, ædilitio edicto prohiberi nos, canem, verrem, aprum, vrsum, leonem ibi habere, quà vulgò iter sit. & si aduersus ea factum erit, & nocitũ libero homini esse dicatur: quod bonum & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur: cæterarum verò rerũ, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.*

DE IIS PER QVOS AGERE POSSVMVS.
TIT. X.

NVNC

NVNC *admonendi sumus, agere posse quemlibet hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cum olim in vsu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorũ nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quíve in eorũ cuius tutela essent: sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quòd alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat, cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itémque aliæ multæ iustæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt quo minus rem suam ipsi exequi poßint. Procurator neq; certis verbis, neque præsente semper aduersario, imò plerumque eo ignorante constituitur. Cuicunque enim permiseris rem tuam agere, aut defendere: is tuus procurator intelligitur. Tutores & curatores quemadmodum constituantur: primo libro expositum est.*

DE SATISDATIONIBVS.
TIT. XI.

Antiquo iure, quisquis in rem vel in personam suo nomine agebat, satisdare non adstringebatur: alieno autem nomine agens, ré ratã dñminũ habiturũ præstare debebat.

SATISDATIONVM modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur: vt si victus esset*, nec rem ipsam restitueret, nec litis aestimationem: potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus eius: quae satisdatio appellatur IVDICATVM SOLVI. Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Nanque stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. ¶ Multo magis is qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur*, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autem qui in rem agebat, si suo nomine petebat: satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat: satisdare iubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores verò & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Haec ita erant, si in rem agebatur. Si verò in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quae diximus in actione qua in rem agitur. ab eius verò parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interueniret, omnimodo satisdaret: quia nemo defensor in

*al. fuerit.

*al. iudicabatur.

aliena re ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Quòd ſi proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in perſonam: IVDICATVM SOLVI *ſatiſdare non cogebatur.*

Suprafcriptis ſatiſdationibus exauctoratis hodie reus,quamuis actione ſuo nomine conuentus, de lite ad finem vſque proſequenda quandoque ſatiſdatione idonea, quandoque iuratoria cautione cauere debet.

2 ¶ *Sed hodie hæc aliter obſeruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, ſiue perſonali ſuo nomine: nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione* [a] *dare compellitur: ſed pro ſua tantum perſona, quòd in iudicio permaneat vſque ad terminum litis. vel committitur ſuæ promiſſioni cum iureiurando (quam iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promiſſionem, vel ſatiſdationem pro qualitate perſonæ ſuæ* 3 *dare compellitur.* ¶ *Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur: in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in iudicio procuratoris ſui perſonam confirmauerit: ratam rem dominum habiturum ſatiſdationem procurator dare compellitur: eodem obſeruando, & ſi tutor, vel curator, vel aliæ tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdam per alium*

[a] id eſt iudicato ſoluendo. Contius.

alium inferunt. Si vero aliquis conuenitur: si quidem præsens procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per IVDICATVM SOLVI *[satisdationem solenni stipulatione] firmare, vel extra iudicium satisdationem exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus* IVDICATVM SOLVI *satisdationis clausulis. vbi & de hypotheca suarum rerum conuenire compellitur: siue in iudicio promiserit, siue extra iudicium cauerit: vt tam ipse, quàm heredes eius obligentur.*

Qui lite à domino conteſtata procurator conſtitutus eſt, cauere debet, dominum ſententiæ recitandæ tempore in iudicium venturum, alioqui litis æſtimationem ſe præſtiturum.

¶ *Alia insuper cautela vel satisdatione propter personam ipsius exponenda, quòd tempore sententiæ recitandæ [in iudicium veniet] vel si non venerit, omnia dabit [fideiussor] quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit prouocatum. Si verò reus præsto ex quacũque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda potest hoc facere: ita tamen, vt satisdationem* IVDICATVM SOLVI *pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundum veterem regulam (vt iam di-* 4

ctum est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur. Quæ omnia apertius & perfectius quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent. Quam formam non solùm in hac regia vrbe, sed etiam in omnibus nostris prouinciis (etsi propter imperitiam fortè aliter celebretur) obtinere censuimus: quum necesse est omnes prouincias, caput omnium nostrarum ciuitatum, id est, hanc regiam vrbem, eiúsque obseruantiam sequi.

DE PERPETVIS ET TEMPORALIBVS ACTIONIBVS, & quæ ad heredes & in heredes transeunt.

TIT. XII.

HOC loco admonendi sumus, *eas quidem actiones, quæ ex lege, senatúsve consulto, siue ex sacris constitutionibus proficiscuntur, perpetuò solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones tam in rem, quàm in personam actionibus certos fines dederũt. eas verò, quæ ex propria prætoris iurisdictione pendent: plerumque intra annum viuere. nam & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id est, vsque ad finem ex constitutionibus introductum: quales*

sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterísq; qui heredis loco sunt, adcommodat. Furti quoque manifesti actio, quanuis ex ipsius prætoris iurisdictione proficiscatur: tamẽ perpetuò datur. absurdum enim esse existimauit anno eam terminari.

Secunda pars huius tituli, quæ actiones ad heredes transeant.

Non autem omnes actiones quæ in aliquem aut ipso iure competunt, aut à prætore dãtur: & in heredem æquè competunt, aut dari solẽt. Est enim certissima iuris regula, ex maleficiis ,, pœnales actiones in heredem non competere, ,, veluti furti, vi bonorum raptorũ, iniuriarum, ,, damni iniuriæ. Sed heredibus huiusmodi actio ‹‹ nes cõpetunt, nec denegantur: excepta iniuriarum actione, & si qua alia similis inueniatur. [Ex contractibus autem actiones, proculdubio heredibus & in heredes dabũtur.] Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit: cum testator dolosè versatus sit, & ad heredẽ eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas suprà diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ, & heredibus dãtur, & contra heredes transeunt.

Appendicula extra tituli materiam.

Superest, vt admoneamus, quòd si ante rem iudicatam is cum quo actum est, satisfaciat actori:

actori: officio iudicis conuenit eum absoluere, licet in ea causa fuisset iudicij accipiendi tĕpore, vt dănari deberet. & hoc est quod anteavulgò dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse.

DE EXCEPTIONIBVS.

TIT. XIII.

Cur institutæ exceptiones.

SEQVITVR, *vt de exceptionibus dispiciamus. Cŏparatæ autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, vt licet ipsa persecutio qua actor experitur, iusta sit: tamen iniqua sit aduersus eum cum quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promisisti, quod non debueras promittere: palàm est, iure ciuili te obligatum esse: & actio qua intenditur dare te oportere, efficax est: sed iniquũ est te condemnari. Ideóque datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem.*

De exceptione pecuniæ non numeratæ.

1 ¶ *Idem iuris est, si quis quasi credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eă pecuniam à te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet, quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo*

nomine te condemnari:placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere:cuius tempora nos (secundum quod iam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coartauimus.

lib.3.de litera. obla.

De exceptione pacti.

¶ *Præterea debitor si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilo minus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino dissoluuntur. qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit, si apparet eum dare oportere. sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionẽ pacti conuenti.* 2

De exceptione iurisiurandi.

¶ *Aequè si debitor creditore deferente iurauerit, nil se dare oportere: adhuc obligatus permanet: sed quia iniquum est de periurio quæri: defenditur per exceptionem iurisiurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones: veluti si petitore deferente possessor iurauerit eam rẽ suam esse, & nihilo minus petitor eandem rem vindicet. licet enim verum sit quod intendit, id est rem eius esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.* 3

l.vl. ff. de in lit. iur.

De exceptione rei iudicatæ: de qua est proprius tit. in. ff.

¶ *Item si in iudicio tecum actum fuerit, siue in* 4

rem

rem, siue in personam: nihilo minus obligatio durat: & ideo ipso iure de eadem re postea aduersus te agi potest, sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari. Hæc exempli causa retulisse sufficiat.

Prima diuisio exceptionum.

5 ¶ *Alioqui quàm ex multis variísque causis exceptiones necessariæ sint, ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest. Quarum quædam ex legibus, vel ex iis quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt.*

Secunda diuisio exceptionum.

6 ¶ *Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conuenti, cùm ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conuenti: cùm ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ij quibus intra certũ tempus agere volentibus obiicitur exceptio aut pacti conuenti, aut alia similis: differre debẽt actionẽ, & post tem-*

pus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, obiectáque sit exceptio, neque eo iudicio quicquã consequebantur, propter exceptionem, neque post tẽpus olim agere poterant: cùm temere rem in iudicium deducebant, & consumebant: qua ratione rem amittebant." *Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus: sed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ constitutioni subiacere censemus: quam sacratissimus legislator de iis qui tẽpore plus petierint, protulit: vt & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit: in duplum habeant ij qui talem iniuriam passi sunt: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: vt actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obseruare. Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ: veluti si per militem aut mulierẽ agere quis velit. Nam militibus nec pro patre vel matre, vel vxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri cõceditur. suis verò negotiis superesse sine offensa [militaris] disciplinæ possunt.*

*id erat causa cadere. §. si quis agẽs. ī. de actio.

Deest in meis exẽplaribus.

De exceptionibus procuratoriis sublatis.

¶ *Eas verò exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiã vel dantis, vel ipsius pro-* 7

cur

curatoris opponebantur: cùm in iudiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus: ne dum de iis altercatur, ipsius negotij disceptatio protelletur.

DE REPLICATIONIBVS.

TIT. XIIII.

Cur introductæ replicationes.

INterdum euenit, vt exceptio quæ prima facie iusta videtur, tamen iniquè noceat. quod cũ accidit: alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia: quæ replicatio vocatur, quia per eã replicatur atq; resoluitur ius exceptionis: veluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat, deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, si non conuenerit ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. conuenit enim ita. namque nihilo minus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sunt. sed quia iniquum est creditorem excludi: replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuento. Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est, iniquè noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur. Et si rursus ea prima facie

iusta videatur, sed propter aliquam causam actori iniquè noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur, quæ dicitur triplicatio. Quarum omnium exceptionum vsum interdum vlterius quàm diximus, varietas negotiorum introducit. quas omnes apertius ex Digestorũ latiore volumine facile est cognoscere.

Locus cõmunis exceptionũ & replicationum quæ fideiussoribus prosint, quæ nõ prosint.

Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerunque adcommodari solent, etiam fideiussoribus eius, & rectè: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mãdati iudicio redditurus est eis, quod ij pro eo soluerint. Qua ratione & si de non petenda pecunia pactus quis cũ reo fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non solent his adcommodari. Ecce enim debitor si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè prospicit, vt cum facultatibus lapsus fuerit debitor, poßit ab iis quos pro eo obligauit, suum consequi.

De

DE INTERDICTIS.

TITVL. XV.

SEquitur, vt dispiciamus de interdictis, seu actionibus quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atq; conceptiones verborũ, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat. quod tunc maximè fiebat, cùm de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur.

Prima interdictorum diuisio ab effectu.

*Summa autem diuisio interdictorum hæc est: quòd aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus prætor vetat aliquid fieri, veluti vim sine * vitio possidenti, vel mortuum inferenti quò ei ius erat inferendi: vel in sacro loco ædificari, vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri quo peius nauigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet, veluti bonorum possessori possessionem eorum quæ quis pro herede aut pro possessore posidet [ex ea hereditate] aut cum iubet ei qui vi de possessione fundi deiectus sit, restitui possessionem. Exhibitoria sunt, per quæ iubet exhiberi: veluti eum, cuius de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos, qui in potestate*

* id est, nõ vi, clã aut precario.

eius sunt. Sunt tamen qui putent, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, propriè decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

Secunda diuisio interdictorum à fine.

Sequens[a] diuisio interdictorum hæc est, quòd quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinẽdæ, quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur QVORVM BONORVM. *eiúsque vis & potestas hæc est: vt quod ex his bonis quisque, quorũ possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore possideat: id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. Pro herede autẽ possidere videtur, qui putat se heredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se nõ pertinere, possidet. Ideo autẽ adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tãtùm vtile est, qui nũc primùm conatur adipisci rei possessionem. Itaq; si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. Interdictum quoque, quod appellatur Saluianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eóque vtitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus*

[a] i. secũda. vt antè sæpe admonui.

fundi

fundi pignori futuras pepigisset.

De secundo membro secundæ diuisionis, & duobus interdictis, Vti possidetis, & Vtrubi, cur inuenta, & quo bono.

Retinendæ possessionis causa cõparata sunt interdicta, VTI POSSIDETIS *&* VTRVBI: *cùm ab vtraque parte de proprietate alicuius rei controuersia sit: & antè quæratur, vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat. Namque nisi antè exploratum fuerit, vtrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui: quia & ciuilis & naturalis ratio facit, vt alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longè commodius possidere est, potius quàm petere: ideo plerunque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quòd etiam si eius res nõ sit, qui possidet: si modò actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco possessio. propter quam causam cùm obscura sunt vtriusque iura, contra petitorem iudicari solet.*

Rursus de duobus interdictis vti possidetis & vtrubi, in quo differant, in quo hodie exæquata sint.

Sed interdicto quidem VTI POSSIDETIS, *de fundi vel ædium possessione contenditur:* VTRVBI *verò interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres*

res habebat. Nam VTI POSSIDETIS *interdicto is vincebat, qui interdicti* tempore *possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionem: etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogauerat aliquem, vt sibi possidere liceret.* VTRVBI *verò interdicto is vincebat, qui maiore parte eius anni, nec vi, nec clam, nec precariò ab aduersario possidebat. Hodie tamen aliter obseruatur. Nam vtriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: vt ille vincat & in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clàm, nec precariò ab aduersario litis contestatæ tempore detinet.*

a prætore redditi.

Obiter tractat de adquirenda & amittenda & retinenda possessione.

Possidere autem videtur quisque, non solùm si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis in possessione sit, licet is eius iuri subiectus non sit, qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoque apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere videtur. Et hoc est quod dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quin etiam animo quoque solo retineri possessionem placet: id est, vt quàuis neque ipse sit in possessione, neque eius nomine

alius

aliis:tamen si nō relinquendæ possessionis animo,sed postea reuersurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci verò possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec vlla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo posit.

Tertium membrum secundæ diuisionis,& sub eo contentorum interdictorum exempla.

Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel ædium vi deiectus fuerit.Nam ei proponitur interdictum VNDE VI, per quod is qui deiecit,cogitur ei restituere possessionem : licet is ab eo qui vi deiecit,vi vel clàm vel precariò posideat. Sed ex constitutionibus sacris (vt suprà diximus) si quis rem per vim occupauerit, si quidem in bonis eius est:dominio eius priuatur. si aliena: post eius restitutionem, etiam æstimationem rei dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit : tenetur lege Iulia de vi priuata,aut de vi publica. sed de vi priuata,si sine armis vim fecerit. sin autem cum armis eum de possessione vi expulerit: de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione nō solùm scuta et gladios & galeas, sed & fustes et lapides significari intelligimus.

Tertia diuisio à modo exercendi.

Tertia diuisio interdictorum hæc est, quòd

aut

aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sūt, veluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is est qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorū autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cùm prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripáve eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt veluti VTI POSSIDETIS *interdictum, &* VTRVBI. *Ideo autem duplicia vocantur, quia par vtriusque litigatoris in his cōditio est, nec quisquam præcipuè reus vel actor intelligitur: sed vnusquisq; tam rei quàm actoris partes sustinet.*

Excusatio cur interdictorum antiquitatem & ordinem omiserit.

De ordine & vetere exitu interdictorum superuacuum est hodie dicere. Nam quotiens extra ordinē ius dicitur (qualia sunt hodie omnia iudicia[a]*) non est necesse reddi interdictū: sed perinde iudicatur sine interdictis, ac si vtilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.*

[a] al. interdicta.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

TITVLVS XVI.

Litig

Litigatorum temeritas triplici pœna coercetur: periurij scilicet, pecuniaria, & infamiæ.

Nunc admonēdi sumus, magnā curam egisse eos qui iura sustinebāt, ne facilè homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eò maximè fieri potest, quòd temeritas tam agentium, quàm eorum cum quibus agitur, modò pecuniaria pœna, modò iurisiurandi religione, modò infamiæ metu coerceatur.

Prima pœna temerè litigantium, per iurisiurandi religionem.

Ecce enim iusiurandum omnibus qui conueniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nam reus nō aliter suis allegationibus vtitur, nisi prius iurauerit, quod putans se bona instantia vti, ad contradicendum peruenit.

l.2.C.de iur.prop. cal.dan.

ἰνστάσει.

Secunda pœna.

At aduersus inficiantes, ex quibusdā causis dupli vel tripli actio constituitur: veluti si damni iniuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris quàm simpli est actio: veluti furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli. Nam ex his & aliis quibusdā causis (siue quis neget, siue fateatur) pluris quàm simpli est actio. Item actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur

ex noſtra conſtitutione [quod non ſolum calumniādi animo litem mouiſſet, ſed exiſtimando bonam cauſam ſe habere.]

Vtriuſque etiam partis aduocati iuſiurandum ſubeunt, quod alia noſtra conſtitutione comprehenſum eſt.

De veteris calumniæ actione abolita.

Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit: quia in partē decimam litis actores multabat, quod nuſquam factum eſſe inuenimus, ſed pro his introductum eſt & præfatum iuſiurandum, & vt improbus litigator & damnum et impēſas litis inferre aduerſario ſuo cogatur.

l. cū quē. D. de iudiciis.

Tertia pœna temere litigantium, id eſt infamia.

Ex quibuſdam iudiciis damnati, ignominioſi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depoſiti, directis, non contrariis actionibus.

Item pro ſocio, quæ ab vtraq; parte directa eſt, & ob id quilibet ex ſociis eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidē, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, nō ſolū dānati notātur ignominia, ſed & pacti, & rectè. plurimum enim intereſt, vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

De in ius vocando.

Omnium autē actionū inſtituendarū principium

cipium, ab ea parte edicti proficiscitur, qua prætor edicit de in ius vocando. Vtique enim in primis aduersarius in ius vocandus est: id est, ad eum vocandus., *qui ius dicturus sit. Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberísque patronorum & patronarum hunc præstat honorem, vt non aliter liceat liberis libertísque eos in ius vocare, quàm si id ab ipso prætore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter vocauerit: in eum pœnam solidorum quinquaginta constituit.*

*editione tamé prius facta. Contius.

DE OFFICIO IVDICIS. TIT. XVII.

SVPEREST, *vt de officio iudicis disficiamus. Et quidem in primis illud obseruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm legibus, aut cõstitutionibus, aut moribus proditum est.*

Officium iudicis in noxalibus actionibus.

Ideo[que] si noxali iudicio aditus est: obseruare debet, vt si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, PVBLIVM MAEVIVM LVCIO TITIO IN DECEM AVREIS CONDEMNO, AVT NOXAM DEDERE.

Quod sit officiũ iudicis in actionibus in rem, tam circa rem ipsam, quàm circa fructus.

Inclusa desunt in meis. *cum, in meis.

Et si in rem actum sit[coram iudice] siue contra petitorem iudicauerit, absoluere debet possessorem: siue contra possessorem, iubere ei debet, vt rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussore, si intra tempus quod ei datum est, non restituerit. Et si hereditas petita sit: eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuũ, quos culpa sua possessor non perceperit[siue illorum quos perceperit] in vtraque actione eadem ratio penè habetur, si prædo fuerit. Si verò bonæ fidei possessor fuerit: non habetur ratio[neque]consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.*

Inclusa desunt in meis.

De officio iudicis in actione ad exhibendum.

Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit si exhibeat rem is cum quo actum est: sed opus est, vt etiam rei causam debeat exhibere, id est, vt eam causam habeat actor, quam habiturus esset,

esset, si cùm primùm ad exhibēdum egisset, exhibita res fuisset. Ideóque si inter moras exhibendi vsucapta sit res à possessore: nihilo minus condēnabitur. Præterea fructuum medij temporis, id est, eius quod post acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam intercesserit, rationem habere debet iudex. Quòd si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, ídque sine frustratione postulare videatur: dari ei debet, vt tamen caueat se restituturum. quòd si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

De officio iudicis in diuisoriis iudiciis.

Si familiæ erciscundæ iudicio actum sit: singulas res singulis heredibus adiudicare debet. & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio: debet hunc inuicem coheredi certa pecunia (sicut iam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque suo condemnandus est, quòd solus fructus hereditarij fundi perceperit, aut rē hereditariam corruperit aut compserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque quàm duos coheredes subsequuntur. Eadem interueniunt & si communi diuidundo de pluribus rebus actum sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo: si quidem iste fundus com-

modè regionibus diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet. & si vnius pars prægrauare videbitur: is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quòd si commodè diuidi non possit [veluti si homo] fortè, aut mulus erit, de quo actū sit: tunc totus vni adiudicādus est, & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est. Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adiudicatio. quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quàm olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quòd fortè circa fines aliquid malitiosè commisit, verbi gratia, quia [qui] *lapides finales furatus est, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur: veluti si quis iubente iudice metiri agros passus non fuerit. Quod autem istis iudiciis alicui adiudicatum fuerit: id statim eius fit, cui adiudicatum est.*

DE PVBLICIS IVDICIIS.

TIT. XVIII.

Publica

PVBLICA iudicia neq; per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent cum ceteris iudiciis, de quibus loquuti sumus: magnáque diuersitas eorum est & in instituendo, & in exercendo. Publica autem dicta sunt, quòd cuiuis „ ex populo executio eorum plerunque datur. Pu„ blicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, „ quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo supplicio afficiunt [homines] vel etiam aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera si quam infamiam irrogãt" cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

l.2. D.eo.

deest in vet.

"quod omnibus publicis iudiciis cõmune est, l.infamé.D.eo.tit.

Enumeratio tredecim publicorum iudiciorum. Primum publicum iudicium, maiestatis.

Publica autem iudicia hæc sunt: lex Iulia maiestatis, quæ in eos qui contra Imperatorem vel rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cuius pœna animæ amißionem" sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur.

"id est gladij pœnã. l. quisquis. C. ad l. Iul. maiesta.

Secundum publicum iudicium, Adulterij, & stupri.

Item lex Iulia de adulteriis coërcendis, quæ non solùm temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed & eos qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem

lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cùm quis sine vi vel virginem, vel viduam honeste viuentem, stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si húmiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

Tertium publicum iudicium de sicariis vel homicidis & veneficis.

*Item lex Cornelia de sicariis, quæ homicidas vltore ferro persequitur, vel eos qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem (vt Caius noster ex interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgò quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed & omne significat, quod manu cuiusque iacitur. sequitur ergo, vt lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine cōtineatur: dictum ab eo, quòd in longinquum mittitur, à Græca voce [τηλȣ̃ figuratum.] Et sic hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine. nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent nos epigrammata in * Xerciopho vrbis faustissimæ scripta, καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Sicarij autem appellantur à sica, quod significat ferreū cultrum*. Eadem lege & venefici capite damnātur, qui artibus odiosis, tam venenis, quàm susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamēta publicè vēdiderint.*

*al. Xenophonte.

*breue & recuruū instar Acinacis Persici.

Quartum

Quartum publicum iudicium de parricidis.

Alia deinde lex asperrimum crimen noua pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis vocatur: qua cauetur, vt si quis parentis, aut filij, aut omnino adfectionis eius quæ nuncupatione parricidij continetur, fata præparauerit (siue clàm, siue palàm id ausus fuerit) necnon is cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit, pœna parricidij puniatur, & neque gladio neque ignibus, neque vlli alij solenni pœnæ subiiciatur, sed insutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, secundũ quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in am-
" nem proiiciatur: vt omnium elementorum vsu
*" viuus carere incipiat,** *& ei cœlum superstiti,*
" & terra mortuo auferatur. Si quis aut alias cognatione vel adfinitate personas coniunctas necauerit: pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit.

*Hæc verba ex Cicerone videntur sumpta pro Rosc. Amerino.

Quintum publicum iudicium de falsis.

*Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit, vel signum** *adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens dolo malo. Eiúsque legis pœna in ser-*

*ex cera, intellige.

uos ultimum supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis seruatur) in liberos verò deportatio.

Sextum publicum iudicium de vi publica, & septimum de vi priuata.

Item lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. si verò sine armis: in tertiam partem bonorum suorũ publicatio imponitur.[a] *Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ij qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ*[b] *constitutionis definitionẽ, ex qua hoc apertius possibile est scire.*

[a] ex lege Iulia de vi priuata.

[b] l. 1. C. de raptor. vir.

Octauum publicum iudicium de peculatu.

Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tẽpore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animaduersione puniuntur: & non solùm hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alij verò qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis subiugẽtur.

Nonum publicum iudicium de plagiariis.

Est & inter publica iudicia lex Flauia de plagia

plagiariis, quæ interdũ capitis pœnam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

Decimum, vndecimum, duodecimum, & decimumtertium publicum iudicium de ambitu, repetundis, annona, residuis.

Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & lex Iulia de residuis, quæ de certis capitulis loquũtur: & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subiiciunt, qui præcepta earum neglexerint.

EPILOGVS.

Sed de publicis iudicis hæc exposuimus, vt vobis possibile sit summo digito, & quasi per indicem ea tetigisse. alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorũ seu Pandectarum libris Deo propitio, aduentura est.

LECTORI.

Paginæ 192. vltimum versum ita legas, definiuimus, quando naturalis parens filium &c.

INSTITVTIONVM RVBRICARVM seu titulorum Index.

✱

A

De

De

De

P

Q

R

De

S

T

V

INTERPRETATIO
GRAECORVM.

Folio 20. τῶν νόμων, &c. legum ipsarum aliæ scripto constant, aliæ non scripto.

Folio 38 σποράδην, vulgo.

Folio 209. πατρῶος. i. patruus.

Ibidem, μητρῶος, quasi matris frater. ibidem, θεῖος, parentis frater.

Ibidem, τίτθις, soror matris, non patris.

Folio 252. τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. mea fide iubeo ego. Ibidem, θέλω, volo. βούλομαι. consulto volo. 253. φημί, adfirmo. λέγω, dico.

Folio 256. Ἔνθεν ἄρ᾽ οἰνίζοντο καρηκομόωντες, &c.

Hinc sibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graij ære dato, fulgenteq; ferro,
Tergoribusq;, bubus sed & ipsis, mancipiisq;.

Folio 263. κοινωνίαν. cõmunionem, & indiuiduam rerum omnium societatem, vt in Demosthene frequenter.

Folio 275. ἔχεις λαβὼν, &c. tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.

Folio 280. φῶρας, fures.

Folio eod. ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ, in ipso furto admisso, scilicet deprehensum.

Folio 292. Δήεις τόνγε σύεσσι, &c.

Sectantẽ videas, qui errant per pascua porcos

Ad

Ad Coracis saxum, iuxta fontemq; Arethusam.

Folio. 297. ὕβριν, contumeliam.

Ibidem ἀδίκημα, iniuriam.

Ibidem ἀδικίαν, iniustitiam.

Folio. 358. τηλοῦ, procul, longe.

Ibidem, βέλος, telum.

Ibidem καὶ τὰ βέλη ὁμῶς, &c. Et huiusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula fundæ, plurimi autem & lapides.

FINIS.